

Strasbourg, 12 September 2012

ACFC/SR/II(2012)003
/Montenegrin version/

**SECOND REPORT SUBMITTED BY MONTENEGRO
PURSUANT TO ARTICLE 25, PARAGRAPH 2
OF THE FRAMEWORK CONVENTION FOR
THE PROTECTION OF NATIONAL MINORITIES**

Received on 12 September 2012

Crna Gora
VLADA CRNE GORE
Ministarstvo za manjinska prava

DRUGI IZVJEŠTAJ CRNE GORE

O OSTVARIVANJU OKVIRNE KONVENCIJE ZA ZAŠTITU NACIONALNIH MANJINA

**podnjet na osnovu člana 25. stav 2.
Okvirne konvencije za zaštitu nacionalnih manjina SE**

Podgorica, avgust 2012. godine

DRUGI IZVJEŠTAJ CRNE GORE O OSTVARIVANJU OKVIRNE KONVENCIJE ZA ZAŠTITU NACIONALNIH MANJINA

SADRŽAJ:

	str.
I UVODNE NAPOMENE -----	3
II OPŠTE INFORMACIJE -----	4
III UNAPREĐENJE POLOŽAJA ROMA I EGIPĆANA -----	7
IV RASELJENA I INTERNO RASELJENA LICA -----	25
V OSTVARIVANJE OKVIRNE KONVENCIJE -----	31
Član 1. -----	31
Član 2. -----	32
Član 3. -----	32
Član 4. -----	32
Član 5. -----	40
Član 6. -----	47
Član 7. -----	60
Član 8. -----	64
Član 9. -----	65
Član 10. -----	74
Član 11. -----	75
Član 12. -----	77
Član 13. -----	81
Član 14. -----	81
Član 15. -----	82
Član 16. -----	85
Član 17. -----	87
Član 18. -----	88
Član 19. -----	88

I UVODNE NAPOMENE

Crna Gora je, nakon obnove nezavisnosti, pismom ministra inostranih poslova od 06. juna 2006. godine, izjavila da prihvata sve obaveze koje proizilaze iz konvencija i sporazuma Savjeta Evrope koje je potpisala ili ratifikovala bivša državna zajednica Srbija i Crna Gora. Dodjeljujući status posmatrača Crnoj Gori, Komitet ministara SE je još u pretprijemnom periodu priznao Crnoj Gori članstvo u konvencijama i protokolima otvorenim za pristup država nečlanica, kao i sukcesorski status u određenom broju tzv. zatvorenih konvencija. Između ostalih i Okvirnoj konvenciji za zaštitu nacionalnih manjina (u daljem tekstu: *Okvirna konvencija*).

Crna Gora je 11. maja 2007. godine postala punopravna članica Savjeta Evrope, a članstvo u Okvirnoj konvenciji joj je priznato od 06. juna 2006. (datuma izjave o sukcesorskom statusu u konvencijama i protokolima SE, kojih je strana ili potpisnica bila bivša državna zajednica Srbija i Crna Gora).

Na osnovu odredbe iz člana 25. stav 1. Okvirne konvencije, Crna Gora je dostavila svoj Inicijalni izvještaj u junu 2007. godine, nakon čega je Savjetodavni komitet počeo pregled tog Izvještaja na svom 30. sastanku u periodu od 05. do 09. novembra 2007. godine.

U periodu od 04. do 08. decembra 2007. godine delegacija Savjetodavnog komiteta je posjetila Crnu Goru, gdje je dobila dodatne informacije od predstavnika Vlade, lokalnih samouprava (Tuzi, Bijelo Polje, Rožaje i Berane), NVO sektora i drugih nezavisnih izvora. Savjetodavni komitet je usvojio svoje mišljenje o Crnoj Gori na svom 31. sastanku, 28.02.2008. godine.

Crnoj Gori je, u pripremi sjednice Komiteta ministara, upućena Lista tačaka u odnosu na dopunsko informisanje u odnosu na Inicijalni izvještaj, koji je prosljeđen u oktobru 2008. godine. Crna Gora je prosljedila i Komentare na Mišljenje Savjetodavnog komiteta, a Rezolucija Komiteta ministara je usvojena 14. januara 2009. godine.

Poslije objavljivanja Mišljenja Savjetodavnog komiteta i odgovarajuće Rezolucije Komiteta ministara, Crna Gora je nastavila dijalog sa Savjetodavnim komitetom. Tako je u Podgorici, 29. marta 2010. godine organizovan okrugli sto, na kom su analizirane akcije sprovedene u cilju implementacije Okvirne konvencije i koraci koji su preduzeti ili/i predviđeni u cilju implementacije preporuka sadržanih u Prvom mišljenju Savjetodavnog Komiteta i Rezoluciji Komiteta ministara. Na okruglom stolu su učestvovali predstavnici Vlade, NVO sektora, savjeta manjina, eksperti, predstavnici Savjetodavnog komiteta na čelu sa prvom potpredsjednicom Savjetodavnog komiteta Ilze Brandz-Kehris.

Ministarstvo za manjinska prava je javno obznanilo, na svom zvaničnom sajtu, kako svoj Inicijalni izvještaj, tako i Mišljenje Savjetodavnog komiteta i Rezoluciji Komiteta ministara (www.minmanj.gov.me).

Drugi izvještaj Crne Gore ima za cilj da ukaže na zakonodavne, institucionalne i druge mjere koje je Crna Gora preduzela i preduzima da bi realizovala obaveze utvrđene Okvirnom konvencijom. Prateći preporuke sadržane u Prvom mišljenju Savjetodavnog Komiteta i Rezoluciji Komiteta ministara, Izvještaj se, koliko je bilo moguće, pridržava forme odgovora na pojedina pitanja. Ipak, sa ciljem da se da što više informacija i da tekst bude koherentan, nijesu se mogla izbjeći ponavljanja, a korišćeno je upućivanje na neke informacije date prilikom obrađivanja drugih članova Okvirne konvencije.

Drugi izvještaj je sačinjen uz koordinaciju Ministarstva za manjinska prava, uz učešće Ministarstva prosvjete i sporta, Ministarstva kulture, Ministarstva rada i socijalnog staranja, Ministarstva unutrašnjih poslova, Ministarstva pravde i ljudskih prava i Zavoda za zapošljavanje Crne Gore.

Nacrt drugog izvještaja je 27. jula 2012. godine objavljen na zvaničnom sajtu Ministarstva. Takođe, Nacrt drugog izvještaja je poslat svim savjetima, a putem mailing liste Centra za razvoj nevladinih organizacija (CRNVO) i nevladinim organizacijama, kako bi imali uvid u njegov sadržaj i dostavili svoje sugestije. Svoje sugestije su dostavili Glavni grad Podgorica i Bošnjački savjet u Crnoj Gori.

II OPŠTE INFORMACIJE

Poslednji Popis stanovništva, domaćinstava i stanova sproveden je u periodu od 01. do 15. aprila 2011. godine. Prema rezultatima ovog Popisa u Crnoj Gori ima 620.029 stanovnika, od čega su 50,61% ili 313.793 žene, a 49,39% ili 306.236 muškarci. Najveći broj stanovnika ima Podgorica (185.937), što predstavlja 30% ukupnog stanovništva Crne Gore, a zatim slijede Nikšić i Bijelo Polje. U ove tri opštine skoncentrisano je oko 50% ukupnog stanovništva. Opštine sa najmanjim brojem stanovnika su Šavnik (2.070), Plužine (3.246) i Žabljak (3.569).

U naseljima gradskog tipa živi 392.020 stanovnika, što predstavlja 63% ukupnog stanovništva, dok u ostalim naseljima živi 228.009 stanovnika. Prosječna starost stanovništva Crne Gore je 37 godina. Žene u prosjeku imaju 38, a muškarci 36 godina. Punoljetno stanovništvo čini 76.5% ukupnog stanovništva.

U skladu sa Metodologijom za pripremu, organizaciju i sprovođenje popisa, popisivači su bili u obavezi da obavijeste sva popisivana lica o pravu da izraze svoju nacionalnu pripadnost, vjeroispovjest i maternji jezik slobodno i po sopstvenom ubjedenju, kao i da ne daju odgovor na ponuđena pitanja ukoliko to ne žele. Ukoliko lice nije željelo da se izjasni po navedenim pitanjima, upisivan je odgovor »Ne želi da se izjasni«. Na pitanje o nacionalnoj, odnosno etničkoj pripadnosti 4,87% građana je dalo ovakav odgovor, na pitanje o maternjem jeziku 3,99%, a o vjeroispovjesti 2,61% građana. Na osnovu sadržine ostalih ponuđenih pitanja popisana lica su davala odgovore u vezi sa stambenom situacijom, obrazovnim profilom, zapošljenošću i drugim pitanjima od značaja za njihov status i društveni život u Crnoj Gori.

U kategoriji »Ostalo« klasifikovane su nacionalne, odnosno etničke pripadnosti, maternji jezik i vjeroispovjesti koje čine broj stanovnika manji od 100 na nivou Crne Gore.

Površina Crne Gore je 13.812, 00 km². Dužina morske obale je 293,5 km a dužina kopnene granice 614 km. Glavni grad i administrativni i ekonomski centar Crne Gore je Podgorica, a prijestonica - istorijski i kulturni centar je Cetinje. Crna Gora ima 21 opštinu i 1.256 naselja.

Obzirom da Zavod za statistiku – MONSTAT još uvijek nije obradio kompletne rezultate popisa, dajemo prikaz objavljenih rezultata u odnosu na nacionalnu pripadnost, vjeroispovjest i maternji jezik.

Stanovništvo prema nacionalnoj pripadnosti¹

r/b	Nacionalna pripadnost	2003.god.		2011.god.	
		Broj pripadnika	Procentualni udio	Broj pripadnika	Procentualni udio
1.	Crnogorci	267.669	43,16%	278.865	44,98%
2.	Srbi	198.414	31,99%	178.110	28,73%
3.	Jugosloveni	1.860	0,30%	1.154	0,19%
4.	Albanci	31.163	5,03%	30.439	4,91%
5.	Bošnjaci	48.184	7,77%	53.605	8,65%
6.	Bosanci	/	/	427	0,07%
7.	Bošnjaci/Muslimani	/	/	181	0,03%
8.	Crnogorci/Muslimani	/	/	175	0,03%
9.	Crnogorci/Srbi	/	/	1.833	0,30%
10.	Goranci	/	/	197	0,03%
11.	Muslimani/Bošnjaci	/	/	183	0,03%
12.	Muslimani/Crnogorci	/	/	257	0,04%
13.	Srbi/Crnogorci	/	/	2.103	0,34%
14.	Turci	/	/	104	0,02%
15.	Egipćani	225	0,04%	2.054	0,33%
16.	Italijani	127	0,02%	135	0,02%
17.	Makedonci	819	0,13%	900	0,15%
18.	Mađari	362	0,06%	337	0,05%
19.	Muslimani	24.625	3,97%	20.537	3,34%
20.	Njemci	118	0,02%	131	0,02%
21.	Romi	2.601	0,42%	6.251	1,01%
22.	Rusi	240	0,04%	946	0,15%
23.	Slovenci	415	0,07%	354	0,06%
24.	Hrvati	6.811	1,10%	6.021	0,97%
25.	Ostali	2.180	0,35%	3.358	0,54%
26.	Neizjašnjeni	26.906	4,34%	30.170	4,87%
27.	Regionalna pripad.	1.258	0,20%	1.202	0,19%
28.	Nepoznato	6.168	0,99%	/	/
U K U P N O		620.145	100%	620.029	100%

Stanovništvo prema vjeroispovjesti²

r/b	Vjeroispovjest	Broj	Procentualni udio
1.	Pravoslavna	446.858	72.07
2.	Katolička	21.299	3.44
3.	Islamska	118.477	19.08
4.	Adventist	894	0.14
5.	Agnostik	451	0.07
6.	Ateista	7.667	1.24

¹ Izvor: MONSTAT

² Izvor: MONSTAT

7.	Budisti	118	0.02
8.	Hrišćani	1.460	0.24
9.	Jehovini svjedoci	145	0.02
10.	Protestant	143	0.02
11.	Ostale vjeroispovjesti	6.337	1.02
12.	Ne želi da se izjasni	16.180	2.61
U K U P N O		620.029	100%

Stanovništvo prema maternjem jeziku³

r/b	Maternji jezik	Broj	Procentualni udio
1.	Srpski	265.895	42.88%
2.	Crnogorski	229.251	36.97%
3.	Albanski	32.671	5.27%
4.	Bosanski	33.077	5.33%
5.	Bošnjački	3.662	0.59%
6.	Mađarski	225	0.04%
7.	Makedonski	529	0.09%
8.	Njemački	129	0.02%
9.	Romski	5.169	0.83%
10.	Slovenački	107	0.02%
11.	Hrvatski	2.791	0.45%
12.	Crnogorsko/Srpski	369	0.06%
13.	Engleski	185	0.03%
14.	Hrvatsko/Srpski	224	0.04%
15.	Maternji	3.318	0.54%
16.	Rumunski	101	0.02%
17.	Ruski	1.026	0.17%
18.	Srpskohrvatski	12.559	2.03%
19.	Srpsko-crnogorski	618	0.10%
20.	Regionalni jezici	458	0.07%
21.	Ostali jezici	2.917	0.47%
22.	Nije se izjasnio i nepoznato	24.748	3.99%
U K U P N O		620.029	100%

Crna Gora se po kriterijumu Programa za razvoj Ujedinjenih Nacija (UNDP) tretira kao zemlja sa razvijenošću srednjeg nivoa i zauzima 54 mjesto na Indeksu ljudskog razvoja za 2011. godinu (Human Development index/HDI ranking)⁴. Osnovni ekonomski pokazatelji, za period 2004 – 2012. godine sadržani u tabeli⁵.

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
BDP (mil €)	1700	1815	2149	2680	3086	2981	3104	3273	3405
BDP realni rast u %	4.4	4.2	8.6	10.7	6.9	-5.7	2.5	2.5	2.0

³ Izvor: MONSTAT

⁴ Izvor: UNDP/International Human Development Indicators, 2011

⁵ Izvor: Ministarstvo finansija

BDP per capita ⁶	2648	2912	3443	4280	4908	4720	5006	5279	5492
BDP per capita PPP (u €)	7369	7959	8910	10120	11058	10538	10774	11228	n.d.
BDP per capita, po PPP (% učešća u prosjeku EU27) ⁷	n.d.	31	36	40	43	41	41	n.d.	n.d.
Prosječna bruto zarada	303	326	377	497	609	643	715	722	
Prosječna neto zarada	195	213	246	338	416	463	479	484	
Prosječna starosna penzija	150	156	168	190	250	300	309	321	
Prosječna penzija	123	129	140	159	209	253	261	273	
GINI koeficijent (%) ⁸		25,9	24,4	26,4	25,3	26,4	24,3		
Broj izdatih radnih dozvola	29136	25694	23965	39247	58340	17108	14596	19469	
Javna potrošnja (% BDP-a)	42	42	43	43	50	51	47	43	40
Deficit javnih finansija (% BDP-a)	-2,6	-2,0	2,9	6,7	-0,4	-5,7	-4,9	-4,0	-1,1
Javni dug (% od BDP-a)	45	38	33	28	29	38	42	45	47
PDV stope	17% i 0%	17% i 0%	17% i 0%	17% 7% i 0%					
Porez na dohodak – stope	0% 15%, 19% i 23%			15%	12%	9%			
Porez na dobit – stope	<ul style="list-style-type: none"> • 15% € • 15000€+20% na iznos dobiti preko 100.000 € 			9%					

III UNAPREĐENJE POLOŽAJA ROMA I EGIPĆANA

Vlada Crne Gore, na sjednici od 08. novembra 2007.godine, je usvojila **Strategiju za poboljšanje položaja RAE populacije u Crnoj Gori 2008-2012**. Strategija predstavlja skup konkretnih mjera i aktivnosti u narednom četvorogodišnjem periodu pravnog, političkog, ekonomskog, socijalnog, urbanističko-komunalnog, obrazovnog, kulturno-informativnog, zdravstvenog i svakog drugog neophodnog karaktera, njihovih nosilaca, rokova i finansijskih troškova. Pored osnovnih ciljeva i namjera koje se žele postići

⁶ Zavod za statistiku Crne Gore i procjena MF za 2011 i 2012. godinu.

⁷ Izvor: Zavod za statistiku Crne Gore

⁸ Izvor: Zavod za statistiku Crne Gore: Gini koeficijent se odnosi na cijelu potrošnju u društvu (bogatih i siromašnih), ima vrijednosti nejednakosti u rasponu od 0 do 1 (0-označava da sva lica imaju jednaku potrošnju ili prihod, a 1-označava da 1 lice ima cijeli prihod ili potrošnju u društvu, odnosno svi drugi nemaju ništa).

implementacijom ovog dokumenta, u Strategiji su definisana područja djelovanja, prioritetni zadaci, metodi realizacije, trajanje strategije, mehanizmi evaluacije itd. Kao prioritna područja djelovanja izdvajaju se: izrada baze podataka o RAE populaciji, rješavanje pravnog statusa RAE populacije (registracija i rješavanje problema ličnih dokumenata), obrazovanje, očuvanje kulture i tradicije, zapošljavanje i prava iz radnog odnosa, zdravlje i zdravstvena zaštita, socijalna i dječija zaštita, poboljšanje uslova stanovanja i učešće u javnom i političkom životu.

Odlukom Vlade formirana je Komisija za praćenje implementacije ove Strategije, koju su činili predstavnici organa državne uprave, predstavnik Romskog savjeta u Crnoj Gori i predstavnici romskih nevladinih organizacija.

Pored sredstava namjenjenih za poboljšanje položaja Roma u okvirima pojedinih resora, Vlada je, u okviru budžetskih sredstava Ministarstva za manjinska prava, izdvajala posebna sredstva na ime implementacije Strategije. U 2008. godini je izdvojeno 400.000 eura, u 2009. godini 600.000 eura, u 2010. godini 400.000 eura i u 2011. godini 300.000 eura, što je ukupno za ovaj period 1.700.000 eura. U želji da sredstva za implementaciju Strategije učini transparentnim i dostupnim svim socijalnim akterima, Komisija je svake godine raspisivala javni konkurs. Konkursi su objavljeni u dnevnim listovima i na veb sajt stranici Ministarstva. Pravo učešća na javnom Konkursu imali su organi državne uprave, javna preduzeća, ustanove i institucije, radio-difuzni emiteri, organi lokalne samouprave i nevladine organizacije. U prethodnom četvorogodišnjem periodu, od ovih namjenskih sredstava, ukupno je podržano i realizovano 65 projekata.

1. Baza podataka i civilna registracija

U oktobru 2008. Zavod za statistiku (MONSTAT) je, u saradnji sa Romskim savjetom i koalicijom romskih NVO „Romski krug“, sproveo prvo istraživanje radi izrade baze podataka o RAE populaciji u Crnoj Gori. Rezultati istraživanja su objavljeni u decembru 2009. Baza sadrži podatke o ukupnom broju, rodnoj i starosnoj strukturi, obuhvatu djece obrazovnim sistemom, stopi nepismenosti, zaposlenju, promjeni mjesta stanovanja, broju i strukturi domaćinstava. Prema posljednjem popisu stanovništva iz 2011, udio romske zajednice u ukupnoj populaciji iznosi 1.01%, odnosno 6250 Roma; Aškacija ima 87 i 2045 Egipćana. Kod RAE populacije izražen je visok natalitet koji sa visokom stopom smrtnosti čini da budu najmlađa zajednica. Podaci iz popisa govore da djeca predškolskog uzrasta (do 6 godina) čine 19.9% ukupne populacije, dok je na osnovnoškolskom uzrastu (6-14 godina) njih 24.9%. Stopa nepismenosti među RAE populacijom je 26.4%, dok je stopa nepismenosti romske populacije 28.1%, odnosno 1206 stanovnika je nepismeno. Prema podacima iz popisa, osnovnim obrazovanjem bilo je obuhvaćeno 62.5% RAE populacije osnovnoškolskog uzrasta, a 5.5% osoba srednjoškolskog uzrasta. Dalja analiza obrazovanosti pokazuje da je nivo školovanosti RAE veoma nizak, jer je od populacije starosne dobi od 15 godina i više 41% bez ikakve školske spreme, 31.3% ima nepotpuno osnovno obrazovanje, 19.5% završenu osnovnu školu, oko 4% srednju stručnu spremu i 0.8% ukupne populacije ima fakultetsku diplomu.

Zakonom o izmjenama i dopunama Zakona o crnogorskom državljanstvu propisano je da lica koja imaju prebivalište u Crnoj Gori prije 3. juna 2006. godine, zahtjev za sticanje crnogorskog državljanstva prijemom pod olakšanim uslovima (jer za

ova lica se ne traži dokaz o poznavanju crnogorskog jezika u dovoljnoj mjeri za komunikaciju i deset godina neprekidnog prebivališta u Crnoj Gori) mogu podnijeti do 31. jula 2012. godine (raniji rok je bio 5. maj 2011. godine). Takođe, krajem maja mjeseca 2011. godine je donijet Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o ličnoj karti, koji je propisano da lična karta izdata po ranijim propisima (Zakon o ličnoj karti iz 1993. godine) važi do isteka roka važenja, a najduže do 31. jula 2012. godine (raniji rok važenja je bio određen do 22. juna 2011. godine). Na ovaj način, Crna Gora je izašla u susret licima koja imaju prijavljeno prebivalište u Crnoj Gori prije 3. juna 2006. godine, kako bi imali dovoljno vremena da pribave potrebne dokaze i podnesu zahtjev za sticanje crnogorskog državljanstva prijemom i da za to vrijeme imaju, kao identifikacioni dokument, ličnu kartu izdatu na ranijem obrascu, koja služi kao dokaz da lice ima prebivalište u Crnoj Gori.

Što se tiče pripadnika RAE populacije koji su prijavili prebivalište u Crnoj Gori prije 3. juna 2006. godine, a podnijeli su zahtjev za sticanje crnogorskog državljanstva prijemom i dobili garanciju od MUP-a Crne Gore da će biti primljeni u crnogorsko državljanstvo kada donesu otpust iz ranijeg državljanstva, čiji je rok važenja dvije godine, oni u tom periodu moraju pribaviti otpust iz ranijeg državljanstva. Crna Gora je preduzela značajne aktivnosti da se licima RAE populacije finansijski pomogne u pogledu plaćanja administrativnih taksi koje su potrebne radi dobijanja otpusta iz ranijeg državljanstva. To znači da Crna Gora za ovakve slučajeve obezbjeđuje sredstva kako bi ova lica platila administrativne takse u drugoj državi, odnosno državi čiji su državljani. Sredstva se uplaćuju Romskom savjetu. Iznos sredstava za ovu namjenu određuje se iz sredstava za implementaciju Strategije za poboljšanje položaja RAE populacije. U 2010. godini je izdvojeno 85.000 eura, a u 2011. godini 90.000 eura. Takođe, Udruženje »Humanitarac« je realizovao projekat pod nazivom »Ostvarivanje prava na identitet, kroz naknadni upis u matične knjige rođenih 43 invalidne djece RAE populacije sa područija Crne Gore«, koji je finansijski pomognut sa iznosom od 4.700€.

2. Obrazovanje

Programi uključivanja djece romske i egipćanske populacije kontinuirano se sprovode na svim nivoima vaspitanja i obrazovanja. Ostvaren je vidan napredak, ali i jasno prepoznati izazovi pune socijalne inkluzije RE populacije.

U Crnoj Gori je ukupno predškolskim obrazovanjem obuhvaćeno 14% RAE djece, dok je ukupan obuhvat na nivou države takođe mali i iznosi oko 22% djece. Na teritoriji Glavnog grada djeluje vaspitna jedinica koju pohađaju deca romske i egipćanske populacije, smještena u naselju sa većim brojem stanovnika RE. Roditelji ove dece oslobođeni su plaćanja troškova ishrane. Crveni krst Crne Gore organizuje psihosocijalne radionice za predškolce.

Broj romske i egipćanske dece u osnovnom obrazovanju se stalno povećava. U odnosu na školsku 2001/02. godinu, broj učenika/ca RE u školskoj 2011/2012. godini je gotovo utrostručen, i to sa 536 na 1582 učenika/ce, od čega: domicilni pripadnici RE – 842, interno raseljena lica RE sa Kosova – 720 i raseljena lica RE iz bivših SFRJ republika – 20. U saradnji sa Pedagoškim centrom i Univerzitetom Crne Gore, sprovode se programi na poboljšanju uspjeha učenika/učenica, smanjenju jezičke barijere, podršci i pomoći u savladavanju socijalnih vještina i znanja, kao i pružanju podrške u razvoju

većeg nivoa povjerenja i zadovoljstva. Od školske 2008/09. realizuju se aktivnosti u cilju eliminisanja segregacije u obrazovanju RE populacije iz Kampa Konik uključivanjem djece u gradske škole. Ministarstvo prosvjete i sporta obezbjeđuje besplatne udžbenike i prevoz do gradskih škola. Takođe, u posljednje četiri godine obezbjeđivani su besplatni udžbenici za svu romsku djecu koja pohađaju I, II i III razred osnovne škole (na godišnjem nivou iznos potrebnih sredstava je oko 33.000 eura). Dopunska nastava za učenike RAE populacije u Osnovnoj školi "Božidar Vuković Podgoričanin" obavlja se kontinuirano. Ovim vidom nastave obuhvaćeno je 160 učenika, a Škola je uradila dopunu programa za I, II i III razred iz Crnogorskog jezika i književnosti, prirode i društva i muzičke kulture sadržajima iz romske književnosti, istorije, tradicije i muzičke kulture.

U školskoj 2008/2009. godini srednje škole u Crnoj Gori je pohađalo 30 učenika, školske 2009/2010. godine 35, školske 2010/2011 57, a školske 2011/2012. je 72 učenika. Svim srednjoškolcima posljednje četiri godine obezbjeđivana je stipendija u mjesečnom iznosu od 70,00 eura. Na početku školske godine, za nabavku udžbenika, im je doniran iznos od po 100,00 eura. Njihov rad i uspjeh se prati, a pruži im se i dodatna pomoć u savladavanju nastavnog plana i programa, a obezbjeđena im je i računarska oprema. Učenici RE populacije se upisuju u srednje škole u većini slučajeva po principu afirmativne akcije.

U školskoj 2011/2012. godini u Crnoj Gori studira je 8 pripadnika RE populacije. Svi studenti posljednje četiri godine primaju mjesečne stipendije u iznosu 150,00 eura, a obezbjeđena je i finansijska pomoć od po 150,00 eura koja se dodjeljuje na početku školske godine za nabavku udžbenika. Studenti su, kao donaciju Ministarstva za ljudska i manjinska prava, dobili računarsku opremu. Takođe, za studente se plaća i školarina, za četiri studenta je plaćana zakupnina stana, a za dva putni troškovi (4.200,00 eura). Program stipendiranja studenata i srednjoškolaca se realizuje preko NVO „Fondacija za stipendiranje Roma“, a u proteklom četvorogodišnjem periodu za ovaj program je obezbjeđeno 233.653 eura.

Programi obrazovanje za odrasle se sprovode po javno važećim obrazovnim programima. Polaznici se oslobađaju troškova za sticanje osnovnog obrazovanja kao i prve kvalifikacije. Razvijeni su programi funkcionalnog opismenjavanja i programi osnovne škole za odrasle realizuju. Takođe, realizovan je projekat "Korak po korak – PROMJENA", podržan od strane UNESCO sa ciljem da se osnaži razumijevanje motiva roditeljstva i uloge roditelja u procesu podizanja i vaspitanja dece, razvoj budućih kvalitetnih odnosa roditelj-dijete, te vještina konstruktivne komunikacije i rješavanja problemskih situacija i dr.

U toku je projekat »Podrška punom procesu socijalne inkluzije» kroz program IPA 2010. Podciljevi projekta se odnose na: poboljšanje MIES mehanizama za prikupljanje podataka i njihovo korišćenje od strane škola za podatke o RE djeci; razvijanje i pilotiranje modela pripremnog vrtića; definisanje mogućnosti za angažovanje i identifikacija sredstava za RE asistente; prevencija napuštanja školovanja - u 6 pilot škola biće razvijena i implementirana strategija „upravljanja slučajem“; izrađen Vodič za sprječavanje napuštanja škole i pokrenuti programi za podizanje nivoa svijesti roditelja i zajednice za školovanje RE djece.

Ministarstvo prosvjete i sporta u koordinaciji sa Zavodom za školstvo, putem edukacije nastavnog i vaspitnog kadra u proteklom periodu stvaralo je povoljan ambijent i uslove za integraciju i socijalizaciju romske djece. Za nastavnike su organizovani

seminari: Indeks za inkluziju - (35 nastavnika), Mir i tolerancija (32 nastavnika); Razvoj kritičkog mišljenja (18 nastavnika); Obrazovanje za socijalnu pravdu - Protiv stereotipa i predrasuda (25 nastavnika); Inovativne metode u obrazovanju za integraciju Roma (12 nastavnika), i dr.

Stručno usavršavanje i individualno napredovanje stručnog i nastavnog kadra, kao i unapređivanje kvaliteta i efikasnosti obrazovnog sistema je odgovornost Odsjeka za kontinuirani i profesionalni razvoj Zavoda za školstvo. Zavod za školstvo bira programe putem javnog konkursa i unosi ih u Katalog programa za stručno usavršavanje nastavnika. Programi obuke za profesionalno usavršavanje zaposlenih u obrazovanju su akreditovani od strane Komisije Zavoda za školstvo, a potvrđeni od strane Ministarstva prosvjete i sporta. U Katalogu programa za školsku 2011/2012. godinu ponuđeni su sljedeći programi: „Integracija romske djece u osnovne škole-podrška inkluziji” i „Vrtić kao porodični centar za romsku djecu-podrška inkluziji”, kao i niz drugih koji doprinose procesu socijalne inkluzije.

Centar za stručno obrazovanje je na zahtjev Zavoda za zapošljavanje uradio standarde zanimanja i programe obuke za potrebe projekta ”Stvaranje podjednakog pristupa radnim mjestima za RAE populaciju”. Centar za stručno obrazovanje, takođe, na zahtjev Fondacije za stipendiranje Roma i Crvenog krsta Crne Gore radi standarde, programe, prati realizaciju programa i za polaznike programa elementarnog funkcionalnog opismenjavanja sa Ispitnim centrom organizuje završni ispit. U okviru projekta „Međusektorska Inicijativa na prevenciji bolesti i posebno obrazovanje za raseljene Rome/kinje na Koniku“ čiji je nosilac Crveni krst Crne Gore, a Centar za stručno obrazovanje partner u njegovom sprovođenju, realizovan je program elementarnog funkcionalnog opismenjavanja, koji je pohađalo 30 polaznika/ca. Uspješno je program završilo 28 polaznika/ca i to: 17 polaznika i 11 polaznica. U programe stručnog osposobljavanja za jednostavna zanimanja bilo je uključeno preko 40 polaznik/ca od kojih je 31 polaznik/ca uspješno završio/la program i položio/la ispit o stručnoj osposobljenosti. Stručnu kvalifikaciju za zanimanje Pomoćni/a frizer/ka steklo je 10 polaznica. Stručnu kvalifikaciju za zanimanje Pomoćni automehaničar steklo je 11 polaznika. Stručnu kvalifikaciju za zanimanje Autovulkanizer steklo je 10 polaznika.

U toku je Projekat: Studenski volonterizam – od desegregacije do kvalitetne integracije romskih učenika. Partneri u projektu: Pedagoški centar Crne Gore i Univerzitet Crne Gore – Filozofski Fakultet Nikšić. Lista drugih organizacija koje učestvuju: Koalicija NVO „Romski krug“ i JU OŠ „Božidar Vuković Podgoričanin“. Direktni korisnici projekta su romska djeca iz OŠ “Božidar Vuković Podgoričanin”. Projekat je počeo u martu 2011. godine, a trajaće do decembra 2012. Projekat uključuje sljedeće: 1. Poboljšanje akademskih postignuća učenika i smanjenje jezičke barijere za učenike; 2. Podrška i pomoć učenicima u savladavanju socijalnih vještina i znanja; 3. Priprema i podizanje nivoa spremnosti učenika za sve buduće procese integracije i socijalizacije; 4. Podizanje kvaliteta vaspitno –obrazovnom rada- individualizovani pristup nastavi; 5. Razvoj koncepta volonterizma kroz studentsku nastavno-pedagošku praksu i dr. Do sada je odrađena Analiza dokumenata i istraživački instrumenti; treninzi za studente istraživače; Realizovano istraživanje. Formirana je grupa studenata volontera; Oglašavanje potrebe za romskim asistentom u zajednici (RAZ); Izbor RAZ i monitoring njihovog rada.

Ministarstvo prosvjete i sporta, je kroz program IPA 2010, uključeno u Projekat "Reforma sistema socijalne zaštite i brige o djeci: unaprjeđenje socijalne inkluzije" kroz Komponentu 1 „Inkluzivno obrazovanje“. Jedan od očekivanih rezultata ovog Projekta, je da se poveća ukupan broj djece RAE populacije u sistemu vaspitanja i obrazovanja na način da se uspostave neophodne uslovi za njihovo uključivanje, razviju mehanizmi prevencije napuštanja školovanja, obezbijede tzv. romski asistenti, stalno pratiti kontinuitet školovanja putem Baze podataka. Realizacija projekta je započeta krajem februara. Pripremljen je Opis posla - Terms of Reference IPA 2010, za Komponentu 1 Inkluzivno obrazovanje. Na osnovu njega je Delegacija EU u Crnoj Gori objavila je konkurs za firmu izvođača. Po osnovu pristiglih prijava Komisija formirana od predstavnika EUD i MpiS. Napravljena je uža lista firmi koje su u obavezi da u narednom periodu (22. avgust) dostave detaljan opis aktivnosti koje predviđaju da sprovedu u Projektu.

Izrađena je brošura o pravima djeteta na crnogorskom, albanskom i romskom jeziku. Održane su i radionice o pravima djeteta i to u:

- Osnovna Škola "Božidar Vuković" – Podgorica;
- Osnovna Škola "Mileva Lajović –Lalatović" – Nikšić;
- NVO Roma i Egipcana – Ulcinj;
- Osnovna Škola "Ilija Kišić" – Herceg Novi;
- Osnovna Škola "Radomir Mitrović" – Berane

Na ovim radionicama distribuisano je oko 500 primeraka "Albuma dječijih prava", i informisano preko 800 učenika o pravima djeteta. Pored učenika RE populacije, u radionicama su učestvovala i neromska djeca, učenici od 2. do 5. razreda osnovnih škola. Radionice su vođene trojezično - na crnogorskom, albanskom i romskom jeziku. Pored toga, predstavnici Ministarstva za manjinska prava, Romskog savjeta, NVO i Crvenog krsta su sa direktorima škola i nastavnim osobljem razgovorali o problemima u školovanju romske djece, kao i mogućoj pomoći i zajedničkim aktivnostima.

U saradnji sa UNHCR-om realizovana je kampanja „Okreni list“, sa ciljem promocije prava na obrazovanje romske djece.

Pored navedenih projekata, u cilju realizacije Strategije, podržani su i realizovani sljedeći projekti iz oblasti obrazovanja:

- NVO „Djeca – Enfants“, projekat pod nazivom „Obrazovanje za sve“, u iznosu od 4.600 eura;
- Ministarstvo prosvjete, Zavod za školstvo i vrtić „Đ.Vrbica“, projekat pod nazivom „Participacija za doručak romskoj djeci u vrtiću“, u iznosu od 20.800 eura;
- Fondacija za stipendiranje Roma, projekat pod nazivom »Uspješno pohađanje škole«, sa iznosom od 16.100,00 eura;
- JU OŠ »Božidar Vuković - Podgoričanin, iznos od 5.000,00 eura, na ime dokupa udžbenika za učenike RE populacije, nagrade najboljim učenicima i adaptacije kabineta;

3. Zapošljavanje

Nacionalnom strategijom zapošljavanja i razvoja ljudskih resursa za period 2012-2015. godina definisani su prioriteti u oblasti zapošljavanja i ljudskih resursa za

navedeni period. Jedan od tri prioriteta Strategije je promovisanje socijalne inkluzije i smanjenje siromaštva, kroz unaprijeđenje sistema socijalnih davanja i socijalnih usluga, u cilju bolje usmjerenosti i pokrivenosti ranjivih grupa, integracija u zapošljavanju osoba sa invaliditetom i integracija u zapošljavanju RAE populacije, izbjeglica i raseljenih lica.

Cilj koji se odnosi na RAE populaciju, izbjeglice i raseljena lica usmjeren je na pružanje podrške ovoj populaciji u povećanju zapošljivosti i u zapošljavanju, kako bi se na taj način smanjilo njihovo siromaštvo i socijalna isključenost i kako bi postali aktivni i punopravni članovi crnogorskog društva.

U cilju povećanja zaposlenosti svih nezaposlenih, uključujući i teže zapošljiva lica, Zavod za zapošljavanje realizuje niz mjera aktivne politike zapošljavanja koje su usklađene sa smjernicama Evropske strategije zapošljavanja.

Zavod za zapošljavanje Crne Gore evidenciju nezaposlenih lica ne vodi po etničkoj pripadnosti, ali je, zbog potreba projekta „Dekada za uključenje Roma“, izvršena izmjena u aplikaciji, čime je omogućeno pretraživanje evidencije po tom osnovu, pri čemu izjašnjavanje nezaposlenih o etničkoj pripadnosti nije obavezno, već je isključivo dobrovoljno.

Prosječno se, godišnje, na evidenciji Zavoda nalazi oko 1000 lica, koja se deklarišu kao pripadnici RAE populacije. Učešće žena je oko 40%. U ukupnoj registrovanoj nezaposlenosti ova populacija učestvuje sa 3-4%. Preko 90% registrovanih nezaposlenih pripadnika RAE populacije čine lica bez zanimanja i stručne spreme. Oni, po pravilu, duže čekaju na zaposlenje i ponuda radnih mjesta za njih je krajnje ograničena. Manji dio ove populacije zapošljava se na sezonskim poslovima u građevinarstvu, poljoprivredi i turizmu i kroz programe javnih radova, gdje zasnivaju radni odnos na određeno vrijeme. Od ukupnog broja nezaposlenih Roma i Egipćana, registrovanih na evidenciji Zavoda, samo 7,5% pripada aktivnim tražiocima zaposlenja, što znači da se na evidenciju javljaju u propisanom roku i žele učešće u mjerama aktivne politike zapošljavanja.

Iz tog razloga Zavod za zapošljavanje ulaže velike napore da, kroz razne vidove animacije, motiviše pripadnike RAE populacije da se prijave na evidenciju Zavoda i uzmu učešća u mjerama i programima aktivne politike zapošljavanja, koje im mogu pomoći u podizanju stepena njihove zapošljivosti i kod uključivanja u legalne tokove tržišta rada. U tom smislu saraduje sa lokalnom zajednicom i romskim NVO organizacijama i putem medija informiše i animira romsku populaciju.

Samostalno ili kao partner u projektima, Zavod za zapošljavanje je, u periodu od 2008 – 2012. godine, realizovao brojne aktivnosti koje se odnose na povećanje zapošljivosti i zapošljavanja RAE populacije. Neke su kontinuiranog karaktera, a neke se odnose na realizaciju partnerskih ciljanih projekata.

Godišnje, prosječno, između 50 i 100 nezaposlenih lica romske i egipćanske populacije bude obuhvaćeno programima aktivne politike zapošljavanja, prije svega programima obrazovanja i osposobljavanja, javnim radovima, kako državnim tako i lokalnim i sezonskim poslovima. Učešće žena je oko 40%.

Projekat »Druga šansa« - 2007/08 - predstavlja program integracije odraslih, kroz opismenjavanje i stručno usavršavanje 61 lica romske i egipćanske nacionalnosti iz Podgorice i Nikšića, uzrasta od 15 do 40 godina (učesće žena 40%), u trajanju od 18 mjeseci. Polaznici su uspješno završili program funkcionalnog opismenjavanja i položili

završne ispite, nakon čega su nastavili stručno osposobljavanje za zanimanja iz oblasti građevinarstva, ugostiteljskih i ličnih usluga. Većina ovih kandidata dobila je osnovna znanja iz informatike i položila vozački ispit za B kategoriju. Projekat je zajednički realizovan od strane Fondacije za stipendiranje Roma, Zavoda za zapošljavanje Crne Gore, Centra za stručno obrazovanje i njemačke međunarodne organizacije za obrazovanje odraslih »DVV International«. Ovaj projekat je finansirala Evropska Unija posredstvom Evropske Agencije za rekonstrukciju. 11 polaznika programa zaposleno u komunalnom sektoru u Podgorici; 10 polaznika/ca zaposleno u ugostiteljstvu, građevinarstvu, obrazovanju i održavanju; osam lica pruža usluge u sopstvenoj zajednici. Osim zapošljavanja jednog broja lica, učesnika projekta, on je značajan i sa aspekta uključivanja romskih asistenata sa III i IV stepenom stručne spreme, koji su umnogome pomogli da se projekat realizuje na pravi način.

Projekat »**Smanjenje ugroženosti domicilne RAE populacije**« realizovan je tokom 2008, 2009 i dijelom 2010. godine, uz podršku UNDP-a, u opštinama Bar, Berane i Nikšić. Projekat se odnosio na unaprijeđenje kapaciteta Zavoda za zapošljavanje, tj. biroa rada (unaprijeđenje kapaciteta institucije i podizanje nivoa znanja zaposlenih sa ciljem poboljšanja kvaliteta usluga koje se pružaju ovoj kategoriji teže zapošljivih lica); unaprijeđenje profesionalnih kvalifikacija Roma, kroz uključivanje u programe obrazovanja i osposobljavanja; podršku razvoju preduzetničkih inicijativa kroz dodjelu grantova za pokretanje privredne djelatnosti. Kroz realizaciju projektnih aktivnosti, ukupno 75 pripadnika RAE populacije je završilo program osposobljavanja. Nakon završene obuke, sedam osoba je pronašlo zaposlenje kod izvođača. Od ukupnog broja polaznika, 39 ili 52% su žene. Zanimanja za koja su se kandidati obučavali su nižeg stepena stručnosti, poput pomoćnog automehaničara, pomoćnog frizera, pomoćnog šivača, pomoćnog kuvara, pomoćnog servira, pomoćnog keramičara, automehaničara, vulkanizera. Jedan od ciljeva Projekta bila je promocija preduzetništva kod pripadnika RAE populacije. Ovo je prvi put da se u Crnoj Gori dodjeljuju grantovi pripadnicima RAE populacije. Finansirano je šest grantova (jedan u opštini Bar, tri u opštini Nikšić i dva u opštini Berane). Korisnici su dobili elementarna znanja o preduzetništvu i biznisu i upoznali se sa svim barijerama i prednostima privatnog biznisa. Realizacijom ovih ideja predviđeno je otvaranje 12 radnih mjesta. Finansirane su projektne ideje: bravarska radionica, frizerski salon (dva), radionica za izradu romskih nošnji, servis za opravku hladnjaka za automobile, servis za opravku i održavanje drumskih vozila. Iako su nakon dobijanja sredstava korisnici registrovali djelatnost i zaposlili potreban broj lica, od ukupnog broja korisnika, trenutno njih dvoje imaju uredno registrovanu djelatnost, zaposlen potreban broj lica i, u skladu sa tržišnim uslovima, manje ili više uspješno obavljaju svoju djelatnost (procenat uspješnosti 33%).

Najvažniji rezultati Projekta mogu se sumirati na sledeći način:

- 75 osoba završilo neki od ponuđenih programa osposobljavanja (učesće žena 52%);
- broj obučanih lica čini 16,5% registrovanih pripadnika RAE na evidencijama u tri ciljane opštine;
- broj domicilnih Roma registrovanih kod Zavoda u tri biroa rada porastao za 77,4%, posmatrajući period 01.10.2007 - 31.12.2009;

- 107 lica (od kojih 26% žena) ili ukupno 23,5% registrovanih u ciljnim opštinama se zapošljavalo na neki način u istom periodu (kroz javne radove, sezonsko zapošljavanje, projektne aktivnosti – grantovi);
- kreirano i usvojeno pet standarda zanimanja i programa obuke za zanimanja koja će biti konkurentna na tržištu rada i odgovarati potrebama RAE populacije;
- obezbijedena sredstva (grantovi) za šest biznis ideja u tri ciljne opštine. Procenat uspješnosti 33%.

Obrazovanje i osposobljavanje odraslih je jedna od mjera aktivne politike zapošljavanja koja se izvodi u kontinuitetu i koja obuhvata programe obrazovanja i osposobljavanja za prvo zanimanje, prekvalifikaciju, dokvalifikaciju, inoviranje znanja u okviru istog zanimanja i nivoa obrazovanja, sticanje ključnih vještina. Obrazovanje i osposobljavanje može se vršiti za potrebe poslodavca i tržišta rada.

Ciljevi realizacije programa su smanjenje nezaposlenosti, povećanje zapošljivosti lica koja traže zaposlenje, kroz unaprijeđenje kvaliteta ponude, zadovoljenje aktuelnih potreba, zahtjeva i uslova rada, kao i ublažavanje nesklada između ponude i tražnje na tržištu rada. Zanimanja za koja se pripadnici RAE populacije obučavaju su nižeg stepena stručnosti, jednostavna pomoćna zanimanja, poput pomoćnog automehaničara, pomoćnog frizera, pomoćnog šivača, pomoćnog kuvara, pomoćnog servira, pomoćnog keramičara, vulkanizera, itd. Problem koji se često javlja u realizaciji ovih programa je nivo pismenosti polaznika, u smislu da veliki broj nije u stanju da prati programe osposobljavanja koji su predviđeni.

Javni radovi su jedan od uspješnih programa aktivne politike zapošljavanja, koji se, takođe, izvode u kontinuitetu. To su programi koji predstavljaju lokalne ili državne programe zapošljavanja, organizovane zbog sprovođenja programa socijalne zaštite, obrazovnih, kulturnih programa, programa za zaštitu prirode, komunalnih i drugih programa, koji se temelje na društveno korisnom, neprofitnom radu. Programi javnih radova podstiču otvaranje novih radnih mjesta i podizanje radnih potencijala, nivoa znanja i vještina nezaposlenih lica, a istovremeno pomažu razvoj lokalnih samouprava. Sa aspekta RAE populacije, ovi programi su značajni jer podižu nivo socijalne uključenosti i ublažavaju posledice njihove nezaposlenosti. Svake godine u ove programe uključujući se oko 100 lica pripadnika RAE populacije.

Sezonsko zapošljavanje je mjera aktivne politike zapošljavanja koja doprinosi ublažavanju posledica otvorene nezaposlenosti. Opšta karakteristika sezonskih poslova je njihova specifičnost, zbog sezonskog karaktera rada strateških grana privrede, zbog neravnomjernosti potreba u toku godine, zbog dužine trajanja radnog vremena i uslova u kojima se obavljaju. Zavod svojim mjerama i aktivnostima nastoji da uposli što veći broj sezonskih radnika, kao i da kod poslodavaca izdejstvuje što povoljnije uslove za njihovo zapošljavanje: bolje zarade, povezivanje radnog staža, smještajne uslove i ishranu, plaćene prevozne troškove i drugo. Sezonski posao je i prilika za veliki broj Roma da, makar i na kraće vrijeme, zasnuju radni odnos. Tako je, u toku protekle dvije godine na ovim poslovima zaposleno preko 150 lica romske populacije.

Program elementarnog funkcionalnog opismenjavanja - već duži niz godina, počev od realizacije projekta Druga šansa, Fondacija za stipendiranje Roma, kontinuirano sprovodi programe obrazovanja odraslih Roma i Egipćana, u kojima im je, pored ostalih, partner Zavod za zapošljavanje. U pitanju su dva segmenta programa: elementarno funkcionalno opismenjavanje i stručno osposobljavanje. Završetkom tri razreda osnovne škole polaznici stižu elementarnu jezičku i matematičku pismenost, što im omogućava nastavak stručnog osposobljavanja, kroz programe aktivne politike Zavoda za zapošljavanje. Funkcionalno opismenjavanje odraslih Roma od 2009. godine se realizuje kroz projekat »Integracija manjinskih grupa na jugoistočnom Balkanu«, koji zajednički realizuju italijanska organizacija COSV (”Comitato di Coordinamento delle Organizzazioni per il Servizio Volontario”), Centar za stručno obrazovanje, Zavod za zapošljavanje Crne Gore i Fondacija za stipendiranje Roma, a predviđeno je da se realizuje u periodu 2009 -2012. godina. Ključna aktivnost projekta jeste funkcionalno opismenjavanje i stručno osposobljavanje Roma i Romkinja iz Podgorice, koji su nepismeni/e, bez škole ili imaju završeno manje od tri razreda osnovne škole, uzrasta od 15 do 35 godina. Od početka realizacije ovog projekta program je završilo oko 40 lica romske populacije, od kojih je 30 sa uspjehom položilo stručni ispit.

Projekat: „Stvaranje podjednagog pristupa radnim mjestima za RAE populaciju“ - Zavod za zapošljavanje Crne Gore je, po osnovu Konkursa, objavljenog u martu 2010. godine, od strane Ministarstva za ljudska i manjinska prava Crne Gore, Komisije za praćenje implementacije Strategije za poboljšanje položaja RAE populacije u Crnoj Gori, dobio sredstva za realizaciju projekta »Stvaranje podjednagog pristupa radnim mjestima za RAE populaciju«. Projekat je sa realizacijom otpočeo 01. septembra 2010. godine, dok su se projektne aktivnosti završile 01.04. 2011. godine. Projektne aktivnosti su se odnosile na uključivanje nezaposlenih lica (55, od čega 48 Roma i Egipćana) u programe osposobljavanja za sticanje prvog zanimanja (19 žena RAE ili 40%). Lica su obučavana za zanimanja: sobarica, higijeničarka, komunalni higijeničar, keramičar i pomoćni radnik u voćarstvu i vinogradarstvu. Od ukupnog broja obučanih lica zaposlilo se 18 lica (32%). Projekat se realizovao u opštinama: Bijelo Polje, Nikšić, Podgorica i Tivat. Adekvatna priprema polaznika i dobar odabir pravih poslodavaca, koji su se pokazali kao ozbiljni partneri, je najbolje realizovana aktivnost, koja je rezultirala zapošljavanjem. Osim zapošljavanja, rezultati projekta su: afirmacija poslodavaca koji do sada nijesu imali iskustva sa ovom populacijom, za obuku RAE populacije, i iskazivanje spremnosti za zapošljavanjem određenog broja lica, što može poslužiti kao dobar primjer za zapošljavanje RAE populacije u narednom periodu; sprječavanje diskriminacije po osnovu zapošljavanja i rada i stvaranje jednakih mogućnosti za sve na tržištu rada. Uz pomoć poslodavaca postignuta je dobra klima u grupama i nije bilo osipanja grupa. Jedan od rezultata je dalje unaprijeđivanje partnerstva svih institucija koje se bave problemom unaprijeđenja položaja RAE populacije; obezbjeđenje treninga ciljnoj grupi socijalnih vještina potrebnih na tržištu rada, poput komunikativnosti, timskog rada, asertivnosti i sl.; izrada dva standarda zanimanja i dva programa obuke, prilagođena mogućnostima i potrebama RAE populacije, i to: higijeničar i komunalni higijeničar.

Projekat »Lokalne inicijative za povećanje zapošljivosti nezaposlenih lica u pilot opštinama na sjeveru Crne Gore« (grant šeme) - u okviru ovog projekta tokom

2011. godine u Bijelom Polju realizovana je obuka funkcionalnog opismenjavanja za 10 lica romske nacionalnosti (osam žena), dok je u program obrazovanja za osposobljavanje za zanimanje pomoćni kuvar uključeno pet lica (dvije žene), a u program obrazovanja za osposobljavanje za zanimanje »pomoćni tesar« uključena je jedna osoba (muškog pola);

Novinarska škola za pripadnike romske populacije - Institut za medije Crne Gore je u periodu od 03.10.2011. do 29.02.2012. godine realizovao novinarsku školu za pripadnike romske populacije u Crnoj Gori, koja je podržana od strane Fonda za otvoreno društvo, Ambasade SAD u Podgorici i Fonda za aktivno građanstvo. U program je uključeno 10 nezaposlenih lica romske nacionalnosti, sa završenim IV stepenom stručne spreme, iz Podgorice i Nikšića. Zavod je podržao realizaciju ovog projekta, kroz finansiranje stimulativnih stipendija za sve polaznike za cjelokupno vrijeme trajanja programa. Cilj škole bio je da omogući mladim Romima, koji žele da se bave novinarstvom, da, u relativno kratkom roku, steknu osnovna novinarska znanja i vještine, što će im pomoći da profesionalno obavljaju novinarske zadatke na radiju. Kao dio programa, svi polaznici su proveli mjesec dana na praksi u različitim radio stanicama. Nakon završene škole i evaluiranja uspjeha polaznika, neki mediji iskazali su zainteresovanost da honorarno angažuju nekoliko polaznika. Devet lica je završilo kompletan program (dvije žene) i dobilo sertifikate.

Motivacija poslodavaca za zapošljavanje RAE populacije - Zavod za zapošljavanje Crne Gore posebnu pažnju poklanja saradnji sa poslodavcima, kada je u pitanju zapošljavanje lica romske i egipćanske nacionalnosti. U tom smislu, za lica koja uspješno završe neki od programa obrazovanja i osposobljavanja, Zavod, u mjeri u kojoj je to moguće, po principima afirmativne akcije, posreduje u nalaženju zaposlenja, sezonskim poslovima i kod uključivanja u programe javnih radova. Jedan od načina animiranja poslodavaca da u većoj mjeri zapošljavaju pripadnike RAE populacije je **Uredba o subvencijama za zapošljavanje određenih kategorija nezaposlenih lica**, koju je donijela Vlada Crne Gore 26.01.2012. godine. Uredbom su utvrđene subvencije za pravna lica i preduzetnike koji zaposle određene kategorije nezaposlenih lica a koji se nalaze na evidenciji Zavoda za zapošljavanje Crne Gore. Subvencije može koristiti poslodavac koji, pored ostalih kategorija, zaposli „nezaposleno lice Romi, Aškalije i Egipćani“. Za ta lica poslodavac ne plaća doprinos za obavezno socijalno osiguranje na zarade (doprinos za penzijsko-invalidsko osiguranje, doprinos za zdravstveno osiguranje i doprinos za osiguranje od nezaposlenosti) i doprinos za Fond rada, kao i porez na dohodak fizičkih lica. Uredba će se primjenjivati do 31.12.2014. godine.

Anketa poslodavaca 2011/2012, organizovana je kao dio redovne istraživačke djelatnosti Zavoda za zapošljavanje i čini važnu pretpostavku projektovanja mjera i aktivnosti aktivne politike zapošljavanja. Anketa ima za cilj uvid u aktuelnu i očekivanu zaposlenost i zapošljavanje. Anketa 2011/2012 obuhvatala je, pored ostalog, i pitanja o zapošljavanju romske populacije i o namjeri poslodavaca da zaposle pripadnike ove populacije u narednom periodu. Osim utvrđivanja potreba poslodavaca za zapošljavanje RAE populacije, prilikom sprovođenja Ankete imala se u vidu i potreba informisanja poslodavaca i pokušaja smanjenja duboko ukorijenjenih predrasuda prema RAE populaciji kao radnicima (nedovoljno motivisani za rad i zapošljavanje, nedovoljno

pouzdati u izvršavanju zadataka, da im nedostaje radne i tehnološke discipline, da su nedovoljno obrazovani i obučeni za obavljanje radnih zadataka), čime se pokušalo uticati na smanjenje diskriminacije na tržištu rada, kada je u pitanju zapošljavanje ove kategorije nezaposlenih lica. Iz dobijenih odgovora anketiranih poslodavaca može se zaključiti da se odnos prema RAE populaciji značajno popravlja, kako u smislu broja poslodavaca koji su spremni zaposliti ova lica, tako i po broju planiranih zapošljavanja. 19% poslodavaca (Anketom iz 2010 – 5%) se izjasnilo da su spremni zaposliti 450 lica iz populacije RAE.

Pored navedenih aktivnosti Zavoda za zapošljavanje, u oblasti zapošljavanja u okviru sprovođenja Strategije za poboljšanje položaja RAE populacije 2008-2012 realizovano je još nekoliko značajnih aktivnosti:

- Zavod za zbrinjavanje izbjeglica, projekat se odnosio na nabavku trokolica za radno sposobna lica (32 trokolice), u iznosu od 16.250 eura;
- NVO „Fondacija za razvoj sjevera Crne Gore“, projekat se odnosio na nabavku poljoprivredne mehanizacije za RAE u opštinama Pljevlja, Nikšić i Berane, u ukupnom iznosu od 48.764 eura (isporučeno 10 multikultivatora sa prikolicama za sakupljanje, odvoz i lagerovanje otpadnog materijala u Beranama i 3 u Pljevljima; isporučeni 1 motokultivator sa kosilicom, 1 muzilica za ovce, 1 roto-freza kao priključni element motokultivatoru i 1 raonik kao priključak za korisnika; Najznačajniji efekti projekta su uposlenje 26 članova RAE u Pljevljima i Beranama, te 4 člana porodice Adžović u Nikšiću, a prikupljeno je i 63,9 tona otpada i sekundarnih sirovina).
- NVO „Dimnjačar“, projekat se odnosio na nabavku opreme i upošljavanje 10 dimnjačara na teritoriji opštine Berane, u ukupnom iznosu od 4.835 eura;
- Fondacija za stipendiranje Roma, projekat pod nazivom »Zapošljavanjem protiv siromaštva«, sa iznosom od 24.100,00 eura (radni angažman za osmoro lica iz romske i egipćanske populacije i angažovanje visoko obrazovane Egipćanke, koja u projektu ima ulogu koordinatora);
- NVO »Razvojni centar«-Bijelo Polje, projekat pod nazivom »Zapošljavanjem protiv siromaštva«, sa iznosom od 14.530,00 eura (privremeno zaposleno deset pripadnika RAE populacije koji su angažovani na čišćenju riječnog korita rijeke Lješnice, opština Bijelo Polje);
- NU »Skills«-Berane, projekat pod nazivom »Zanatom protiv siromaštva-obučarska radionica«, sa iznosom od 5.955,00 eura (obuka pet pripadnika iz RAE zajednice za zanimanje obučara i pokretanje zajedničke obučarske radionice u Beranama);
- NVO »Intudil«, projekat pod nazivom »Sajam zapošljavanja RAE populacije«, sa iznosom od 2.800,00 eura (u saradnji sa "Career ways" prikupljene su raspoložive ponude za radno angažovanje RAE populacije i improvizovanje sajamskih aktivnosti putem direktnog kontakta sa zainteresovanim predstavnicima RAE populacije za radno angažovanje);
- Od 2009. godine u Ministarstvu za manjine zaposlen je jedan Rom, prvi stipendista koji je završio fakultet. Takođe, tokom 2011. godine u državnoj upravi zaposlene su tri pripadnice RE populacije, i to u Generalnom sekretarijatu Vlade, Ministarstvu vanjskih poslova i evropskih integracija i Ministarstvu pravde i ljudskih prava.

4. Socijalna i zdravstvena zaštita

U sistemu socijalne i dječije zaštite ne vodi se evidencija koja je zasnovana na etničkoj, nacionalnoj ili nekoj drugoj pripadnosti korisnika socijalne zaštite. S obzirom na ranije izrečen problem neposjedovanja ličnih dokumenata, a samim tim i nemogućnost pristupa različitim pravima, mali broj romskih i egipćanskih porodica prima materijalno obezbjeđenje porodice, dječiji dodatak i druge socijalne benefite koji se ostvaruju na osnovu zakonskih rješenja iz ove oblasti. Tokom informativnih kampanja ova lica se upoznaju sa načinom ostvarivanja navedenih prava u Crnoj Gori.

Zakon o zdravstvenom osiguranju je obezbijedio da socijalno ugrožene kategorije, nezaposleni, djeca do osnovne škole, a ako se školuju dok završavaju srednje i visoko obrazovanje, žene u toku trudnoće i godinu dana nakon porođaja, stariji od 65 godine i oboljeli od raznih bolesti, ne učestvuju u troškovima liječenja (imaju besplatnu zdravstvenu zaštitu). Uredba o načinu ostvarivanja zdravstvene zaštite stranaca je pripadnike romske i egipćanske populacije izjednačila u pravima na zdravstvenu zaštitu sa osiguranicima (na koga se odnosi zakon o zdravstvenom osiguranju). Sada nema normativnih prepreka da pripadnik romske i egipćanske populacije koji nema dokumenta (lična karta, pasoš ili neki drugi identifikacioni dokument, izvod iz knjige rođenih, jedinstveni matični broj) ostvari pravo na zdravstvenu zaštitu, kako u obimu tako i po sadržaju usluga kao i redovni osiguranici. U periodu od ustanovljenja Kampa I i Kampa II u Podgorici je razvijena ambulanta za odrasle i ambulanta za djecu, u kojoj 2 sata dnevno rade doktori za odrasle i djecu (ranije je ambulanta radila 2 sata prije i 2 sata poslije podne). U periodu van radnog vremena pomenutih ambulanti zdravstvenu zaštitu pripadnici romske i egipćanske populacije mogu ostvariti u ambulantama doma zdravlja Podgorica (na svim lokacijama, a najbliža lokacija je zdravstveni objekat Konik). Pripadnice romske i egipćanske populacije se za usluge reproduktivnog i seksualnog zdravlja mogu javiti izabranim ginekolozima u domovima zdravlja, a porođaj mogu ostvariti u svakom porodilištu u Crnoj Gori. Vakcinacija djece pripadnika romske i egipćanske populacije, koji nemaju svog izabranog pedijatra i koja ne idu u školu se sprovodi u naseljima u kojima je obezbijeđen kolektivni smještaj pripadnika ove populacije. Institut za javno zdravlje organizuje povremene kampanje vakcinacije romske i egipćanske djece na Koniku, što rezultira visokim procentom pokrivenosti (za pojedine bolesti i do 98%).

S obzirom da je najveći broj romske populacije stacioniran na području Glavnog grada Podgorica, veoma su žive aktivnosti Sekretarijata za socijalno staranje koje obuhvataju i romsku populaciju:

- Jednokratne pomoći – u novcu ili u naturi (prehrambeni artikli, odjeća, obuća, ogrijev, sredstva za ličnu higijenu). Za vrijeme zimskih elementarnih nepogoda podijeljeno je oko 600 paketa sa životnim namirnicama za područje Konika (i za domicilne i za raseljene);
- Besplatni dnevni obrok – dnevno se podijeli 500 obroka. Oko 60 % korisnika su pripadnici romske populacije;
- Poklon paketi za novorođenčad;
- Novčana pomoć za kupovinu udžbenika i školskog pribora na početku školske godine;
- Besplatni odmor i rekreacija;

U okviru implementacije Strategije za poboljšanje položaja RAE populacije, iz oblasti socijalne i dječije zaštite i unapređenja zdravlja, dodijeljena su sredstva i realizovani su sljedeći projekti:

- Zavod za zbrinjavanje izbjeglica, projekat pod nazivom „Pomoć porodiljama i novorođenčadi“, u iznosu od 15.000 eura;
- JU Centar za socijalni rad Bar i Ulcinj, projekat pod nazivom „Dječiji dodatak za RAE sa Kosova“, u iznosu od 2.773 eura;
- Udruženje žena „Luč“ Nikšić, projekat pod nazivom „I mi smo ljudi-pomognite nam“, u iznosu od 5.223 eura;
- NVO „Djeca – Enfants“, projekat pod nazivom „Adekvatna socijalna zaštita, bolja integracija“, u iznosu od 3.100 eura;
- Fondacija Nikšić za prevenciju narkomanije, projekat pod nazivom „Podizanje nivoa zdravstvene zaštite kod Roma“, u iznosu od 4.230 eura;
- Crveni krst Nikšić, projekat pod nazivom „Prevencija zaraznih bolesti kod Roma u Nikšiću“, u iznosu od 2.810 eura;
- Visan-CG DOO, projekat pod nazivom „Deratizacija, dezinfekcija i dezinfekcija romskih naselja“, u iznosu od 6.000 eura;
- Udruženje »Impuls«, projekat pod nazivom »I nama su potrebni roditelji«, sa iznosom od 7.140,00 eura;
- NVO »4 life«, projekat pod nazivom »Podizanje svijesti djece i mladih romske nacionalnosti o štetnom uticaju inhalanata i drugih psihoaktivnih supstanci na zdravlje«, sa iznosom od 8.130,00 eura;
- Udruženje žena Roma i Kovača-Žensko srce, projekat pod nazivom »Hoću da znam šta je reproduktivno zdravlje«, sa iznosom od 4.730,00 eura;
- NVO »Preporod«, projekat pod nazivom »Edukovaniji, zdraviji, bezbjedniji«, sa iznosom od 4.500,00 eura;
- NVO »4 Life«, projekat pod nazivom »Podizanje svijesti djece i mladih RAE populacije o štetnom uticaju psihoaktivnih supstanci na psihofizičko zdravlje čovjeka«, sa iznosom od 6.000,00 eura;
- NVO »Bjelogorac«-Ulcinj, projekat pod nazivom »Želim da nastavim tu gdje sam stao«, sa iznosom od 6.440,00 eura;
- Romski savjet u Crnoj Gori, iznos od 3.500,00 eura, na ime finansijske pomoći socijalno ugroženim kategorijama i pomoći u smrtnim slučajevima.

Ministarstvo za ljudska i manjinska prava, Ministarstvo kulture i Kancelarija za borbu protiv trgovine ljudima sprovode medijsku kampanju za ciljem suzbijanja prosjačenja, pogotovu romske djece. Televizijski spotovi se emituju javnom servisu i komercijalnim emiterima od 10. juna 2011. godine.

5. Stanovanje

Uslovi stanovanja predstavljaju jedno od najbitnijih mjerila životnog standarda. Ne postoje precizni podaci o objektima u kojima stanuje romska i egipćanska populacija, bilo da se radi o uslovnim ili neuslovnim objektima. Opšte je zapažanje da su uslovi stanovanja većine Roma i Egipćana u Crnoj Gori ispod minimalnih nacionalnih i međunarodnih standarda stanovanja. Pojedini Romi i Egipćani nemaju skoro nikakav

stalan smještaj, a mnogi borave u prostoru koji ni približno nije adekvatan za stanovanje. Posebno su loši i krajnje zabrinjavajući higijensko-zdravstveni uslovi stanovanja velikog broja ove populacije.

Kroz odgovarajuće projekte u proteklom periodu, u saradnji sa međunarodnim organizacijama i lokalnim samoupravama, riješena su neka pitanja stambene problematike.

„Rješavanje stambenih problema REA u naselju „Talum“ opština Berane- za 27 porodica interno raseljenih RAE izgrađene su 24 stambene jedinice. Projekat su partnerski realizovali: Njemačka humanitarna organizacija „Help“, lokalna samouprava, UNHCR- kancelarija u Crnoj Gori i Zavod za zbrinjavanje izbjeglica Crne Gore.

„Izgradnja naselja za 10 romskih porodica“ koji su partnerski realizovali: Opština Pljevlja, UNHCR, Njemačka humanitarna organizacija „HELP“ i Zavod za zbrinjavanje izbjeglica Crne Gore- izgrađeno je naselje sa 10 montažnih kuća, ukupne površine 420 m². Ukupna cijena investicije je iznosila 271.237,51 €. Plac i infrastrukturne priključke je obezbijedila opština Pljevlja, iznos od 32.500,00 € Komisija Ministarstva za ljudska i manjinska prava, a preostala sredstva Vlada SR Njemačke posredstvom „HELP-a“.

Opština Podgorica je tokom 2008. godine iz sopstvenih sredstava finansirala izgradnju 9 stanova za socijalno najugroženije RAE porodice. Stanovi su raspodijeljeni po odgovarajućoj proceduri i useljeni.

„Regulisanje stambenog pitanja za dvije najugroženije RAE porodice sa područja opštine Nikšić“, koji su partnerski realizovali: Opština Nikšić, Udruženje Roma „Početak“ i JU Centar za socijalni rad opština Nikšić, Šavnik i Plužine. Projektom je bila planirana izgradnja 2 montažna objekta, ali je opština Nikšić odlučila da pored obezbjeđenja placa, izrade projektne dokumentacije i obezbjeđenja besplatnih priključaka, sama finansira izgradnju trećeg stana, namijenjenog zaslužnom sportisti. Ukupna investicija je iznosila 72.500,00 €. Komisija Ministarstva za ljudska i manjinska prava je obezbijedila 33.728,00 €, a preostala sredstva opština Nikšić.

Opština Nikšić je i za 6 porodica RAE repatriranih sa područja zemalja Zapadne Evrope obezbijedila i uredila adekvatne placeve, a uz to za 4 kuće, koje su završene i useljene polovinom 2008. godine, obezbijedila 30% građevinskog materijala: blokove, šljunak, pijesak, armaturne mreže, daske i dr.

„Stanovanjem do bolje integracije“ realizovanim od strane Udruženja Roma- Bar, a iznosom od 8.000 €, podržanim od Komisije Ministarstva za ljudska i manjinska prava i uz učešće opštine Bar, planirana je izgradnja montažnog objekta za šesnaestočlanu porodice Nerda iz Bara.

Opština Nikšić, JU Centar za socijalni rad opštine Nikšić Plužine i Šavnik i Udruženje Roma »Početak«, realizovali su projekat kojim je regulisano stambeno pitanje za 9 najugroženijih romskih porodica. Opština Nikšić je obezbjedila zemljište, projektnu dokumentaciju i priključivanje objekata na infrastrukturne mreže, a od sredstava namjenjih za Strategiju Ministarstvo je učestvovalo sa iznosom od 180.000 eura. Takođe, Ministarstvo je pomoglo izgradnju trafostanice za ove objekte u iznosu od 15.000 eura. U saradnji sa NVO »Susreti«-Nikšić svim porodicama je kupljen namještaj, šporeti na čvrsto gorivo i drugi aparati, u iznosu od 5.000 eura. U decembru 2011. godine su uručeni ključevi korisnicima.

Opština Bijelo Polje, je dobila sredstva za projekat rješavanja stambenog problema za osam romskih porodica, u iznosu od 150.000 eura, ali ovaj projekat još uvijek nije završen.

Opština Berane, projektom pod nazivom »I nama treba dom«, pomognuta sa iznosom od 60.000,00 eura, da sagrade objekte (5 kuća od čvrstog materijala) na podlogama dimenzija 6.3mX6.3m korisnog stambenog prostora cca 35m².

NVO Fondacija »Caritas« i Opština Berane su, uz finansijsku pomoć od 30.975 eura Ministarstva za manjine, realizovali projekat pod nazivom »Poboljšanje uslova stanovanja raseljeničke RAE populacije u opštini Berane«. Ukupno je izgrađeno 6 kuća, kvadrature 35m² (3 kuće), 45m² (2 kuće) i 55m² (1 kuća). Ukupna površina stambeno korisnog prostora je 250m². Objekti su postavljeni na betonskoj podlozi, spratnosti prizemlje. Priključeni su na elektro, vodovodnu i kanalizacionu mrežu.

U saradnji sa Koalicijom NVO »Romski krug«, pružena je finansijska pomoć za legalizaciju jednog stambenog objekta, sa iznosom od 3.270 eura.

U saradnji sa Fondacijom za stipendiranje Roma, izvršena je adaptacija neuslovnog stambenog prostora za jednu stipendistkinju, a pomoć Ministarstva za manjine je iznosila 2.956 eura.

Takođe, posredstvom Sekretarijata za socijalno staranje Glavnog grada Podgorica, pripadnici romske populacije mogu da rješavaju stambeno pitanje: konkurs – dodjela stanova na korišćenje i obezbjeđenjem pomoći za poboljšanje uslova stanovanja.

6. Kultura i informisanje

Informisanje romske populacije u Crnoj Gori realizuje se i kroz programe nacionalnog javnog radio-difuznog servisa. Tokom protekle četiri godine bile su zastupljene teme o Dekadi Roma 2005-2015 sa različitih aspekta, pri čemu je Ministarstvo kulture sufinansiralo osam programa i projekata u štampanim i elektronskim medijima.

Ministarstvo kulture raspisuje godišnji konkurs za najbolji medijski istraživački prilog na temu socijalne integracije Roma u Crnoj Gori, a pravo učešća imaju štampani i elektronski mediji u Crnoj Gori.

Ministarstvo kulture je u toku 2010. i 2011. godine sufinansiralo: izradu kompilacije četiri TV spota posvećena Dekadi Roma 2005-2015 u realizaciji NVO »NEW ART« iz Nikšića; izradu TV spota »Dekada Roma 2005-2015, Romi i mediji« u realizaciji NVO »NEW ART« iz Nikšića; projekat »Treninzi za rad sa medijima za mlade Rome, aktiviste iz NVO sektora« u realizaciji NVO »Ženska alijansa za razvoj« iz Nikšića; izložbu fotografija povodom Svjetskog dana Roma »Jedan običan dan«, autora Dejana Kalezića; postprodukciju, publikaciju i distribuciju TV filma »Kralj diskova« u realizaciji Kulturnog centra »Hladna uvala« iz Bara; izradu TV spota »Stop prosjačenju« u realizaciji NVO »NEW ART« iz Nikšića.

TV „MBC,“-Podgorica je tokom 2008. i 2009. godine emitovala 24 kolažne TV emisije u serijalu „Pruži ruku“ u trajanju od po 40 minuta iz oblasti obrazovanja, očuvanja kulture i tradicije RAE manjine, kroz koje je željela upoznati većinsku populaciju sa kulturnim i drugim specifičnostima romske manjinske grupe i sa svim problemima sa kojim ona danas živi u Crnoj Gori. Ovaj serijal je finansiran u sklopu

implementacije Strategije za poboljšanje položaja RAE populacije u Crnoj Gori 2008-2012 u iznosu od 20.500 eura.

Radio „Skala“ Kotor i radio „Mojkovac“ iz Mojkovca su takođe kroz odgovarajuće projekte, podržane od Ministarstva za manjinska prava (8.000 eura), u nešto manjoj mjeri doprinijeli popularizaciji i očuvanju kulture, tradicije i običaja RAE populacije.

Radio »Elita«-Ulcinj, kroz realizaciju dva projekta »Amaro drom (Naš put)« i »Jednaki a odvojeni«, (pomognuti sa iznosima od 7.590 eura i 7.960 eura) dao je doprinos boljem informisanju romske i egipćanske populacije, kao i većinske populacije o problemima Roma i Egipćana. Emisije su realizovane na crnogorskom, albanskom i romskom jeziku.

NVO »Civilni forum« iz Nikšića realizovala je projekat pod nazivom »Časopis Medijska politika-informativna kampanja o upisu Roma u matične knjige rođenih«, pomognuta sa iznosom od 980 eura.

Najznačajniji projekat u oblasti informisanja je bio otvranje »Romskog radija«. U saradnji sa Romskim savjetom u Crnoj Gori, uz sredstva od 32.530 eura iz budžeta za Strategiju, povodom 8. aprila 2011. godine sa emitovanjem programa je počeo »Romski radio«.

U oblasti zaštite i unapređenja kulture i tradicije Roma i Egipćana, najveću ulogu je odigrao Centar za očuvanje i razvoj kulture manjina sa svojim programima. U okviru Centra, pokrenut je časopis „Alav“ koji izlazi na crnogorskom i romskom jeziku. Takođe, štampana je prva knjiga na romskom jeziku autora Ruždije Sejdovića „Emerit“. Dio kulturnih sadržaja je finansiran i kroz projekte koji su realizovani finansijskom podrškom Fonda za manjine.

Na specifičan, ali izuzetno osmišljen način, očuvanjem kulture, tradicije i običaja RAE populacije bavili su se i studenti Katedre za predškolsko vaspitanje Filozofskog fakulteta iz Nikšića, koji su u saradnji sa kolegama iz RAE populacije sa Fakulteta iz Podgorice i glumcima amaterima iz Podgorice i Nikšića, izveli izuzetno posjećenu lutkarsku predstavu za djecu i komad „Dnevnik“. Premijera je prikazana u KIC „Budo Tomović“, a predstave su izvedene i u Nikšiću i Herceg Novom. Takođe, NVO »Romski san«, je realizovao pozorišnu predstavu »Romaska svadba« (u Nikšiću, Podgorici i Herceg Novom), uz finansiranje sa iznosom od 8.000 eura od strane sredstava namjenjenih sprovođenju Strategije.

Kulturnim i drugim dešavanjima i Ministarstvo za manjinska prava sa Ministarstvom kulture obilježava svake godine Svjetski dan Roma. Do sada su organizovane veoma zapaženi koncerti, pres konferencije, prijemi, izložbe, a 2010. godine je proslava organizovana sa kancelarijom UN u Crnoj Gori, izložbom fotografija Duška Miljanića pod nazivom „Barvale“.

7.Učešće Roma u javnom i političkom životu

I na planu većeg uključivanja RAE populacije u politički i javni život postignuti su određeni veoma značajni rezultati. Kroz sredstva na ime implementacije Strategije, koaliciji „Romski krug“ dodijeljeno je 23.491,00 euro na ime projekta koji podrazumijeva jačanje kapaciteta romskih NVO i monitoringa politika prema RAE populaciji u Crnoj Gori.

Romski savjet u Crnoj Gori je realizovao projekat pod nazivom »Unapređenje saradnje Romskog savjeta sa lokalnim RAE NVO i lokalnim institucijama u Crnoj Gori« (pomognut sa iznosom od 4.420 eura). U mnogome je promijenjen odnos lokalnih samouprava prema pitanjima RE populacije u svim sredinama. Većina lokalnih parlamenata je uvela institut „prazne stolice“ koju je pri usvajanju Lokalnog akcionog plana u opštini Nikšić, koristio predstavnik Udruženja Roma „Početak“. Lokalni akcioni planovi su usvojeni u opštinama Nikšić, Herceg Novi i Tivat, a u toku su pripremne radnje na usvajanju planova u opštinama Ulcinj, Berane i Bijelo Polje. Ove aktivnosti se realizuju u saradnji Ministarstva i OEBS-a.

Pozitivan primjer predstavlja odnos opštine Herceg Novi, koja za rad NVO „Mladi Romi“ u Herceg Novom otvorila kancelariju „Romski centar“.

Ministarstvo za manjinska prava je na romski jezik obezbjedilo prevod i štampanje najznačajnijih propisa: Ustava Crne Gore, Zakona o majinskim pravima i slobodama, Zakona o Zaštitniku ljudskih prava i sloboda, Zakona o zabrani diskriminacije, Zakona o medijima i Zakona o javnim radio-difuznim servisima.

Ministarstvo za ljudska i manjinska prava, u saradnji sa Fondacijom za stipendiranje Roma i Romskim savjetom u Crnoj Gori, sprovodi projekat na suzbijanju prosjačenja. Cilj projekta je povezivanje i koordinisanje aktivnosti Uprave policije i centara za socijalni rad u preduzimanju mjera na suzbijanju prosjačenja. Takođe, Ministarstvo za ljudska i manjinska prava, Ministarstvo kulture i Kancelarija za borbu protiv trgovine ljudima su finansirali snimanje i emitovanje TV spota u cilju suzbijanja prosjačenja kod Roma.

Od sredstava za sprovođenje Strategije pomognuti su i projekti: NVO „Zabjelo Republika“, projekat „Jedan dan – svaki dan“ dokumentarni film, sa iznosom 5.770 eura; Džudo klub »Trebjesa«-Nikšić, projekat pod nazivom »Romi-naši takmičari-da žive sa nama, a ne pored nas«, sa iznosom od 4.000 eura i NVO »Informa«, projekat pod nazivom »Omladinska foto patrola«, sa iznosom od 1.175 eura.

Vlada Crne Gore, na sjednici od 05. aprila 2012. godine, usvojila je **Strategiju za poboljšanje položaja Roma i Egipćana u Crnoj Gori 2012-2016 i Akcioni plan za sprovođenje Strategije za 2012. godinu**. Strateški cilj koji se postavlja ovim dokumentom definisan je kao poboljšanje i unaprijeđenje položaja Roma i Egipćana u crnogorskom društvu, što treba da dovede do smanjenja razlika koje sada postoje između njihovog položaja i položaja ostalog stanovništva.

Strategija se oslanja na međunarodno i domaće zakonodavstvo, kao i na Evropski okvir za nacionalne strategije integracije Roma do 2020, pogotovu u oblastima pristupa obrazovanju, zapošljavanju, zdravstvenim uslugama i pravu na stanovanje i osnovnim uslovima života. Strategija obuhvata period od 2012. do 2016. godine, a biće realizovana kroz jednogodišnje akcione planove. Prvi akcioni plan obuhvata period od usvajanja Strategije do kraja 2012. godine, a godišnji akcioni planovi će biti pripremani u toku posljednjeg kvartala tekuće godine za narednu godinu. Godišnjim akcionim planovima će se precizirati prioritetne mjere i aktivnosti koje treba sprovesti u toj godini.

Strategijom su definisane najznačajnije oblasti njene primjene, a to su: rješavanje pravnog statusa, obrazovanje, zapošljavanje i prava iz radnog odnosa, zdravlje i zdravstvena zaštita, socijalna i dječija zaštita, nasilje nad ženama i nasilje u porodici, kulturni i jezički identitet, informisanje, stanovanje i učešće u javnom i političkom

životu. U cilju praćenja realizovanih aktivnosti formirana je Komisija za praćenje sprovođenja Strategije. Komisiju sačinjavaju predstavnici institucija koje su prepoznate Strategijom i Akcionim planom kao nosioci pojedinih aktivnosti, kao i predstavnici Romskog savjeta u Crnoj Gori i romskih i egipćanskih nevladinih organizacija, koji je biran putem javnog poziva.

Vlada će obezbijediti budžet za svaku godinu primjene Strategije iz sopstvenih izvora i iz odgovarajućih fondova međunarodne zajednice. Za prvu godinu implementacije ovog dokumenta, Vlada je, u skladu sa sredstvima odobrenim Zakonom o budžetu Crne Gore za 2012. godinu, obezbijedila sredstva u ukupnom iznosu od 473.080,00€, od čega su sredstva u iznosu od 230.000€ obezbijedena preko Ministarstva za ljudska i manjinska prava, dok je preostali iznos sredstava planiran u okviru budžeta ostalih potrošačkih jedinica, shodno Akcionom planu za 2012. godinu. Ukupan iznos sredstava, koji će iz Budžeta Crne Gore biti izdvajan u narednim godinama za finansiranje Strategije, zavisice od sredstava planiranih za ove namjene godišnjim zakonima o budžetu nosioca aktivnosti predviđenih Strategijom.

IV RASELJENA I INTERNO RASELJENA LICA

Kako je raseljništvo problem od nacionalnog, društvenog i međunarodnog značaja, Vlada je na sjednici od 28. jula 2011. godine usvojila **Strategiju za trajno rješavanje pitanja raseljenih i interno raseljenih lica u Crnoj Gori sa posebnim osvrtom na oblast Konik**, sa Akcionim planom. Strategija obuhvata period od avgusta 2011. do decembra 2015. godine, a akcioni planovi za njenu implementaciju donosiće se za period od godinu dana. Opšti cilj Strategije je rješavanje pitanje raseljenih i interno raseljenih lica na trajan i održiv način, u saradnji sa međunarodnom zajednicom i u skladu sa međunarodnim standardima i principima. Poštujući lični izbor raseljenih, Strategijom su definisana dva moguća rješenja ovog pitanja - lokalna integracija i dobrovoljni povratak, a Akcionim planom predviđeni su ciljevi i aktivnosti za njihovu realizaciju.

U cilju praćenja sprovođenja Strategije i koordinacije aktivnosti organa državne uprave, državnih organa i drugih nadležnih institucija na ovom planu Vlada je Odlukom od 22. septembra 2011. Godine obrazovala Koordinacioni odbor za praćenje implementacije Strategije za trajno rješavanje pitanja raseljenih i interno raseljenih lica sa posebnim osvrtom na oblast Konik.

Uopšteno govoreći, od usvajanja Strategije i Akcionog plana nadležni organi radili su predano na stvaranju pretpostavki za ispunjavanje ciljeva krovnih dokumenata u ovoj oblasti. Koordinacioni odbor je do sada održao pet sjednica na kojima je razmatrao dinamiku realizacije aktivnosti predviđenih Akcionim planom i najbolje modele za rješavanje otvorenih pitanja sa kojima se susreću nosioci obaveza tokom realizacije aktivnosti predviđenih Akcionim planom.

1. LOKALNA INTEGRACIJA

1.1.Pravni status

Pravni status je najvažniji segment Strategije, ali i osnova za ostvarivanje ostalih prava raseljenih lica. Početne aktivnosti na ovom planu već su realizovane donošenjem Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o strancima, kojim se propisuje da raseljena i interno raseljena lica zahtjev za dobijanje statusa stranca sa stalnim nastanjenjem mogu podnijeti do 31.12. 2012. godine.

Dalje aktivnosti na rješavanju pitanja pravnog statusa odnosiće se na usaglašavanje nacionalnog zakonodavstva sa Zakonom o izmjenama i dopunama Zakona o strancima, kako bi raseljena i interno raseljena lica mogla da koriste set prava koji je obezbijeđen dobijanjem dozvole za stalno ili privremeno nastanjenje. Strategijom je prepoznata potreba izmjene i usklađivanja pravnog okvira kad je u pitanju Zakon o matičnim registrima, Opšti zakon o obrazovanju i vaspitanju, Pravilnik o kriterijumima, načinu, uslovima i visini naknade za ostvarivanje prava na smještaj i ishranu u domu, studentski kredit, stipendiju i participaciju prevoza i Zakon o socijalnoj i dječijoj zaštiti. S tim u vezi, UNHCR je Koordinacionom odboru dostavio tabelu o pravima koja pripadaju licu sa statusom stranca sa stalnim nastanjenjem ili privremenim boravkom u Crnoj Gori, koja sadrži pregled zakonodavstva i prakse u ovoj oblasti.

Pored zakona o izmjenama i dopunama Zakona o strancima, kojim je stvoren preduslov za ostvarivanje pravnog statusa raseljenih i interno raseljenih lica, za pitanje lokalne integracije značajan je i Zakon o socijalnom stanovanju, za čiju pripremu je nadležno Ministarstvo održivog razvoja i turizma, a uključeni i Ministarstvo finansija i Zavod za zbrinjavanje izbjeglica. Planirano je da ovaj Zakon da odgovor na pitanje ko će biti titular imovine/ vlasnik objekata koji budu izgrađeni u okviru Regionalnog projekta i da reguliše pitanja koja se odnose na način upravljanja imovinom. Tokom III sjednice Koordinacionog odbora dogovoreno je da se rad na ovom zakonu intenzivira, te da se pokuša doći do teksta zakona prije predviđenog roka (kraj 2012. godine). MORT očekuje da će Zakon biti gotov u predviđenom vremenskom okviru.

U cilju otklanjanja eventualnih nedostataka preregistracije interno raseljenih lica, koja je sprovedena 2009. godine, u septembru 2011. godine formirana je Komisija za utvrđivanje broja interno raseljenih lica koja su odbijena na preregistraciji 2009. godine, a kojima je još uvijek potrebna zaštita, radi regulisanja statusa stranca sa stalnim nastanjenjem. Utvrđeni su i kriterijumi kojima će se Komisija rukovoditi u svom radu i na osnovu kojih će odobriti ili odbiti preregistraciju podnosilaca zahtjeva. Komisija, kojom predsjedava predstavnik ZZZI, u saradnji sa predstavnicima UNHCR-a i MUP-a, primala je zahtjeve do kraja 2011. godine, nakon čega je započela sa analiziranjem svih individualnih slučajeva, te su do 10. juna 2012. razmotreni zahtjevi za 329 lica, od kojih je za 221 lice odobrena je preregistracija, odbijena su 85 lica, obustavljeno je 14 zahtjeva, dok je u postupku rješavanja 9 lica.

Paralelno sa ovom aktivnošću MUP/Kancelarija za azil u saradnji sa UNHCR-om primala je zahtjeve za preispitivanje statusa lica čiji je status ispitan, ali nije potvrđen 2004. godine, a koja su se javila na javni poziv Kancelarije za azil 2009. godine. Kancelarija za azil prikupila je ukupno 227 zahtjeva i sprovela postupak preispitivanja statusa ovih lica, a osnovni kriterijum kojim se rukovodila u procesu preispitivanja bio je da li lice stalno boravi u Crnoj Gori. Postupak je sproveden u saradnji sa UNHCR-om, a u njemu su pojedinačno preispitani svi dostavljeni zahtjevi i donešene odluke po njima. U toku je procedura za rješavanje statusa ovih lica, u skladu sa relevantnim propisima.

Razmotreni su slučajevi djece čijim je roditeljima potvrđen status raseljenog(ih) lica, a koja nisu prijavljena u bazu podataka o raseljenim licima, i njihov status raseljenog lica biće potvrđen, te neće biti prepreka za regulisanje njihovog statusa.

Kako bi se olakšala procedura pribavljanja dokumenata neophodnih za regulisanje statusa raseljenih i interno raseljenih lica, u sklopu tzv. procesa „Beogradska inicijativa“ održano je pet sastanaka Regionalne tehničke radne grupe za rješavanje ovog pitanja. Ova radna grupa, kojom presjedava Crna Gora, ostvarila je značajne rezultate u svom radu, animirala nadležne organe ovih država da aktivnije pristupe rješavanju pitanja raseljenih, interno raseljenih i izbjeglih lica, kao i povratnika, i otklonila sve nedoumice ili eventualne prepreke u pribavljanju dokumenata, utvrđivanja državljanstva ovih lica, jer su stvoreni pravni mehanizmi za regulisanje statusa, kako u državama porijekla ovih lica, tako i u državama prijema.

Na III sjednici Koordinacionog odbora za praćenje imlementacije sprovođenja Strategije za trajno rješavanje pitanja raseljenih i interno raseljenih lica sa posebnim osvrtom na oblast Konik otvoreno je pitanje regulisanja načina naknadnog upisa u matične knjige rođenih za djecu rođenu izvan zdravstvenih ustanova u Crnoj Gori, kroz izmjene i dopune postojećih ili usvajanje novih propisa. MUP je došao do zaključka da pitanje upisa u matični registar rođenih, djeteta koje je rođeno van zdravstvene ustanove, a ne posjeduje potvrdu doktora medicine o rođenju djeteta, što je slučaj sa velikim brojem djece koja su rođena u oblasti Konik, nije moguće na efikasan i trajan način riješiti u upravnom postupku, izmjenama i dopunama zakonskih propisa iz oblasti matičnih registara, jer postoji opasnost da dođe do zloupotrebe i trgovine djecom.

Kao moguće rješenje za prevazilaženje ove situacije predložili su dopunu postojećeg Zakona o vanparničnom postupku, u kome bi se omogućilo i ovim licima da naknadno upišu djecu rođenu izvan zdravstvenih ustanova u matične knjige rođenih i zatražili mišljenje od Ministarstva pravde.

ZZZI kontinuirano sprovodi aktivnosti na identifikaciji najugroženijih lica kojima je potrebna pomoć u obezbjeđivanju dokumentacije i plaćanja administrativnih taks (kolektivna naselja Konik i Riversajd-Berane). Do 10. juna 2012. organizovano je 10 kolektivnih autobuskih odlazaka na Kosovo za oko 450 najugroženijih lica. Posjete su imale izuzetno uspješan ishod i najveći broj lica je uspio da izvadi potrebnu dokumentaciju (pasoš, izvod iz matične knjige rođenih, potvrdu o državljanstvu). U planu su nove odlasci za Kosovo i Srbiju.

U okviru projekta „Djelujući kao jedan“ opredijeljena su sredstva za 3 organizovane posjete Kosovu u cilju pribavljanja dokumentacije potrebne za regulisanje pravnog statusa interno raseljenih lica koja borave u Crnoj Gori, a Ministarstvo rada i socijalnog staranja i ZZZI će identifikovati lica kojima je ova pomoć potrebna.

Tokom sastanka predstavnika ZZZI, MRSS i UNHCR-a sa zamjenikom ministra za zajednice i povratak Vlade Republike Kosovo i zamjenikom gradonačelnika opštine Klina, od 31.10.2011. dato je obećanje da će nadležni organi Kosova pojednostaviti procedure i olakšati pristup za regulisanje dokumenata licima koja dolaze organizovano (od strane ZZZI), kao i da će razmotriti mogućnost da I/RL oslobode administrativnih taks koje se odnose na regulisanje ličnih dokumenata, kad je u pitanju opština Klina.

Zahtjevi za sticanje crnogorskog državljanstva prijemom, podnijeti od strane raseljenih lica, rješavaju se u zakonom predviđenom roku.

U ustanovama socijalne i dječje zaštite smješteno je 37 raseljenih i interno raseljenih lica i realizuju se aktivnosti koje se odnose na pribavljanje dokumentacije radi podnošenja zahtjeva za sticanje statusa stranaca sa stalnim nastanjenjem. Za realizaciju navedenih aktivnosti, postavljeni su zakonski zastupnici i staratelji koji će pribavljati pomenuta dokumenta neophodna da bi ova lica aplicirala za status stranca sa stalnim nastanjenjem. Takođe, uspostavljeni su i kontakti sa Konzulatom Republike Srbije u Crnoj Gori, Konzulatom Hrvatske u Kotoru i Crvenim krstom Bosne i Hercegovine.

1.2. Obezbjedivanje smještaja

Ovo je jedan od ključnih elemenata za lokalnu integraciju I/RL, a planirano je da bude realizovan kroz regionalnu inicijativu, međunarodne donacije, povoljne kredite i sopstvene izvore. Doprinos Crne Gore ogledaće se prvenstveno u dodjeli zemljišta i obezbjeđivanju primarne infrastrukture.

Kad je u pitanju Zajednički regionalni program za trajno rješenje pitanja raseljenih lica (Sarajevski proces/Beogradska inicijativa) pripremljen je Nacrt institucionalnog, političkog i pravnog okvira za realizovanje stambenih projekata, koji podrazumijeva 3 nivoa upravljanja: Upravni odbor, koji sprovodi Koordinacioni odbor; Nacionalna jedinica za implementaciju (koordinira MRSS), a u koju ulaze predstavnici ZZZI, MVPEI, MF, GG PG, DJR, MUP, UNHCR i zajednica opština i Direkcija javnih radova, odnosno tehničko radno tijelo.

Ministarstvo rada i socijalnog staranja je 15.02.2012. godine formiralo stručni tim - Nacionalnu implementacionu jedinicu za izradu Nacionalnog stambenog projekta u okviru „Sarajevskog procesa- Beogradske inicijative“ sa zadatkom da izrade Nacionalni stambeni projekat zajedno sa opštinama, UNHCR-om, domaćim i stranim ekspertima. Preduzet je niz aktivnosti u saradnji sa Zajednicom opština u cilju ispunjavanja polaznih uslova za učešće u Nacionalnom stambenom projektu, a predsjednici opština iskazali su punu političku volju da podrže Nacionalni stambeni program, upodobe svoje detaljne urbanističke planove i definišu lokacije za izgradnju stambenih jedinica. Nacionalna implementaciona jedinica napravila je predlog Akcionog plana, koji uključuje aktivnosti svih resora uključenih Nacionalni stambeni projekat.

Donatorska konferencija za Regionalni stambeni program, održana je u Sarajevu, 24. aprila 2012. Tom prilikom predstavljen je Regionalni stambeni program čija je ukupna vrijednost procijenjena na oko 584 miliona eura, od čega je predviđeni doprinos partnerskih zemalja iznosi oko 84 miliona eura. Od ukupno potraživanih 500 miliona eura za implemetaciju programa, na Donatorskoj konferenciji je kroz direktne kontribucije sakupljeno 260.505.000 eura. Očekuje se da ovaj program značajno doprinese zatvaranju kampa Konik i ostalih kolektivnih centara za smještaj raseljenih i interno raseljenih lica.

Takođe, u maju mjesecu, u Crnoj Gori boravila je Regionalna TV produkcija UNHCR Beograd, koja je snimila filmski materijal za informativnu kampanju u okviru Regionalnog projekta. Tom prilikom snimljene su izjave ministra rada i socijalnog staranja, ministra unutrašnjih poslova, direktora Zavoda za zbrinjavanje izbjeglica, šefa kancelarije OSCE-a u Crnoj Gori, šefa Delegacije EU u Crnoj Gori i šefice kancelarije UNHCR-a Brite Helelend. Ovom prilikom pripremljeni su i različiti prilozi u opštinama Podgorica, Berane, Pljevlja, Bar, Herceg Novi i Kotor.

Strategijom je Kamp Konik prepoznat kao pitanje od posebnog značaja.

U cilju stvaranja pretpostavki za izgradnju 90 stambenih jedinica na području Konika Skupština Glavnog grada je 16.02.2012. godine donijela: Odluku o učešću Glavnog grada-Podgorice u izgradnji objekata kolektivnog stanovanja sa pratećim sadržajima, za potrebe realizacije projekta rješavanja stambenih pitanja interno raseljenih lica i stanovnika kampa Konik, Odluku o izmjenama i dopunama Generalnog urbanističkog plana za prostor Detaljnog urbanističkog plana "Konik-Vrela Ribnička II" u Podgorici i Odluku o Detaljnom urbanističkom planu "Konik-Vrela Ribnička II" u Podgorici. Ministarstvo rada i socijalnog staranja je pribavilo izvod iz planske dokumentacije i urbanističko tehničke uslove za DUP "Konik Vrela ribnička II" i to za: UP 1 u zoni "B" i UP 1 u zoni "A" čime su stvoreni uslovi za izradu projektnog zadatka i raspisivanja tendera od strane Direkcije javnih radova. Za ovu namjenu je obezbijeđeno 100.000,00 eura.

Takođe, kad je u pitanju kamp Konik, u skladu sa preporukama sa II sjednice Koordinacionog odbora formirana je Radna grupa za razmatranje modele jačanja bezbjednosti i sigurnosti života i imovine na kampu Konik, sačinjena od predstavnika ZZZI-a, MUP-a, Uprave policije, Crvenog Krsta i UNHCR-a. Radna grupa imala je zadatak da definiše set pravila koja mogu dovesti do pozitivnih promjena opšte bezbjedonosne situacije na ovoj lokaciji, a sve u cilju stvaranja modela ponašanja koji je prihvatljiv za sve stanovnike navedenog područja, sa planom da se njihovom primjenom smanji vrsta i sadržaj problema koji opterećuju ne samo život stanovnika naselja Konik, nego i službi koje se bave njima, te da postepeno vodi pozitivnim promjenama do implementacije konačnih rješenja. Na osnovu izvještaja Radne grupe Koordinacioni odbor je zaključio da je neophodno unaprijediti stanje opšte bezbjedonosne situacije na ovoj lokaciji, ali će konačnu odluku o načinu rješavanja ovog pitanja donijeti nakon procjene organizacione i finansijske izvodljivosti rješenja koja je ponudila ova Radna grupa⁹.

1.3. Jednak pristup obrazovanju, zdravstvenoj zaštiti i tržištu radu

Pitanje obrazovanja je uopšteno govoreći značajno za bržu socijalizaciju i integraciju lica u jedno društvo. Broj RAE djece koja se uključuju u obrazovni sistem u Crnoj Gori povećava se iz godine u godinu. U cilju povećanja broja djece interno raseljenih lica iz RAE populacije obuhvaćenih predškolskim vaspitanjem i obrazovanjem planirano je sprovođenje informativnih kampanja o neophodnosti predškolskog vaspitanja i obrazovanja. Takođe, sprovode se i aktivnosi koje se odnose na obezbjeđivanje školskog materijala, prevoza djece do gradskih škola, užine za djecu koja pohađaju gradske škole, kao i za djecu iz dječijih igraonica na kampovima. U toku je rad na projektu „Podrška punom procesu socijalne inkluzije” koji je podržan kroz program

---

⁹ U ranim jutarnjim satima 24. jula 2012. godine desio se požar u kampu Konik I, koji je potpuno uništio 29 baraka, kancelariju i magacin Crvenog krsta, omladinski klub, društveni centar u kojem su bila smještena dva odjeljenja dječijeg vrtića, terensku kancelariju Pravnog centra, kancelarije romskih NVO i ambulantu. U požaru, na sreću, nije bilo ljudskih žrtava ali je 150 porodica sa oko 800 članova ostalo bez krova nad glavom. Povodom nastale situacije, Ministar rada i socijalnog staranja je formirao Operativni tim od predstavnika organa državne uprave, lokalne samouprave, Crvenog krsta i UN agencija. Istog dana su obezbjeđeni šatori koji su postavljeni na pripremljenom terenu, organizovana je dostava hrane i pijaće vode, zdravstvena zaštita, smještaj lica u posebne ustanove itd. Trenutno se iznalaze mogućnosti za nabavkom 150 kontejnera, kao privremeno rješenje.

IPA 2010, a čiji je opšti cilj da se kroz usluge socijalnog staranja i kroz sistem obrazovanja omogući uključivanje ranjivih, socijalno isključenih grupa.

Takođe, u cilju izjednačavanja ostvarivanja prava studenata sa statusom stranca sa stalnim nastanjenjem sa studentima koji imaju crnogorsko državljanstvo donijet je Pravilnik o dopunama pravilnika o kriterijumima, načinu, uslovima i visini naknade za ostvarivanje prava na smještaj i ishranu u domu, studentski kredit, stipendiju i participaciju prevoza.

Ministarstvo zdravlja i Crveni krst Crne Gore realizovali su aktivnosti posvećene unapređenju znanja o očuvanju zdravlja, planiranju porodice i reproduktivnom zdravlju. U prosjeku se pruži oko 1000 zdravstvenih usluga, nedeljno na svim nivoima zdravstvene zaštite u zdravstvenim ustanovama u Crnoj Gori.

U cilju pospješivanja zapošljavanja i samozapošljavanja, a kako bi se podržao ekonomski napredak raseljeničke radno aktivne populacije Zavod za zapošljavanje realizuje programe obrazovanja i osposobljavanja za prvo zanimanje, prekvalifikaciju, dokvalifikaciju, inoviranje znanja u okviru istog zanimanja i nivoa obrazovanja, sticanje ključnih vještina, čime se teži stvaranju preduslova za lakše zapošljavanje ovih lica i povećava njihova konkurentnost na tržištu rada.

Informativna kampanja za raseljena lica i interno raseljena lica se sprovodi u cilju bolje informisanosti o pitanjima koja se odnose na regulisanje pravnog statusa u Crnoj Gori i ostvarivanje ostalih pripadajućih prava. Kampanje su održane u opštinama Podgorica, Budva, Tivat, Kotor, Herceg-Novi, Nikšić, Andrijevica, Plav, Rožaje, Kolašin, Bijelo Polje, Berane i Pljevlja.

Na IV sjednici Koordinacionog odbora zaključeno je da je u sklopu sprovođenja Informativnih kampanja koje se realizuju po Akcionom planu potrebno uputiti snažnu poruku i obavijestiti zainteresovane za status stranca sa stalnim nastanjenjem u Crnoj Gori o roku za prijavu za sticanje ovog statusa, koji je određen Zakonom o strancima.

2. DOBROVOLJNI POVRATAK

Kad je u pitanju dobrovoljni povratak, Vlada u saradnji sa UNHCR-om stvara uslove u kojima će povratak biti zasnovan na dobroj informisanosti o stanju u zemlji porijekla, i koji će se odvijati u međunarodno priznatim okvirima, uz pomoć koja je dostupna putem međunarodnih organizacija, donatora i zemlje porijekla. Kad su u pitanju interno raseljena lica sa Kosova, nedostatak raspoloživog zemljišta i stambenih rješenja, uz generalno ograničene uslove za reintegraciju i dalje utiče na izgleda za njihov održivi dobrovoljni povratak na Kosovo.

Zavod za zbrinjavanje izbjeglica od 2005. godine vodi evidenciju o licima koja su iskoristila pravo dobrovoljnog povratka, kao i o licima koja bi željela da se vrate na Kosovo. Do sada je ovo pravo iskoristilo oko 2.700 lica. Zainteresovanih za povratak trenutno je 319 (60 porodica). Ova lica zainteresovana su za povratak u pečki region, odnosno u opštine Peć, Đakovicu, Klinu i Istok. Od ovog broja 220 lica (41 porodica) boravi na Kampu Konik.

Imajući u vidu da proces povratka zahtijeva zajedničku aktivnost Crne Gore, država porijekla i međunarodne zajenice, u cilju stvaranja kvalitetnijih uslova za povratak interno raseljenih lica sa Kosova u zemlju porijekla neophodno je obezbjediti veću podršku kosovskih vlasti. S tim u vezi, Vlada Crne Gore realizuje aktivnosti u cilju

potpisivanja Sporazuma o dobrovoljnom povratku interno raseljenih lica koja borave u Crnoj Gori na Kosovo. Tako je 19. maja. 2011. godine, utvrđen je Predlog osnove za vođenje pregovora i zaključivanje sporazuma između Vlade Crne Gore i Vlade Republike Kosovo o dobrovoljnom povratku interno raseljenih lica sa Kosova koja borave u Crnoj Gori sa Nacrtom sporazuma između Vlade Crne Gore i Vlade Republike Kosova o dobrovoljnom povratku na Kosovo interno raseljenih lica sa Kosova koje borave u Crnoj Gori. Na Koordinacionom odboru zaključeno je da u narednom periodu treba uložiti dodatne napore kako bi ovaj Sporazum bio što skorije potpisan, ali je istovremeno konstatovano da će realizacija ove mjere direktno zavisi od političke spremnosti Vlade Kosova.

V OSTVARIVANJE OKVIRNE KONVENCIJE

Član 1.

Ustavom je definisano da su potvrđeni i objavljeni međunarodni ugovori i opšteprihvaćena pravila međunarodnog prava sastavni dio unutrašnjeg pravnog poretka, imaju primat nad domaćim zakonodavstvom i neposredno se primjenjuju kada odnose uređuju drukčije od unutrašnjeg zakonodavstvo (član 9). Takođe, Ustav u članu 17 definiše da se “prava i slobode ostvaruju na osnovu Ustava i potvrđenih međunarodnih sporazuma”.

Zakonom o manjinskim pravima i slobodama, članom 1 „Crna Gora, u skladu sa Ustavom, potvrđenim i objavljenim međunarodnim ugovorima i opšteprihvaćenim pravilima međunarodnog prava, obezbjeđuje manjinskim narodima i drugim manjinskim nacionalnim zajednicama, odnosno njihovim pripadnicima, zaštitu ljudskih prava i sloboda garantovanih svim građanima, kao i zaštitu posebnih manjinskih prava i sloboda”.

Crna Gora je u martu 2010. godine deponovala kod generalnog sekretara Savjeta Evrope instrument o potvrđivanju Revidirane Evropske socijalne povelje i time istovremeno preuzela obavezu da, u skladu sa članom 21 Dio IV, izvještava o primjeni prihvaćenih odredbi iz ovog instrumenta. Saglasno odluci Savjeta Evrope, Crna Gora je ispoštovala obavezu da do 31.oktobra 2011.godine izradi i dostavi svoj prvi nacionalni izvještaj u pogledu primjene prihvaćenih odredbi i članova koji pripadaju tematskoj grupi „zapošljavanje, obuka i jednake mogućnosti“, odnosno članovi 1, 9, 10, 15, 20 i 24, i to za referentni period 01.maj 2010.-31.decembar 2010.godine. U toku je izrada drugog nacionalnog izvještaja o primjeni Revidirane Evropske socijalne povelje.

Donijeti su Zakon o potvrđivanju Konvencije o izbjegavanju apatridije u vezi sa sukcesijom država (»Službeni list Crne Gore«, broj 02 od 16.03.2010. godine) i Zakon o potvrđivanju Evropske konvencije o državljanstvu (»Službeni list Crne Gore«, br 02. od 16.03.2010. godine).

Član 2.

Ustavom je definisano da »Crna Gora, na principima i pravilima međunarodnog prava, saraduje i razvija prijateljske odnose sa drugim državama, regionalnim i međunarodnim organizacijama«. (član 15 stav 1)

Član 3.

Shodno članu 46 stav 2 Ustava, niko nije obavezan da se izjašnjava o svojim vjerskim i drugim uvjerenjima. Ustav je garantovao i zaštitu podataka o ličnosti, zabranio je upotrebu podataka o ličnosti van namjene za koju su prikupljeni, a svakom dao pravo da bude upoznat sa podacima koji su prikupljeni o njegovoj ličnosti i pravo na sudsku zaštitu u slučaju zloupotrebe (član 43).

Shodno Zakonu o manjinskim pravima i slobodama, manjinski narodi i druge manjinske nacionalne zajednice su “svaka grupa državljana Crne Gore, brojčano manja od ostalog preovlađujućeg stanovništva, koja ima zajedničke etničke, vjerske ili jezičke karakteristike, različite od ostalog stanovništva, istorijski je vezana za Crnu Goru i motivisana je željom za iskazivanjem i očuvanjem nacionalnog, etničkog, kulturnog, jezičkog i vjerskog identiteta”.

Ustav u članu 79 “pripadnicima manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica jemče se prava i slobode koja mogu koristiti pojedinačno i u zajednici sa drugima”. Isto određenje je sadržano i u članu 3 Zakona o manjinskim pravima i slobodama. Zakonom o lokalnoj samoupravi u članu 10 definisano je da “opština obezbjeđuje uslove za zaštitu i unapređenje i manjinskih prava, u skladu sa Ustavom, međunarodnim pravnim aktima i posebnim zakonom”.

Član 4.

Osnovu pravne zaštite od diskriminacije u Crnoj Gori čine ustavne garancije o primatu i neposrednoj primjeni međunarodnopravnih normi u odnosu na domaće zakonodavstvo. Na taj način je i ova odredba Okvirne konvencije, kao pravno obavezujući instrument, inkorporirana u crnogorski pravni okvir i čini dio njenog materijalnog prava. Osim sudske zaštite u kojoj se ostvaruju ljudska prava i slobode u Crnoj Gori, po ovom osnovu je moguće zatražiti i zaštitu pred Ustavnim sudom koji odlučuje po podnijetim ustavnim žalbama nakon iscrpljivanja svih dopuštenih i djelotvornih sredstava u nacionalnom pravu.

Ustav u članu 6 garantuje nepovredivost ljudskih prava i sloboda, zabranu izazivanja mržnje (član 7), zabranu diskriminacije - posredne i neposredne - po bilo kom osnovu (član 8). Novi Zakon o zabrani diskriminacije utvrdio je bliže definicije diskriminacije. Ujedno, ovaj sistemski zakon je uredio nedostajući pravni okvir postojeće ustavne garancije iz čl. 8 i 17 Ustava Crne Gore koja propisuje da je zabranjena svaka neposredna i posredna diskriminacija, po bilo kom osnovu i da su svi pred zakonom jednaki, bez obzira na bilo kakvu posebnost ili lično svojstvo.

Principi ovog sistemskog Zakona upućuju na definiciju diskriminacije, odnosno definicije posredne i neposredne diskriminacije i podsticanje na diskriminaciju kao njen poseban vid (član 2 Zakona o zabrani diskriminacije):

„Diskriminacija je svako neopravdano, pravno ili faktičko, neposredno ili posredno pravljenje razlike ili nejednako postupanje, odnosno propuštanje postupanja prema jednom licu odnosno grupi lica u odnosu na druga lica, kao i isključivanje, ograničavanje ili davanje prvenstva nekom licu u odnosu na druga lica, koje se zasniva na polu, rasi, boji kože, nacionalnoj pripadnosti, društvenom ili etničkom porijeklu, vezi sa nekim manjinskim narodom ili manjinskom nacionalnom zajednicom, jeziku, vjeroispovijesti, političkom ili drugom mišljenju, seksualnoj orijentaciji, zdravstvenom stanju, invaliditetu, starosnoj dobi, imovnom stanju, pripadnosti grupi ili pretpostavci o pripadnosti grupi, kao i drugim ličnim svojstvima

Neposredna diskriminacija postoji ako se aktom, radnjom ili nečinjenjem lice ili grupa lica, u istoj ili sličnoj situaciji, dovode ili su dovedeni, odnosno mogu biti dovedeni u nepovoljan položaj u odnosu na drugo lice ili grupu lica po nekom od osnova iz stava 1 ovog člana.

Posredna diskriminacija postoji ako prividno neutralna odredba, kriterijum ili praksa dovodi ili bi mogla dovesti lice ili grupu lica u nepovoljan položaj u odnosu na druga lica ili grupu lica, po nekom od osnova iz stava 1 ovog člana, osim ako je ta odredba, kriterijum ili praksa objektivno i razumno opravdana zakonitim ciljem, uz upotrebu sredstava koja su primjerena i neophodna za postizanje cilja, odnosno u prihvatljivo srazmjernom odnosu sa ciljem koji se želi postići.

Diskriminacijom se smatra i podsticanje da se određeno lice ili grupa lica diskriminišu po nekom od osnova iz stava 1. ovog člana.“

Pored ovih definicija Zakon navodi još neke od principa koje sadrže i međunarodni standardi, a to su odredbe o zaštiti lica koji daju podatke ili svjedoče o pojavi diskriminacije (zaštita od viktimizacije); princip afirmativne akcije u vidu posebnih mjera, koje su usmjerene na stvaranje uslova za ostvarivanje nacionalne, rodne i ukupne ravnopravnosti i zaštite lica koja su po bilo kom osnovu u nejednakom položaju, a koje mogu uvoditi državni organi, organi državne uprave, organi jedinica lokalne samouprave, javna preduzeća i druga pravna lica koja vrše javna ovlašćenja, kao i druga pravna i fizička lica; načelo po kojemu pristanak lica da bude diskriminisano ne oslobađa odgovornosti lica koje vrši diskriminaciju ili podstiče na vršenje diskriminacije; te načelo opšte primjene Zakona na sva fizička i pravna lica na koja se primjenjuju propisi države Crne Gore.

Apsolutna novina u crnogorskom zakonodavstvu je sistem sudske zaštite koji propisuje ovaj Zakon kroz institut vođenja parničnog postupka u kojem žrtva diskriminacije tužbom može zahtijevati:

1. utvrđenje da je tuženi diskriminatorски postupao prema tužiocu;
2. zabranu vršenja radnje od koje prijeti diskriminacija, odnosno zabranu ponavljanja radnje diskriminacije;
3. naknadu štete (materijalne i nematerijalne), u skladu sa zakonom,
4. objavljivanje presude kojom je utvrđena diskriminacija na trošak tuženog u medijima, ukoliko je diskriminacija izvršena putem medija.

Institucionalni okvir zaštite od diskriminacije predstavlja institucija **Zaštitnika ljudskih prava i sloboda u Crnoj Gori** kojoj se može obratiti svako ko smatra da mu je aktom, radnjom ili nepostupanjem organa i drugih pravnih i fizičkih lica učinjena diskriminacija. Takođe, pritužbu mogu podnijeti i organizacije ili pojedinci koji se bave zaštitom ljudskih prava, uz saglasnost diskriminisanog lica ili grupe lica. Postupanje po ovim pritužbama sprovodi se u skladu sa propisima kojima je uređen način rada Zaštitnika ljudskih prava i sloboda.

Osim toga, nadležni inspekcijski organi, kao dio državne uprave, imaju pravo i obavezu da postupaju u odnosu na prijavljene slučajeve diskriminacije u oblasti rada i zapošljavanja, zaštite na radu, zdravstvene zaštite, obrazovanja, građevinarstva, saobraćaja, turizma i u drugim oblastima kada vrše inspekcijske poslove iz ovih oblasti, u skladu sa posebnim zakonom.

Zakon sadrži i jedan broj prekršajnih sankcija kojima se sankcioniše odbijanje pružanja javnih usluga, uslovi pružanja usluga uslovima koji se ne traže od drugih lica ili grupe lica ili namjerno kašnjenje ili odlaganje pružanja usluga, iako su lice ili grupa lica zatražili i ispunili uslove za pravovremeno pružanje usluga prije drugih lica; onemogućavanje, ograničavanje ili otežavanje korišćenja prilaza objektima i površinama u javnoj upotrebi licima smanjene pokretljivosti i licima sa invaliditetom; podnošenje tužbe bez pisanog pristanka diskriminisanog lica ili grupe lica; izostanak posebne evidencije o svim slučajevima prijavljene diskriminacije ili neblagovremeno dostavljanje podataka iz evidencije; nevođenje posebne evidencije o podnijetim tužbama u vezi sa diskriminacijom ili nedostavljanje, odnosno neblagovremeno dostavljanje podataka iz evidencije Zaštitniku/ci ljudskih prava i sloboda.

Zakon o manjinskim pravima i slobodama pripadnicima manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica garantuje ravnopravnost sa drugim državljanima i uživanje jednake zakonske zaštite. Protivzakonita je i kažnjiva svaka povreda prava manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica. (član 4). Takođe, članom 39 „zabranjena je svaka neposredna ili posredna diskriminacija po bilo kom osnovu, pa i po osnovu rase, boje, pola, nacionalne pripadnosti, društvenog porijekla, rođenja ili sličnog statusa, vjeroispovijesti, političkog ili drugog ubjeđenja, imovnog stanja, kulture, jezika, starosti i psihičkog ili fizičkog invaliditeta”.

Ministarstvo je donijelo Pravilnik o sadržaju i načinu vođenja evidencije o slučajevima prijavljene diskriminacije, što znači da su državni organi i institucije koje dolaze u kontakt sa slučajevima diskriminacije (sudovi, inspekcijske službe, organi za prekršaje), dužni da vode preciznu evidenciju o ovim slučajevima i dostavljaju je Zaštitniku/ci ljudskih prava i sloboda, koja tako postaje sastavni dio njegovog Posebnog izvještaja iz oblasti diskriminacije u Crnoj Gori, koji Zaštitnik/ca podnosi Skupštini Crne Gore. Pravilnik je objavljen 6. maja 2011. godine, a od 14. maja teče obaveza navedenih organa da vode evidenciju slučajeva diskriminacije.

U cilju sprovođenja Zakona, Ministarstvo je izradilo Plan edukacije kao i Plan medijske promocije antidiskriminatornog zakonodavstva. U saradnji sa CEDEM-om, sprovedeno je istraživanje stavova crnogorskih građana prema marginalizovanim društvenim grupama. Rezultati pomenutog istraživanja su u junu 2011. godine bili prezentovani crnogorskoj javnosti.

Edukacija državnih službenika, nosilaca pravosudnih funkcija i zaposlenih u drugim nezavisnim organima i organizacijama iz oblasti pružanja zaštite od

diskriminacije, se odvijala kroz ciklus radionica, koje su kao teme obrađivale ključne oblike i oblasti diskriminacije u društvu. Edukacija je nastavljena i u 2012. godini.

Medijska kampanja o anti-diskriminatorском ponašanju osmišljena je sa ciljem stvaranja humanijeg i tolerantnijeg okruženja, kao i upoznavanje najšire javnosti sa pravima koja su im garantovana Zakonom. Kampanja je otpočela 27. maja i trajala je do 5. oktobra 2011. godine, a obuhvatila je televizijske spotove, (1045 emitovanih spotova ili 62 700 sekundi), novinske oglase, insertacije flajera (letaka-204.000) kroz cjelokupni tiraž sve tri dnevne novine u Crnoj Gori i veliki broj bilborda (ukupno 64), širom Crne Gore. Na područjima nastanjenim albanskim stanovništvom (Ulcinj, Tuzi, Plav), kampanja (bilbordovi, flajeri, džinglovi) se realizovala na albanskom jeziku.

Vlada Crne Gore je donijela Odluku o obrazovanju Savjeta za zaštitu od diskriminacije ("Službeni list Crne Gore" br. 50/11 i 53/11), kojeg čine Predsjednik Vlade, ministri za ljudska i manjinska prava, pravde, rada i socijalnog staranja, zdravlja, prosvjete i sporta, savjetnik predsjednika Vlade za ljudska prava i zaštitu od diskriminacije i četiri predstavnika nevladinih organizacija.

Crnogorski Parlament usvojio je Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći 5. aprila 2011. godine, a Zakon je počeo da se implementira 01. januara 2012. godine. Usvajanju zakona je prethodila izrada Analize stanja za potrebe uvođenja sistema besplatne pravne pomoći koja je urađena od strane Ministarstva pravde Crne Gore; Analiza pravne prakse u pružanju besplatne pravne pomoći u Crnoj Gori urađena od strane Ministarstva pravde u saradnji sa Fondacijom Instituta za otvoreno društvo i NVO "Centar za pravnu pomoć"; sprovedena je sveobuhvatna javna kampanja i javne rasprave u centralnom, južnom i sjevernom dijelu Crne Gore; angažovani su međunarodni i nacionalni konsultanti za davanje preporuka prilikom pisanja Nacrta zakona, a urađena je i Analiza rodne senzitivnosti Radne verzije zakona.

Zakonom je propisano da građani slabijeg imovinskog stanja imaju pravo na besplatnu pravnu pomoć, čime će se ispuniti ustavno određenje da pred sudom svi moraju biti jednaki, bez obzira na bilo kakvu posebnost ili lično svojstvo.

Zakonom je predviđeno da besplatna pravna pomoć obuhvata pravno savjetovanje, sastavljanje pismena, zastupanje u postupku pred sudom, Državnim tužilaštvom, Ustavnim sudom, kao i u postupku za vansudsko rješavanje sporova. Krug korisnika besplatne pravne pomoći određuje se, po pravilu, prema imovnom stanju podnosioca zahtjeva. Imovno stanje se utvrđuje na osnovu prihoda i imovine podnosioca zahtjeva i prihoda i imovine članova njegove porodice.

Shodno Zakonu, pored crnogorskih državljanja, pravo na besplatnu pravnu pomoć imaju i lica bez državljanstva (apatridi) koja zakonito borave u Crnoj Gori, lica koja traže azil u Crnoj Gori i stranci sa stalim nastanjenjem ili odobrenim privremenim boravkom u Crnoj Gori. Treba naglasiti da je Zakonom omogućeno pružanje besplatne pravne pomoći siromašnima i osjetljivim kategorijama, kao što su korisnici materijalnog obezbjeđenja porodice, djeca bez roditeljskog staranja, lica sa posebnim potrebama i žrtve krivičnog djela nasilje u porodici ili u porodičnoj zajednici i trgovina ljudima.

U odnosu na **član 4 stav 2** Okvirne konvencije, pored osnovnih ljudskih prava i sloboda, u cilju zaštite ukupnog nacionalnog identiteta, Ustav i zakoni Crne Gore manjinama daju i set dodatnih prava. Ustav u članu 79 pripadnicima manjinskih naroda i

drugih manjinskih nacionalnih zajednica jemči prava i slobode, koja mogu koristiti pojedinačno i u zajednici sa drugima.

Ustavom se jemče sljedeća posebna - manjinska prava:

1) na izražavanje, čuvanje, razvijanje i javno ispoljavanje nacionalne, etničke, kulturne i vjerske posebnosti;

2) na izbor, upotrebu i javno isticanje nacionalnih simbola i obilježavanje nacionalnih praznika;

3) na upotrebu svog jezika i pisma u privatnoj, javnoj i službenoj upotrebi;

4) na školovanje na svom jeziku i pismu u državnim ustanovama i da nastavni programi obuhvataju i istoriju i kulturu pripadnika manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica;

5) da u sredinama sa značajnim učešćem u stanovništvu organi lokalne samouprave, državni i sudski organi vode postupak i na jeziku manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica;

6) da osnivaju prosvjetna, kulturna i vjerska udruženja uz materijalnu pomoć države;

7) da sopstveno ime i prezime upisuju i koriste na svom jeziku i pismu u službenim ispravama;

8) da u sredinama sa značajnim učešćem u stanovništvu tradicionalni lokalni nazivi, imena ulica i naselja, kao i topografske oznake budu ispisani i na jeziku manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica;

9) na autentičnu zastupljenost u Skupštini Crne Gore i skupštinama jedinica lokalne samouprave u kojima čine značajan dio stanovništva, shodno principu afirmativne akcije;

10) na srazmjernu zastupljenost u javnim službama, organima državne vlasti i lokalne samouprave;

11) na informisanje na svom jeziku;

12) da uspostavljaju i održavaju kontakte sa građanima i udruženjima van Crne Gore sa kojima imaju zajedničko nacionalno i etničko porijeklo, kulturno- istorijsko nasljeđe, kao i vjerska ubjeđenja;

13) na osnivanje savjeta za zaštitu i unapređenje posebnih prava.

Ove Ustavne garancije posebno su razrađene Zakonom o manjinskim pravima i slobodama, kojim je na bliži način uređuj set manjinskih prava i mehanizme zaštite tih prava. Zakon se odnosi na očuvanje nacionalnog identiteta manjina, tj. zaštita od asimilacije manjina, kao i omogućavanje djelotvornog učešća manjina u javnom životu. Tekst zakona je obuhvatio nekoliko oblasti značajnih za očuvanje identiteta i davanje jednakih šansi za pripadnike manjina:

- uz protežiranje nediskriminatorskog odnosa, daju se prava izražavanja, čuvanja, razvijanja, prenošenja i javnog ispoljavanja nacionalnog, jezičkog, etničkog, kulturnog i vjerskog identiteta;
- mogućnost osnivanja ustanova, društava, udruženja, nevladinih organizacija u svim oblastima društvenog života, kao i finansiranje ovih organizacija od strane države;
- slobodan izbor i korišćenje ličnog i porodičnog imena, kao i upis tih imena u dokumenta na svom jeziku i pismu;

- regulacija slobodne i službene upotrebe jezika i pisma;
- pristup informacijama i medijima, kao i programski sadržaji o manjinama u javnim servisima;
- školovanje na svom jeziku i pismu i odgovarajuću zastupljenost sadržaja u nastavnim planovima i programima, te principe afirmativne akciju u upisnoj politici;
- upotreba nacionalnih simbola i obilježavanje značajnih datuma i ličnosti iz svoje tradicije i istorije;
- slobodno udruživanje i ostvarivanje nesmetanih kontakata sa sunarodnicima van granica Crne Gore;
- politička participacija manjina u Skupštini CG i skupštinama lokalnih zajednica;
- srazmjerna zastupljenost u javnim službama državne vlasti i lokalne uprave;
- mehanizme zaštite zadiranja u pitanja od vitalnog interesa za život manjina, kako na državnom, tako i na lokalnom nivou;
- artikulisanje svojih zahtjeva kroz mogućnost formiranja manjinskih savjeta sa posebnim ingerencijama;
- osnivanje Fonda za manjine radi materijalne podrške države za održavanje nacionalnih posebnosti;
- zaštita pomenutih prava kroz domaće i međunarodno zakonodavstvo;

Strategijom manjinske politike i Strategijom za poboljšanje položaja Roma i Egipćana u Crnoj Gori 2012-2016 definisane su mjere afirmativne akcije radi ostvarenja pune i efektivne ravnopravnosti manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica u Crnoj Gori¹⁰.

S obzirom na stepen siromaštva i neravnomjeran regionalni razvoj Crne Gore, dajemo prikaz nekih aktivnosti na polju smanjenja siromaštva i uravnoteženog regionalnog razvoja.

Postoji značajna razlika u obimu siromaštva između sjevernog regiona i drugih dijelova države. Stopa siromaštva u sjevernom regionu iznosila je 2009. godine 13,2%, što predstavlja povećanje od 4,3%. U tom regionu živi 30,3% stanovništva Crne Gore, dok 58,6% čini udio siromašnih. Stopa siromaštva u centralnom regionu iznosi 4,0%, a u južnom 4,4%.

U urbanim oblastima stopa siromaštva u 2009. godini je iznosila 2,6%, i bila je višestruko manja nego u ruralnim oblastima gdje je iznosila 14,8%. Siromašni obično žive u velikim domaćinstvima, a najveću stopu siromaštva imaju domaćinstva sa šest članova. U domaćinstvima sa više od dvoje djece rizik od siromaštva je skoro dvostruko veći od nacionalnog prosjeka.

Neke grupe stanovnika znatno su siromašnije od drugih. Romi, Aškelji i Egipćani (RAE) socijalno su najugrženija populacija sa stopom siromaštva od 36%, a za njima slijede izbjeglice/raseljena lica sa 34% i korisnici socijalne pomoći sa 30%, penzioneri sa 15.7%, dugotrajno nezaposleni sa 12.3% i osobe sa invaliditetom sa 11.9%.¹¹

---

¹⁰ Mjere afirmativne akcije iz ova dva bitna strateška dokumenta prezentovani su kroz ostvarivanje pojedinih prava vezanih za pojedine članove Okvirne konvencije.

¹¹ Nacionalni izvještaj o razvoju po mjeri čovjeka, UNDP/2009

Kao odgovor na potrebe koje se javljaju Vlada Crne Gore je usvojila niz dokumenata u cilju smanjenja nivoa siromaštva¹². Uopšteno posmatrano, od usvajanja Strategije razvoja i redukcije siromaštva godišnje se oko 100 miliona eura troši na različite programe, koji direktno ili indirektno doprinose smanjenju siromaštva u Crnoj Gori. Programi se razvijaju u saradnji i uz podršku Svjetske banke i Evropske komisije kroz IPA fondove.

Neravnomjeran razvoj Crne Gore predstavlja dugogodišnji razvojni problem. Iako je regionalna dimenzija razvoja bila zastupljena u svim razvojnim politikama Države, nije zabilježeno smanjenje razlika u nivou razvijenosti opština, odnosno regiona. Za potrebe nacionalne politike regionalnog razvoja izvršena je geografska klasifikacija regiona Crne Gore na sjeverni, središnji i primorski. Da bi se stvorile pretpostavke za ravnomjeran razvoj Crne Gore definisan je novi strateški i institucionalni okvir regionalne politike u kome Ministarstvo ekonomije koordinira aktivnosti sprovođenja te politike.

U 2010. godini usvojena je Strategija regionalnog razvoja Crne Gore od 2010-2014. godine sa ciljem postizanja ravnomjernog socio-ekonomskog razvoja Države, u skladu sa principima održivog razvoja. Strategijom su definisana tri strateška cilja, i to: 1) ravnomjerniji razvoj svih jedinica lokalne samouprave i regiona, 2) ubrzani razvoj manje razvijenih jedinica lokalne samouprave i regiona i 3) regionalni razvoj i zaštita životne sredine.

U uslovima restriktivnog budžetskog okvira koji je bio karakterističan za 2010. I 2011. godinu, i pratećih efekata finansijske krize, preduzete su značajne aktivnosti na realizaciji zacrtanih ciljeva. Vrijednost realizovanih projekata i podsticajnih mjera iz državnog budžeta, IPA fordova i ostalih donacija i kredita razvojnih banaka u 2010. godini bila je oko 180 miliona EUR. Projekti su se odnosili na izgradnju, održavanje i unapređenje infrastrukturnih objekata; unapređenje lokalnog ekonomskog razvoja; podršku razvoju malih i srednjih preduzeća, uključujući pripremu i realizaciju programa i projekata razvoja malih i srednjih preduzeća; podsticanje zapošljavanja i smanjenje negativnih demografskih kretanja; podizanje nivoa i kvaliteta obrazovanja, u skladu sa potrebama i zahtjevima tržišta, a naročito razvijanjem i osnaživanjem preduzetničkih sposobnosti kod mladih ljudi; unapređenje usluga u socijalnoj i dječjoj zaštiti; unaprjeđenje zaštite životne sredine; donošenje i sprovođenje prostorno - planskih dokumenata i unaprjeđenje stanja u prostoru; obezbjeđivanje adekvatnog kvaliteta komunalnih usluga i isporuke komunalnog proizvoda itd. Od ovog iznosa, ukupna vrijednost realizovanih isplata za razvojne projekte i podsticajnih mjera države u Sjeverni, kao najmanje razvijeni region, je bila oko 43% ukupnih sredstava za 2010.

Pored navedenih ulaganja, vrijednost ulaganja u razvojne projekte iz budžeta jedinica lokalne samouprave (JLS), prema podacima od JLS bila je 80,9 miliona EUR, što je predstavljalo 51% finansiranja razvojnih projekata na lokalnom nivou u 2010. godini. To, zajedno sa prethodno navedenim ulaganjima, ukupno čini oko 260,9 miliona EUR finansiranih razvojnih projekata i podsticajnih mjera iz centralnog i lokalnih budžeta, kredita razvojnih banaka, donacija i ostalih izvora u 2010. godini.

---

¹² U periodu 2003-2009 usvojene su: Strategija razvoja i redukcije siromaštva (2003-2007); Strategija za suzbijanje siromaštva i socijalne isključenosti (2007-2011); Strategija razvoja sistema socijalne i dječije zaštite u Crnoj Gori (2008-2012); Strategija integracije osoba sa invaliditetom u Crnoj Gori (2008-2016) i Akcioni plan za realizaciju Strategije za integraciju osoba sa invaliditetom u Crnoj Gori (2008-2009); Strategija razvoja socijalne zaštite starih lica u Crnoj Gori (2008-2012);

Ključne podsticajne mjere države u 2010. godini su se odnosile na podršku manje razvijenim jedinicama lokalne samouprave kroz Egalizacioni fond, uslovne dotacije, državnu pomoć, Agrobudžet, kreditnu podršku razvoju malih i srednjih preduzeća i zapošljavanju, kofinansiranje IPA projekata, poboljšanje poslovnog okruženja itd.

Iz državnog budžeta je finansirano oko 50% vrijednosti razvojnih projekata jedinica lokalne samouprave Sjevernog regiona, 30% razvojnih projekata jedinica lokalne samouprave Središnjeg regiona i 5% vrijednosti razvojnih projekata jedinica lokalne samouprave Primorskog regiona.

U 2011. godini, intenzivirane su aktivnosti na realizaciji politike regionalnog razvoja: usvojen je Zakon o regionalom razvoju, čime je stvoren pravni osnov za vođenje politike regionalnog razvoja i pripremljen niz podzakonskih akata koji su u funkciji obezbjeđivanja konzistentnosti interesa lokalnih zajednica i opšteg razvojnog okvira. U skladu sa Uredbom o načinu izračunavanja indeksa razvijenosti jedinica lokalne samouprave utvrđen je stepen njihove razvijenosti. Pripremljena je „Mapa resursa Crne Gore“, koja čini osnov za izradu planskih dokumenata, sa ciljem definisanja polazne osnove za upravljanje resursima, analize konkurentnosti regiona sa aspekta raspoloživih resursa i potencijala razvoja, te privlačenja potencijalnih investitora,

U cilju obezbjeđivanja transparentnosti i uključivanja svih zainteresovanih strana u kreiranje i sprovođenje politike regionalnog razvoja, osnovan je Partnerski savjet za regionalni razvoj. U cilju izgradnje lokalnih kapaciteta neophodnih za unapređenje stanja i poboljšanje kvaliteta života lokalnog stanovništva, u toku je izrada strateških planova razvoja za period do sedam godina, pri čemu su u identifikaciji ključnih problema zajednice, kao i osnovnih razvojnih pravaca uključene sve zainteresovane strane sa lokalnog nivoa.

Pored navedenog u okviru sektorskih politika organi državne uprave i organizacije koje obavljaju poslove kojima se podstiče regionalni razvoj realizuju razvojne projekte, iz svojih nadležnosti, kojima se doprinosi ravnomjernijem regionalnom razvoju i razvoju sredina u kojima je žive pripadnici manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica.

FOND ZA ZAŠTITU I OSTVARIVANJE MANJINSKIH PRAVA

Na predlog Vlade Crne Gore, Skupština je u februaru 2008. godine donijela Odluku o osnivanju Fonda za manjine (»Službeni list Crne Gore«, broj 13/08). Fond za manjine je osnovan radi podrške aktivnostima značajnim za očuvanje i razvoj nacionalnih, odnosno etičkih posebnosti manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica i njihovih pripadnika u oblasti nacionalnog, etičkog, kulturnog, jezičkog i vjerskog identiteta.

Upravljačku strukturu Fonda čine Direktor i Upravni odbor. Upravni odbor broji 15 članova, od kojih svaki od konstituisanih savjeta manjinama po jednog predstavnika, jedan član je predstavnik Ministarstva za manjinska prava i 8 članova bira Skupština, na predlog odbora nadležnog za izbor i imenovanja.

Fond se finansira iz budžeta Crne Gore i iz drugih izvora. Sredstva se raspoređuju na sredstva za rad Fonda i sredstva za finansiranje projekata za podršku aktivnostima. Do izmjena Zakona o manjinskim pravima i slobodama (09. decembra 2010. godine)

sredstva su se raspodjeljivala u skladu sa proporcionalnim učešćem manjina u strukturi stanovništva Crne Gore. Nakon ovih izmjena, zakonom je definisano da se sredstva za finansiranje projekata raspodjeljuju putem javnog konkursa na osnovu sljedećih kriterijuma:

- doprinosa koji projekat daje očuvanju i razvoju nacionalnog, kulturnog, vjerskog, jezičkog i etničkog identiteta;
- kompatibilnosti projekta sa strateškim dokumentima Vlade;
- transparentnosti i mogućnosti kontrole realizacije projekta;
- kredibiliteta podnosioca projekta.

Pravo učešća na javnom konkursu za raspodjelu sredstava imaju nevladine organizacije i druga pravna i fizička lica čije su djelatnosti, odnosno aktivnosti usmjerene na očuvanje i razvoj nacionalnih, odnosno etničkih posebnosti manjinskih naroda ili drugih manjinskih nacionalnih zajednica i njihovih pripadnika u oblasti nacionalnog, etničkog, kulturnog, jezičkog i vjerskog identiteta. Odluku o korišćenju i raspodjeli sredstava donosi Upravni odbor Fonda.

Sredstva Fonda u 2008. godinu su iznosila 422.125 eura, u 2009. godini 975.704,76 eura, u 2010. godini 993.169,64 eura, a u 2011. godini Fond za manjine je imao na raspolaganju 947.413,24 eura (ukupno 3.338.412,64 eura).

U 2008. godini, odlukom Upravnog odbora, 200.247 eura je dodijeljeno savjetima manjina (svih šest savjeta je dobilo po 33.374,58 eura), dok je drugi dio od 200.247 eura raspodjeljen putem javnog konkursa. U ovoj godini je ukupno podržan 41 projekat.

U 2009. godini putem javnog konkursa je raspodjeljeno ukupno 900.000 eura, a ovim sredstvima je podržano 104 projekta.

U 2010. godini putem javnog konkursa je raspodjeljeno ukupno 850.000 eura, a ovim sredstvima je podržano 126 projekata.

U 2011. godini putem javnog konkursa je raspodjeljeno ukupno 800.000 eura, a ovim sredstvima je podržan 131 projekat.

Za prethodne četiri godine rada Fonda, putem javnog konkursa je raspodjeljeno ukupno 2.750.247,58 eura i ukupno je podržana realizacija 402 projekta.

U odnosu na **član 4 stav 3** Okvirne konvencije, članom 8 st. 2 i 3 Ustava je definisano da „neće se smatrati diskriminacijom propisi i uvođenje posebnih mjera koji su usmjereni na stvaranje uslova za ostvarivanje nacionalne, rodne i ukupne ravnopravnosti i zaštite lica koja su po bilo kom osnovu u nejednakom položaju. Posebne mjere se mogu primjenjivati samo dok se ne ostvare ciljevi zbog kojih su preduzete”.

Član 5.

Članom 79 tačka 1 Ustava omogućeno je pravo manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica “na izražavanje, čuvanje, razvijanje i javno ispoljavanje nacionalne, etničke, kulturne i vjerske posebnosti”. Takođe, članom 77 Ustava “država podstiče i pomaže razvoj prosvjete, nauke, kulture, umjetnosti, sporta, fizičke i tehničke kulture. Država štiti naučne, kulturne, umjetničke i historijske vrijednosti.” Članom 78 Ustava “svako je dužan da čuva prirodnu i kulturnu baštinu od opšteg interesa. Država štiti prirodnu i kulturnu baštinu”.

Članom 8 Zakona o manjinskim pravima i slobodama „manjinski narodi i druge manjinske nacionalne zajednice i njihovi pripadnici imaju pravo izražavanja, čuvanja, razvijanja, prenošenja i javnog ispoljavanja nacionalnog, etničkog, kulturnog, vjerskog i jezičkog identiteta, kao dijela njihove tradicije. Crna Gora će razvijati i unapređivati izučavanje historije, tradicije, jezika i kulture manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica. U skladu sa ovim zakonom i prihvaćenim međunarodnim obavezama, nadležni organi obezbjeđuju zaštitu kulturne baštine manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica i njihovih pripadnika”.

Zakonom o kulturi utvrđeni su principi ostvarivanja kulture na osnovu slobode stvaralaštva i poštovanja prava na kulturu, uz ravnopravno očuvanje svih kulturnih identiteta i poštovanje kulturnih različitosti. Istim zakonom kao javni interes u kulturi utvrđena je obaveza države za stvaranje uslova za ravnomjieran razvoj kulture na cijeloj teritoriji Crne Gore, kao i očuvanje izvornih i tradicionalnih kulturnih i etno-kulturnih osobenosti. Takođe, Zakonom o kulturi je propisano da se strateški srednjoročni razvoj kulture u Crnoj Gori ostvaruje na osnovu Nacionalnog programa razvoja kulture, koji sadrži ciljeve i prioritete razvoja kulture Crne Gore kao “multinacionalne, multikulturalne i multikonfesionalne države” (član 7 Zakona).

Pored Zakona o kulturi i Zakonom o izdavačkoj djelatnosti (Sl.list CG 30/12) propisano je da se javni interes u ovoj oblasti kulture, između ostalog, ostvaruje “izdavanjem publikacija na jeziku pripadnika manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica u Crnoj Gori” (član 6).

I Zakon o pozorišnoj djelatnosti tretira pitanje kulture manjina, na način što propisuje da se narodno pozorište, u okviru svoje repertoarske djelatnosti, bavi pripremom i prikazivanjem scenskih djela iz kulturne baštine Crne Gore, a shodno članu 6 Zakona pod “kulturnom baštinom Crne Gore” podrazumijeva se “crnogorska kulturna baština i kulturne baštine manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica iz Crne Gore”.

U cilju očuvanja autentičnosti kulturne baštine kao dijela nacionalnog identiteta, Ministarstvo kulture je u avgustu 2010. godine predložilo, a Skupština Crne Gore donijela četiri nova zakona (Zakon o zaštiti kulturnih dobara, Zakon o muzejskoj djelatnosti, Zakon o arhivskoj djelatnosti, Zakon o bibliotečkoj djelatnosti) kojima se obezbjeđuje zaštita i očuvanje kulturne baštine i dobara na način kako je to propisano evropskim i međunarodnim standardima i konvencijama.

Osnovni principi Konvencije o zaštiti i promovisanju raznolikosti kulturnih izraza koju je Crna Gora ratifikovala u avgustu 2008. godine sadržani su u članu 3 i 5 Zakona o kulturi. U skladu sa obavezama svake države potpisnice Konvencije o zaštiti i promovisanju raznolikosti kulturnih izraza i Crna Gora je u 2010. godini imenovala CCP (kulturnu kontakt tačku), odnosno osobu koja je zadužena za realizaciju zahtjeva koji proizilaze iz primjene ove Konvencije kao i za razmjenu informacija u vezi sa Konvencijom.

Podrška i podsticaj kulturnih aktivnosti, koje obezbjeđuje Ministarstvo kulture, odnose se na sve aktere crnogorske kulturne scene, a ostvaruju se putem godišnjeg javnog konkursa. Konkursom se sufinansiraju programi i projekti iz svih oblasti kulturno-umjetničkog stvaralaštva: likovne umjetnosti, književnosti, časopisi iz oblasti kulture i umjetnosti, muzičko-scenske djelatnosti, filmsko stvaralaštvo, pozorišna produkcija, amatersko djelovanje u kulturi, kreativne industrije, stvaralaštvo mladih, stvaralaštvo

osoba s invaliditetom, očuvanje starih, umjetničkih zanata, festivali i manifestacije. Programi i projekti se vrednuju prema javno objavljenim kriterijumima koji se odnose na: umjetnički kvalitet i značaj za razvoj crnogorske kulture, reference realizatora, doprinos razvoju multinacionalnih i multikulturalnih vrijednosti, doprinos podsticanju internacionalnog dijaloga i stimulisanju razvoja partnerstva, međunarodnu afirmaciju crnogorske kulture, doprinos očuvanju tradicije i crnogorske kulturne baštine.

Postupak utvrđen Zakonom o kulturi za podršku i podsticaj razvoja kulture uključuje i sve pripadnike manjinskih predstavnika i njihove stvaraocce i umjetnike, koji pod jednakim i ravnopravnim uslovima obezbjeđuju sredstva na godišnjim konkursima Ministarstva kulture za bolje uslove za njihov kreativni rad i za planiranje kulturnih aktivnosti.

Zakonom o kulturi je, takođe, utvrđena obaveza Ministarstva kulture da obezbijedi i stvori uslove za ravnomjeran razvoj kulture na cijeloj teritoriji Crne Gore. U tom konetkstu Ministarstvo kulture je tokom 2009. 2010. i 2011. godine realizovalo Program razvoja kulture na sjeveru Crne Gore koji je obuhvatio 11 opština na sjeveru Crne Gore (Kolašin, Mojkovac, Pljevlja, Žabljak, Bijelo Polje, Berane, Plav, Andrijevica, Rožaje, Plužine, Šavnik). Program su činili rekonstrukcija i sanacija objekata kulture, nabavka nove scenske tehnike za realizaciju programa i projekata u kulturi i produkcija kulturno-umjetničkih programa. U ovom periodu, po navedenom osnovu realizovano je preko 700 kulturno-umjetničkih programa, rekonstruisano i opremljeno novom scenskom tehnikom 14 objekata kulture. Pored navedenog, u 2011. godini podržana je produkcija i organizacija 25 manifestacija u navedenih 11 opština, koje su koncipirane tako da odražavaju i afirmišu zaštitu, očuvanje i prezentaciju kulturne baštine, izvornih i tradicionalnih kulturnih i etno-kulturnih osobenosti i vrijednosti Crne Gore kao multikulturne zajednice. Na isti način će se u narednom periodu pripremiti i realizovati programi i za drugih 10 opština u Crnoj Gori, čime će se u potpunosti stvoriti uslovi i unaprijediti stanje u kulturi za sve korisnike i aktere crnogorske kulturne scene.

Finansijska potpora koja se obezbjeđuje pripadnicima manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica za promociju i prezentaciju svojih kulturnih aktivnosti, usklađena je sa budžetskim mogućnostima Ministarstva kulture i kriterijumom kvaliteta. Ovom podrškom država nastoji da:

- ohrabri vidove izražavanja i inicijative specifične za različite načine pristupa umjetničkim djelima proizvedenim na njihovim jezicima,
- da podstakne različita sredstva putem kojih bi djela sačinjena na regionalnim i manjinskim jezicima postala dostupna široj javnosti,
- da ohrabre direktno učešće predstavnika onih koji koriste odgovarajuće regionalne i manjinske jezike u obezbjeđivanju uslova i planiranju kulturnih djelatnosti.

U dijelu očuvanja kulturne baštine, pogotovu sakralnih objekata, Ministarstvo kulture je u proteklom periodu direktno finansijski pomoglo u nekim aktivnostima, a najznačajnije su:

- Sanacija sakralnog objekta Starodoganjske džamije - 10.000,00 € (Odbor Islamske zajednice)
- Sanacija posljedica štete nastale u požaru - 10.000,00 € (Odbor Islamske zajednice)
- Organizacija izložbe islamske kaligrafije "Estetska pera" i prezentacija knjige "Umjetnost islamske kaligrafije" - 3.000,00 € (Odbor Islamske zajednice)

- Sanacija krova crkve Sv. Petra u Ljutoj - 10.000,00 € (Fondacija za obnovu sakralnog kompleksa Sv. Eustahije)
- Zaštita crkve Sv. Eustahije u kojoj se čuva Platneni crkveni tekstil - 3.189,00 € (Fondacija za obnovu sakralnog kompleksa Sv. Eustahije)

Takođe, u cilju afirmacije zaštite kulturnog nasljeđa, neke ustanove i organizacije su bile oslobođene plaćanja carina i PDV-a, a među najznačajnijim su: Biblioteka u Džamiji sela Vranj - Opština Tuzi, NVO "Broj 19", Islamski kulturni centar u Podgorici, Eparhija budimljansko-nikšićka itd.

CENTAR ZA OČUVANJE I RAZVOJ KULTURE MANJINA

U cilju afirmacije kulturne raznolikosti, te očuvanja kulture i kulturne baštine manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica, Vlada Crne Gore je osnovala **Centar za očuvanje i razvoj kulture manjina**. Centar za očuvanje i razvoj kulture manjina je posebna budžetska institucija čiji ji glavni zadatak :

- očuvanje, razvoj i izražavanje kulture manjina u Crnoj Gori;
- realizacija i distribucija programa i organizovanje manifestacija iz svih oblasti umjetnosti (likovne, pozorišne, književnosti, filma i dr.) koje se odnose na pripadnike i institucije manjina Crne Gore;
- animacioni rad sa pripadnicima manjina Crne Gore, kroz organizovanje razgovora, seminara, tečajeva, predavanja, tribina, promocija i dr;
- organizovanje stručnih gostovanja, kao i boravaka umjetnika iz zemlje i inostranstva koji su od značaja za kulturu pripadnika manjina Crne Gore;
- podržavanje istraživačkih projekata iz oblasti kulture manjina Crne Gore;
- pružanje finansijske podrške institucijama i asocijacijama iz oblasti kulture (biblioteka, galerija, nevladine organizacije i dr.) na teritoriji Crne Gore koje su od značaja za kulturu manjina;
- finansiranje projekata koji su od značaja za kulturu pripadnika manjina Crne Gore;
- podržavanje i razvijanje saradnje sa ustanovama kulture i drugim institucijama sličnog tipa u zemlji i inostranstvu;
- podržavanje i pomaganje institucija u Crnoj Gori koje rade na unapređenju masovne kulture i kulturno-umjetničkog amaterizma pripadnika manjina Crne Gore;
- podržavanje slobodne umjetničke inicijative svih pripadnika manjina Crne Gore u svim vidovima umjetničkih aktivnosti;
- izdavanje stručne literature i drugih publikacija iz djelokruga rada Centra;
- izdavanje časopisa iz oblasti kulture i umjetnosti pripadnika nacionalnih i etničkih grupa Crne Gore;
- formiranje informativnih sadržaja za oblast kulture manjina;

U toku 2009.godine aktivnosti Centra su se kretale u dva pravca: prvi – organizovanje okruglih stolova, manifestacija, promocija..., i drugi - sufinansiranje i/ili pokroviteljstvo kulturnih aktivnosti. Najznačajnije aktivnosti u 2009. godini su bile:

- „Veče Hamdije Šahinpašića“
- „Običaji i tradicija Gornjeg Bihora“

- tri likovne izložbe (u Baru, Kotoru i Plavu)
- Okrugli sto „Misija multikulturalnosti“

Finansijski su pomognuti sljedeći projekti: Internacionalni festival izvornog stvaralaštva u Tuzima, „Bajron i Albanci“-Elita iz Ulcinja, „Dani bošnjačke kulture“-Bošnjački kulturni centar, Romi naše komšije, Spona iz Berana (film), Antologija albanske poezije DANU, Manjinska kultura u medijima (dokumentarni film) – Medija kult, „Tokovi“-zbirka pjesama Braha Adrovića, Vrelo Ibra – 40 godina postojanja, koncert, Plavski književni susreti... Centar je finansijski pomogao i jedan broj Kulturno umjestničkih društava – „Tekstilac“ Bijelo Polje, KUD „Milješ“, KUD „Bihor“, kao i pojedinaца - Ivan Toskić, romski pisac, muzičar, slikar, Majda Mučić akademski slikar (izložba u Sarajevu 2010), Zuvdija Hodžić (prevod na italijanski jezik knjige „Davidova zvijezda“), Ibrahim Berjaši - pjesnički susreti u Ljubljani .

Najveća i najznačajnija manifestacija koju je organizovao Centar bila je „Dani kulture manjina“ koja se ove godine održavala pod sloganom CRNA GORA NAŠA KUĆA. Manifestacija je počela 20. novembra u KIC-u „Budo Tomović“ u Podgorici, a završena je 12. decembra u Plavu. Programi su izvedeni u devet gradova (Podgorica, Tuzi, Bar, Tivat, Kotor, Ulcinj, Petnjica, Berane i Plav). U okviru programa učestvovalo je deset KUD, devet vokalno-instrumentalnih sastava, dvadesetak pojedinaца, četrnaest voditeljskih parova. Program je obuhvatio ukupno oko 600 učesnika, a neposredno ga je pratilo oko 2.500 ljudi.

Tokom 2010. godine Centar je imao sljedeće aktivnosti:

- Okrugli sto: Kultura manjina, mogućnosti i perspektive - Cilj ovog okruglog stola bio je da se doprinese stvaranju jasnije slike o kulturi manjina, definišu ciljevi u ovoj oblasti i način njihove realizacije. U raspravi na Okruglom stolu učestvovali su predstavnici Ministarstva za ljudska i manjinska prava, Ministarstva kulture, predstavnici Centara za kulturu gdje manjine čine znatan dio stanovništva, predstavnici ambasada država iz okruženja, NVO-a, umjetnici kao i pojedinci.
- Radionica – Narodne nošnje i muzički instrumenti manjinskih naroda - U okviru ove radionice svaka od manjinskih zajednica je predstavila osobenosti svog folklora, a radionica je imala i edukativni karakter u smislu utvrđivanja pravih narodnih nošnji u odnosu na varijante koje se javljaju. Predstavljani su i muzički instrumenti koji su tipični za određenu manjinsku zajednicu.
- Prezentacija kulturno-istorijskih spomenika manjinskih naroda Crne Gore - Cilj ove prezentacije bio je da se predstavi bogato kulturno nasljeđe manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica Crne Gore, sagleda odnos obrazovnog sistema prema ovim vrijednostima, turistička valorizacija i afirmacija Crne Gore kao multikulturalnog društva.
- Sajam knjiga u Podgorici - Centar je na sajmu predstavio izdanja Almanaha, Art kulba iz Ulcinja, Matice muslimanske, Gospe od Škrpjela i dr., kao vodećih izdavačkih kuća koje u okviru svojih djelatnosti imaju prezentaciju kulturnog stvaralaštva manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica.
- Okrugli sto – Likovno stvaralaštvo pripadnika manjinskih naroda - Na ovom okruglom stolu sagledane su vrijednosti i mogućnosti za dalju afirmaciju likovnog stvaralaštva pripadnika manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica u Crnoj Gori.

- Muzičko veče Nikole Čučića - Ovom prilikom predstavljeno je muzičko stvaralaštvo Nikole Čučića, dobitnika nagrade za životno djelo Udruženja kompozitora Crne Gore.

Aktivnosti na lokalnom nivou:

- Izložba slika pripadnika manjinskih naroda, etno koncert „Crna Gora naša kuća“ u Bijelom Polju
- Veče Hamdije Šahinpašića jednog od najpoznatijih interpretatora sevdalinke sa ovih prostora
- Izložba slika i etnokonzert „Crna Gora naša kuća“ u Rožajama
- Izložba fotografija: „Spomenici orijentalno-islamske kulture“ i „Dani dijaspore“ – Muzičko-poetski program u Petnjici.

Dani kulture manjina 2010. „Bogatstvo različitosti“

- Svečano otvaranje – „Savremena umjetnička scena manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica Crne Gore“- Predstavljene reprezentativne vrijednosti i pojedinci u oblasti slikarstva, književnosti i umjetničke muzike
- Izložba slika reprezentativnih slikara pripadnika manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica
- Promocija zbirke pjesama „Od gnijezda do zvijezda“- Predstavljena savremena poezija pjesnika pripadnika manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica. Izdavač zbirke je Centar
- „Savremeno stvaralaštvo manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica Crne Gore“ – Programi izvedeni u Beranama, Bijelom Polju, Kotoru, Baru, Tuzima i Etnokonzert „Bogatstvo različitosti“ u Tuzima.

U saradnji sa NVO Prostory (Karver), Centar je dio projekta prekogranične saradnje sa Albanijom odnosno Projekta „Dva jezika – jedna knjiga“. Projekat podrazumijeva prevod djela albanskih pisaca na crnogorski jezik i obratno.

U toku 2011. godine Centar je imao sljedeće aktivnosti:

- Povodom 40 godina rada, organizovao je veče posvećeno autorskom djelu Ibiša Kujevića, koreografa, istraživača i sakupljača narodnog blaga i kulturne baštine Crne Gore. Program je održan u Podgorici.
- Veče poezije pjesnika Viktora Vide održano je u Kotoru. O pjesničkom djelu Viktora Vide govorili su: Vlatko Simunović, Mladen Lompar i Bogić Rakočević. Viktor Vida je jedan od najznačajnijih hrvatskim pjesnika Boke, čije je djelo, nažalost malo poznato u Crnoj Gori.
- Povodom Dana Roma, Centar je promovisao još jedno svoje izdanje, zbirku kratkih priča romskog pisca iz Podgorice Ruždije Rusa Sejdovića pod nazivom „Eremit“. Knjiga je objavljena na romskom i crnogorskom jeziku. Ovo je prva knjiga u Crnoj Gori pisana standardizovanim romskim jezikom.
- Prekograničnu saradnju Centar je započeo promocijom svog izdavačkog prvjenca „Od gnijezda da zvijezda“ u Skadru. Promocija je održana u prostorijama Univerzitetske biblioteke Luidž Gurakući, a o knjizi su govorili Zuvdija Hodžić, Ćazim Muja i prof. Hasan Lekaj.
- Izložba crteža Zuvdije Hodžića održana je u Beranama 23. aprila. Iste večeri

održana je tribina „Susret sa Stvaraocem“, posvećena njegovom književnom djelu. Književni portret Zuvdije Hodžića predstavili su prof.dr Hasnija Muratagić Tuna i Vukić Pulević.

- Centar za očuvanje i razvoj kulture manjina je, u saradnji sa Kulturnim centarom Bar, organizovao izložbu slika i grafika Ismeta Hadžića. Hadžić je barskoj publici predstavio sa 27 radova, 10 ulja na platnu i 17 grafika rađenih tehnikom duboke štampe.

- Program pod nazivom „POD ZVONICIMA BAZILIKE“ posvećen je počasnom admiralu Bokeljske mornarice, dr Milošu Miloševiću. O stvaralaštvu Miloša Miloševića govorili su dr.Gracijela Čulić, dr.Jelena Antović, mr.Jovica Martinović i kapetan Ilija Radović. U muzičkom dijelu programa učestvovala je kalapa Grotta.

- Centar je, u saradnji sa Art Clubom iz Ulcinja, predstavio knjigu „Pet albanskih književnika u Crnoj Gori“ u okviru književne manifestaciju „Calimera 2011, art festival“. U ovoj knjizi su prevedena djela pet značajnih pisaca (Aslan Biša, Ibrahim Berjaši, Fran Camaj, Hadži Šabani i Anton Gojčaj).

- U saradnji sa Nacionalnom zajednicom Crnogoraca Hrvatske, Centar je u Zagrebu organizovao poetsko-muzičko veče pod nazivom „Crna Gora - naša kuća“. U programu su učestvovali književnici manjinskih naroda: Zuvdija Hodžić, Basri Čaprići, Ruždija Sejdović, i muzički stvaraoci: klavirski duo setre Muratagić, sopran Đulije Pelinku uz klavirsku pratnju Fatime Bazuku, trio Andrea Petrović, Andrea Orleando i Darko Kolanda i Safet Drljan, solista na harmonici.

- U okviru tradicionalne manifestacije "Dani dijaspore" u Petnjici, Centar je organizovao program izvorne muzike Bošnjaka i Muslimana. U programu su učestvovali Omer Hodžić, solista na harmonici, Anida Idrizović, interpretator izvornih pjesama, Safet Drljan, solista na harmonici.

- Poetsko-muzički program „Crna Gora - naša kuća“ održan je u Bosanskom kulturnom centru, u Sarajevu. Program je organizovan u saradnji sa Udruženjem građana BiH porijeklom iz Sandžaka.

- Izložba slika Abaza Dizdarevića održana je u galeriji „Centar“ u Podgorici, 6. septembra.

- U novembru 2011.godine održane su i promocije prve dvojezične publikacije „Izbor iz savremene albanske i crnogorske poezije i drame“ i dvojezične publikacije „Izbor iz savremene albanske i crnogorske proze“. Knjige su objavljene u okviru projekta „Dva jezika jedna knjiga“ koji realizuju NVO „Prostory“ iz Podgorice i Univerzitet „Luid Gurakući“ iz Skadra, sa Centrom za očuvanje i razvoj kulture manjina iz Crne Gore i Centrom za kulturu „Camaj Pipa“ iz Albanije, a dio je projekta Evropske Unije, delegacija Evropske Komisije u Crnoj Gori i Albaniji kroz Program prekogranične saradnje Albanija – Crna Gora, 2007 – 2013.

- U okviru ovog programa u Podgorici je održano veče Ismaila Kadarea.

- Dani kulture manjinskih naroda- „Evo nas“

- Manifestacija je počela 09. novembra u Crnogorskom narodnom pozorištu. Manifestaciju je otvorio Predsjednik Vlade Crne Gore Igor Lukšić. Na otvaranju su se predstavili književnici iz manjinskih naroda koji su rođeni u Crnoj Gori, a trenutno žive i rade u inostranstvu: Basri Čaprići, Ruždija Sejdović, Faiz Softić, Maja Perfiljeva, kao i muzički stvaraoci Ida i Ana Muratagić, Meša Kerović, Đulije Pelinku, Fatima Bazuku, Adrian Perović, Andrea Orleando, Darko

- Kolanda, Andrea Petrović, Safet Drljan, Duvački kvartet i Gudački sekstet iz Kotora.
- Manifestacija je nastavljena poetsko- muzičkim večerima u Bijelom Polju 11. novembra i u Beranama 12. novembra.
  - Od 16. novembra Romska zajednica u Crnoj Gori ima prvi časopis na romskom jeziku „Alav” napisan standarnizovanim romskim jezikom. Ovim glasilom otvorena je nova stranica u prezentaciji kulture Roma Crne Gore. Redakciju sačinjavaju pripadnici Roma i Egipćana.
  - 17. novembra U Dvorcu Petrovića otvorena je Retrospektivna izložba akademskog slikara Hilmije Čatovića. Organizatori izložbe i izdavači dvojezične monografije (crnogorski i engleski) koja prati izložbu su Centar za očuvanje razvoj kulture manjina Crne Gore i Centar savremene umjetnosti.
  - U Centru za kulturu u Ulcinju 18. novembra Centar je predstavio CD sa izvornim albanskim pjesmama u Crnoj Gori. Na autetičan način izvorno muzičko stvaralaštvo su predstavili: Shaban Gjeka, Izvorni orkestar Amanda&Vera Ujkaj, Mark Prenkočaj, Shemso Hasanagaj, Enver Behluli, Orkestar Burimi.
  - Centar je 22. novembra promovisao još jedan prvijenac, časopis za kulturu, književnost i nauku „KOD“. To je prvi časopis u Crnoj Gori koji radove svojih saradnika objavljuje na crnogorskom i jezicima manjinskih naroda u našoj zemlji. Redakcija je sastavljena od pripadnika manjinskih naroda, a u prvom broju našli su se zapisi kao i bogat prevodilački materijal.
  - U Tivtu je 23. novembra održan Okrugli sto na temu tradicije i običaja Hrvata Boke. Lingvista iz Tivta, Miomir Abović govorio je o specifičnim karakteristikama jezika kojim govore Hrvati u Boki, dok je modna kreatorka Anuška Vlahović predstavila osobine muške i ženske bokeljske narodne nošnje. Jedan od najznačajnijih etnoloških fragmenata kulture ovog područja – čuvenu Dobrotsku svadbu u svim njenim aspektima, uz video projekciju, predstavio je kapetan Vjeko Radimir, dok je o drevnom običaju fašinada u Perastu, govorio istraživač i publicista Zoroslav Radimir. Bibliotekar Pomorskog muzeja Crne Gore Slavko Dabinović održao je predavanje na temu vanjske proslave Sv. Tripuna, sveca koji je zaštitnik grada Kotora već više od 12. vijekova.
  - Za kraj manifestacije 28. novembra u Baru, priređen je koncert Šukrije Žutog Serhatlića – Veče sevdaha, na kojem su učestvovali orkestar Podgorica, Omer Hodžić i Safet Drljan.

U odnosu na član **5 stav 2** Okvirne konvencije, Ustavom u članu 80 „zabranjena je nasilna asimilacija pripadnika manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica. Država je dužna da zaštiti pripadnike manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica od svih oblika nasilne asimilacije”.

Član 6.

U odnosu na **član 6 stav 1** Okvirne konvencije, Ustav je članom 7 zabranio “izazivanje ili podsticanje mržnje ili netrpeljivosti po bilo kom osnovu”. U skladu sa članom 15 Zakona o manjinskim pravima i slobodama, predmetni programi za potrebe

obrazovanja sadrže teme iz oblasti istorije, umjetnosti, književnosti, tradicije i kulture manjinskog naroda ili druge manjinske nacionalne zajednice. Obrazovni program u ustanovama i školama s nastavom na službenom jeziku sadrži teme iz maternjeg jezika i književnosti, istorije, umjetnosti i kulture manjina i druge sadržaje koji pospješuju međusobnu toleranciju i suživot.

Članom 2 Zakona o medijima propisano je da „Republika Crna Gora garantuje pravo na slobodno osnivanje i nesmetan rad medija zasnovan na: slobodi izražavanja i mišljenja; slobodi istraživanja, prikupljanja, širenja, objavljivanja i primanja informacija; slobodnom pristupu svim izvorima informacija; zaštiti čovjekove ličnosti i dostojanstva i slobodnom protoku informacija“. Član 23 stav 1 ovog Zakona propisuje da je „zabranjeno je objavljivanje informacija i mišljenja kojima se podstiče diskriminacija, mržnja ili nasilje protiv osoba ili grupe osoba zbog njihovog pripadanja ili nepripadanja nekoj rasi, vjeri, naciji, etničkoj grupi, polu ili seksualnoj opredijeljenosti.“ Članom 11 Zakona o medijima je propisano da „nadležni sud može, na predlog državnog tužioca, zabraniti distribuciju objavljenog programskog sadržaja medija kojim se poziva na nasilno rušenje ustavnog poretka, narušavanje teritorijalne cjelokupnosti Republike, kršenje zajamčenih sloboda i prava čovjeka i građanina ili izazivanje nacionalne, rasne ili vjerske netrpeljivosti ili mržnje.“

Zakon o kulturi član 3 tačka 3 – kultura se ostvaruje i razvija na načelima ... ravnopravnog očuvanja svih kulturnih identiteta i poštovanja kulturne različitosti.

Članom 2 Opšteg zakona o obrazovanju i vaspitanju propisano je da obrazovanje i vaspitanje ima za cilj da obezbijedi mogućnost za svestrani razvoj pojedinca, bez obzira na pol, životno doba, socijalno i kulturno porijeklo, nacionalnu i vjersku pripadnost i tjelesnu i psihičku konstituciju; razvija svijest, potrebu i sposobnost za očuvanje i unapređenje ljudskih prava, pravne države, prirodne i društvene sredine, multietičnosti i različitosti; razvija svijest o nacionalnoj pripadnosti, kulturi, istoriji i tradiciji. Članom 9 stav 1 Opšteg zakona o obrazovanju i vaspitanju propisano je da su crnogorski državljani jednaki u ostvarivanju prava na obrazovanje, bez obzira na nacionalnu pripadnost, rasu, pol, jezik, vjeru, socijalno porijeklo ili drugo lično svojstvo. Članom 2 Zakona o osnovnom obrazovanju i vaspitanju propisano je da su ciljevi osnovnog obrazovanja i vaspitanja, pored ostalog, obezbjeđivanje osnovnog obrazovanja svim građanima, razvoj kreativnih ličnosti, vaspitavanje za poštovanje nacionalnih vrijednosti istorije i kulture, kao i za uvažavanje kulturnih i ostalih osobenosti drugih naroda, vaspitavanje za međusobnu toleranciju, poštovanje različitosti, saradnju sa drugima, poštovanje prava čovjeka i osnovnih sloboda, a time i razvijanje sposobnosti za život u demokratskom društvu, razvijanje demokratskih stavova, tolerancije i kooperacije (u školi i izvan nje) i poštovanja prava. Članom 2 Zakona o gimnaziji propisano je da obrazovanje u gimnaziji ima za cilj da učenicima omogući sticanje potrebnih znanja, vještina, sposobnosti i navika, zasnovanih na dostignućima nauke, tehnike, kulture i umjetnosti, radi nastavljanja školovanja, razvijanje sposobnosti za život u pluralističkom i demokratskom društvu i podsticanje razumijevanja, tolerancije i solidarnosti.

Promovisanje međusobnog razumijevanja i tolerancije između svih u Crnoj Gori u oblasti obrazovanja ogleda se u koncipiranju obaveznih i izbornih predmeta. Naime, znanja i vještine u oblasti ljudskih prava i multikulturalizma učenici stiču u okviru izučavanja obaveznih i izbornih predmeta. Obavezni predmeti koji imaju ovakve sadržaje su: Građansko vaspitanje u VI i VII razredu osnovne škole, Istorija u višim razredima

osnovne škole i srednje škole, Geografija u višim razredima osnovne škole i srednje škole, Sociologija u srednjoj školi, Maternji jezik (crnogorski-srpski, bosanski, hrvatski jezik i književnost, izmjenama Opšteg zakona o obrazovanju i vaspitanju od 09.09.2011. god.) u svim razredima osnovne i srednje škole. Izborni predmeti u okviru kojih se izučavaju teme o ljudskim pravima i multikulturalizam su: Istraživanje humanitarnog prava u VIII ili IX razredu osnovne škole, Evropska unija u VIII ili IX razredu osnovne škole, Istorija religije u VIII razredu osnovne škole, Građansko obrazovanje u gimnaziji, Istorija religije u srednjoj školi, Evropske integracije u srednjoj školi. Multikulturalizam je, pored toga, immanentni dio izučavanja Muzičke kulture i stranih jezika, obaveznih i izbornih nastavnih predmeta: Engleskog, Francuskog, Italijanskog, Njemačkog, Španskog, Ruskog i Turskog jezika.

U skladu s preporukama Zakona o manjinskim pravima i slobodama, predmetni programi za potrebe obrazovanja sadrže teme iz oblasti istorije, umjetnosti, književnosti, tradicije i kulture manjinskog naroda ili druge manjinske nacionalne zajednice. Obrazovni program u ustanovama i školama s nastavom na službenom jeziku sadrži teme iz maternjeg jezika i književnosti, istorije, umjetnosti i kulture manjina i druge sadržaje koji pospješuju međusobnu toleranciju i suživot.

Skupština Crne Gore je u julu 2009. godine usvojila Deklaraciju o prihvatanju Rezolucije Evropskog parlamenta o Srebrenici. Kroz iskazanu potrebu Crne Gore da da svoj doprinos istini, pravdi, miru, otkrivanju grešnih i sjećanju na nevine, Vlada Crne Gore, u saradnji sa lokalnom samoupravom, je donijela neophodne propise i park u Glavnom gradu proglasila „Spomen-parkom civilnim žrtvama ratova 1991-2001“, a u centralnom dijelu parka podigla spomen-obilježje „Civilnim žrtvama ratova na prostorima bivše Jugoslavije 1991-2001 – Da se ne ponovi“. U povodu Dana sjećanja na genocid u Srebrenici, 11. jula 2011. godine, spomen-ploču je otkrio predsjednik Vlade Crne Gore dr. Igor Lukšić.

U odnosu na **član 6 stav 2** Okvirne konvencije, posebne mjere za zaštitu od diskriminacije su definisane Zakonom o zabrani diskriminacije. Kao prvo, definisani su teži oblici diskriminacije (član 20), a to je diskriminacija:

- 1) učinjena prema istom licu ili grupi lica po više osnova iz člana 2 stav 2 ovog zakona (višestruka diskriminacija);
- 2) učinjena više puta prema istom licu ili grupi lica (ponovljena diskriminacija);
- 3) učinjena u dužem vremenskom periodu prema istom licu ili grupi lica (produžena diskriminacija);
- 4) propagiranjem putem javnih glasila, kao i ispisivanjem i isticanjem sadržaja i simbola diskriminatorne sadržine na javnim mjestima;
- 5) koja ima naročito teške posljedice po diskriminirano lice, grupu lica ili po njihovu imovinu.

Pored nadležnosti i ovlaštenja propisanih posebnim zakonom, u slučajevima diskriminacije Zaštitnik/ca ljudskih prava i sloboda je nadležan/na i da:

- 1) podnosiocu/teljki pritužbe koji/a smatra da je diskriminisan/na od strane fizičkog ili pravnog lica daje potrebna obavještenja o njegovim/njenim pravima i obavezama, kao i mogućnostima sudske i druge zaštite;
- 2) sprovodi postupak mirenja, uz pristanak lica koje smatra da je diskriminirano i organa, drugog pravnog i fizičkog lica za koje ono smatra da je izvršilo diskriminaciju, uz

mogućnost zaključivanja vansudskog poravnanja, u skladu sa zakonom kojim se uređuje postupak posredovanja;

- 3) informiše javnost o značajnijim pojavama diskriminacije;
- 4) po potrebi, vrši istraživanja u oblasti diskriminacije;
- 5) vodi posebnu evidenciju o podnijetim pritužbama u vezi sa diskriminacijom;
- 6) prikuplja i analizira statističke podatke o slučajevima diskriminacije;
- 7) preduzima aktivnosti radi podizanja svijesti o pitanjima u vezi sa diskriminacijom.

Shodno ovom zakonu (član 22) “svako ko smatra da je diskriminisan aktom, radnjom ili nepostupanjem organa i drugih pravnih i fizičkih lica, može se obratiti pritužbom Zaštitniku/ci. Pritužbu iz stava 1 ovog člana Zaštitniku/ci mogu podnijeti i organizacije ili pojedinci/ke koji/e se bave zaštitom ljudskih prava, uz saglasnost diskriminisanog lica ili grupe lica”.

Zakonom o zabrani diskriminacije uređen je i postupak pred sudom. Članom 24 je definisano da “svako ko smatra da je povrijeđen diskriminatorskim postupanjem organa, drugog pravnog i fizičkog lica ima pravo na zaštitu pred sudom, u skladu sa zakonom. Postupak se pokreće tužbom. Na postupak iz stava 2 ovog člana shodno se primjenjuju odredbe zakona kojim se uređuje parnični postupak, ako ovim zakonom nije drukčije određeno. Postupak iz stava 2 ovog člana je hitan. U sporu za zaštitu od diskriminacije revizija je uvijek dozvoljena”.

Članom 29 je definisan teret dokazivanja, odnosno da “ukoliko tužilac/teljka učini vjerovatnim da je tuženi/a izvršio/la akt diskriminacije, teret dokazivanja da usljed tog akta nije došlo do povrede jednakosti u pravima i pred zakonom prelazi na tuženog/u”.

Tužbu, u skladu sa članom 30, mogu podnijeti i organizacije ili pojedinci/ke koji/e se bave zaštitom ljudskih prava. Tužba se može podnijeti samo uz pisani pristanak diskriminisanog lica ili grupe lica.

Zakonom o Zaštitniku/ci ljudskih prava i sloboda, članom 27 je data mogućnost Zaštitniku da „kad ocijeni da je to neophodno, Zaštitnik/ca pred sudom pokreće postupak za zaštitu od diskriminacije ili se u tom postupku, kao umještač, pridružuje diskriminisanom licu”. Takođe, ovim zakonom je prošireno djelovanje Zaštitnika/ce na pravna i fizička lica, kada je u pitanju diskriminacija (član 27 stav 4).

Zaštitnik/ca ljudskih prava i sloboda

Poslije usvajanja Ustava Crne Gore, te opredjeljenja za novim ingerencijama institucije Zaštitnika ljudskih prava i sloboda, nametnula se potreba izmjena i dopuna postojećeg Zakona o Zaštitniku ljudskih prava i sloboda. S obzirom da se radi o većem obimu izmjena i dopuna, Ministarstvo za ljudska i manjinska prava i Zaštitnik ljudskih prava i sloboda su se odlučili na izradu novog zakona. Predlog zakona o Zaštitniku ljudskih prava i sloboda je utvđen na sjednici Vlade Crne Gore od 17. marta 2011.god. Skupština Crne Gore je 29. jula 2011 godine donijela Zakon o Zaštitniku/ci ljudskih prava i sloboda Crne Gore (“Službeni list Crne Gore” broj 42/11, od 15. avgusta 2011. godine).

Novim zakonom o Zaštitniku/ci ljudskih prava i sloboda Zaštitnik se određuje kao nacionalni mehanizam za prevenciju od mučenja i drugih oblika nečovječnih postupanja

ili kažnjavanja. Takođe, s obzirom na opredjeljenje da se Zaštitnik odredi kao mehanizam za prevenciju i zaštitu od diskriminacije, novim zakonom je definisano i ovo pitanje.

Predloženim zakonom se povećava i broj zamjenika Zaštitnika, a precizira se i specijalizovanost djelovanja zamjenika na oblasti zaštite lica lišenih slobode, zaštite prava pripadnika manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica, zaštite prava djeteta, zaštite ravnopravnosti polova, zaštite lica sa invaliditetom i zaštite od diskriminacije. Kroz novo uobličavanje normi o Zaštitniku ljudskih prava i sloboda jača se nezavisnost i samostalnost u radu kancelarije Zaštitnika kroz veću finansijsku podršku, jačanje administrativnih kapaciteta kancelarije i ovlašćenja i sigurnost zaposlenih.

Zaštitniku ljudskih prava i sloboda su se obraćali građani svih nacionalnosti i vjera radi zaštite svojih prava. U periodu od 2008. godine Zaštitniku ljudskih prava i sloboda CG je podnijeto 30 pritužbi koje su se odnosile na kršenje ljudskih prava, odnosno na diskriminaciju pripadnika manjinskih naroda i drugih nacionalnih zajednica. Pritužbe su se odnosile na neadekvatnu upotrebu srpskog jezika u obrazovnom sistemu i državnoj administraciji, na neravnopravnost pripadnika muslimanskog naroda u obrazovnom, kulturnom i nacionalnom pogođu, kao i njihovu neadekvatnu zastupljenost u državnim organima, organima lokalne samouprave i javnim službama, kao i u programskim sadržajima na javnom TV servisu. Takođe, jedan broj pritužbi se odnosio na prestanak radnog odnosa, lišenje slobode, pravo na lična dokumenta, odugovlačenja sudskog postupka i ćutanje administracije. Povodom dvije pritužbe, Zaštitnik je uputio Inicijativu Skupštini Crne Gore za donošenje Zakona o upotrebi službenog jezika i pisma i jezika i pisma u službenoj upotrebi, kako bi se ova materija uredila na cjelovit način. Nakon ispitnog postupka po pritužbama, Zaštitnik je utrdio da o jednom broju pritužbi nema povrede prava, neki podnosioci pritužbi nijesu ih dopunili u ostavljenom roku ni nakon toga, u nekim slučajima nakon podnošenja pritužbi pokrenut je sudski postupak, u nekim slučajima povreda prava je otklonjena u toku postupka, a u pojedinim slučajima podnosioci pritužbi su upućivani na druga pravna sredstva itd.

Zaštitnik je po sopstvenoj inicijativi, 18. Septembra 2008.godine pokrenuo postupak ispitivanja iznesenih stavova u javnosti u vezi upisa u Policijsku akademiju i uputio zahtjev Direktor u dostavljanje informacije o navodima u pojedinim sredstvima informisanja u Crnoj Gori o eventualnoj diskriminaciji pripadnika manjinskih naroda. Takođe, Zaštitnik je posjetio Policijsku Akademiju u Danilovgradu i tom prilikom razgovarao sa direktorom Akademije, pri čemu se uvjerio da je evidentno da nijesu ispoštovane ustavne i zakonske obaveze o proporcionalnoj zastupljenosti pripadnika manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica, prilikom prijema u Policijsku Akademiju.

Polazeći od obaveza koje proizlaze iz međunarodnog prava i nacionalne legislative o proporcionalnoj zastupljenosti pripadnika manjina u svim institucijama političkog sistema u Crnoj Gori, Zaštitnik je uputio dopis Upravnom odboru Policijske Akademije Crne Gore u cilju nalaženja modusa za proporcionalnu zastupljenost upisa pripadnika manjinskih naroda u Policijskoj Akademiji.

Takođe, Zaštitnik je po sopstvenoj inicijativi pokrenuo postupak ispitivanja implementacije ustavnih i zakonskih odredbi o ostvarivanju manjinskih prava, odnosno o proporcionalnoj zastupljenosti pripadnika manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica u državnim organima, organima lokalne samouprave i javnim službama. Na osnovu rezultata sprovedenog ispitnog postupka, Zaštitnik je došao do

saznanja da pojedini državni organi i pojedini organi lokalnih samouprava nedosledno implementiraju propise o proporcionalnoj zastupljenosti pripadnika manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica u institucijama sistema u Crnoj Gori. Polazeći od toga, a shodno zakonskim ovlaštenjima, Zaštitnik je u decembru 2008.godine, dao sledeću preporuku: državnim organima i javnim službama u Crnoj Gori, da polazeći od svojih nadležnosti vode računa o implementaciji ustavnih i zakonskih odredbi o zastupljenosti manjina u državnim organima kao i o sprovođenju međunarodnih obaveza u ovoj oblasti; organima lokalne uprave na teritoriji Crne Gore, da polazeći od sopstvenih potreba, prilikom zasnivanja radnog odnosa sa novim zaposlenima koji ispunjavaju uslove koji su propisani za određeno radno mjesto, naročito vode računa o zapošljavanju pripadnika manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica, kako bi se obezbjedila relativno adekvatna zastupljenost pripadnika različitih nacionalnih zajednica u organima lokalne uprave srazmjerno njihovom udjelu u ukupnom broju stanovnika na teritoriji jedinica lokalne uprave; da navedeni organi su obavezni da, po isteku roka od 6 mjeseci od dana dostavljanja preporuke, dostave izvještaj Zaštitniku o preduzetim radnjama i mjerama na njenom izvršenju.

S obzirom da državni organi i organi lokalne uprave nijesu u određenom roku, ni nakon toga, dostavili Zaštitniku izvještaje o preduzetim radnjama radi izvršenja navedene preporuke, Zaštitnik je 7.jula 2010.godine, uputio urgenciju državnim organima i organima lokalnih samouprava u vezi dostavljanja tih izvještaja. Nakon urgencije Zaštitnika, jedan broj državnih organa i organa lokalnih uprava dostavili su Zaštitniku izvještaje, u kojima ukazuju da preduzimaju određene mjere u cilju postupanja po preporuci.

U radu Institucije Zaštitnika bilo je i pojedinih pritužbi od strane pripadnika romske populacije. Oni su se najviše žalili: na loše uslove života i siromaštvo, neposjedovanje ličnih isprava, nezaposlenosti, zdravstveno osiguranje, stambene uslove, teškoća u uključivanju romske djece u obrazovnom sistemu itd. Zaštitnik je u svojim godišnjim izvještajima ukazivao da su Romi specifična istorijsko zapostavljena i najranjivija etnička manjina. Stoga, nadležni državni organi imaju i posebne obaveze i odgovornost u zaštiti ljudskih prava Roma.

Zaštitnik i Nacionalni Savjet Roma u Crnoj Gori su organizovali više tribina za pripadnike romske populacije u nekim opštinama, kao npr. u Podgorici, Beranama i Nikšiću. U navedenim skupovima predstavnici Institucije Zaštitnika su upoznali pripadnike Romske populacije sa nadležnostima i ovlaštenjima Zaštitnika, kao i mogućnostima obraćanja Instituciji Zaštitnika u cilju ostvarivanja njihovih ljudskih prava.

U cilju unapređenja romskog položaja u Crnoj Gori, Zaštitnik je u svojim izvještajima o radu preporučio da je neophodno preduzeti sledeće aktivnosti: 1) da svi nadležni državni organi, u skladu sa Vladinom Strategijom o poboljšanju položaja RAE populacije u Crnoj Gori 2008-2012, preuzmu aktivnu ulogu i po službenoj dužnosti vrše registraciju pripadnika RAE zajednica u matičnim knjigama i osmisle posebni program upisa u matičnim knjigama svih RAE rođenih na teritoriji Crne Gore; 2) da se razmatra mogućnost otvaranja privremene Kancelarije pri Ministarstvu unutrašnjih poslova za naknadnu registraciju pripadnika RAE populacije u matičnim knjigama; 3) da državni organi i organi lokalnih samouprava uspostave aktivnu saradnju sa Nacionalnim Savjetom Roma u Crnoj Gori; 4) da se planira budžet na državnom nivou ali i na

lokalnom nivou, kako bi se obezbjedila sredstva koja će biti usmjerena na programska unapređenja položaja Roma; 5) da relevantni društveni subjekti, vladine i nevladine organizacije, a prije svega organizacije koje se bave ljudskim i manjinskim pravima, rade na senzibilizaciji neromskog stanovništva na potrebe i probleme Roma i na prevazilaženju predrasuda o romskoj populaciji; 6) da država treba da stvori moderno školstvo koje će zadovoljiti obrazovne potrebe djece i poboljšati obrazovni položaj romske populacije koji je sada veoma nezadovoljavajuće; 7) da treba uvesti projekt "uključivanje romske djece u primarno-predškolsko obrazovanje", i to u svim opštinama gdje Romi žive, i da taj projekat treba da realizuje Ministarstvo prosvjete u saradnji sa Nacionalnim Savjetom Roma u Crnoj Gori.

Takođe, uslovi života u Kampu na Koniku, u Podgorici, u kojem su smješteni uglavnom raseljeni Romi, Aškali i Egipćani sa Kosova, predstavljaju predmet ozbiljne zabrinutosti i da je neophodno rasformirati Kamp i obezbjediti tim građanima bolje uslove života.

Zaštitnik ljudskih prava i sloboda preko svojih izvještaja o radu preporučio nadležnim državnim organima da je neophodno stvoriti normativne i institucionalne pretpostavke za zaštitu i unapređenje manjinskih prava u Crnoj Gori. Zaštitnik je ukazivao da je zaštita manjinskih prava, takoreći, dvostruka. S jedne strane, manjine treba da se zaštite od negativne diskriminacije u pogledu ostvarivanja ekonomskih, socijalnih, kulturnih, građanskih i političkih individualnih prava. Naime, ne bi smjelo dozvoliti da pripadnik manjine bude diskriminisan pri zapošljavanju, učešću u političkim procesima, prilikom udruživanja i izraživanja, zatim izbornog prava, te u zaštiti života i integriteta ličnosti. U isto vrijeme, zaštita manjina ima i drugi aspekt, ne manje značajan, a to je zaštita kolektivnih prava, kao što su: obrazovanje na maternjem jeziku, manjinska kultura i informisanje, upotreba manjinskog jezika u privatnoj, javnoj i službenoj sferi, kao i pravo na djelotvorno učešće etnoncionalnih manjina u javnom životu.

Prema Zakonu o zabrani diskriminacije, Zaštitnik/ca je institucionalni mehanizam za zaštitu od diskriminacije. Od stupanja na snagu ovog Zakona, Zaštitnik je primio 19 pritužbi zbog diskriminacije po osnovu nacionalne pripadnosti i jezika. S tim u vezi Zaštitnik je preduzeo niz mjera i radnji u skladu sa svojim zakonskim ovlašćenjima, u cilju unapređenja stepena zaštite od diskriminacije manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica.

Predmeti pred domaćim sudovima (interesovanje Savjetodavnog komiteta)

Predmet Ks br.6/11-10 u javnosti poznat pod kao "**Bukovica**" okončan je pravosnažnom presudom Višeg suda u Bijelom Polju dana 22.03.2012 godine. Optuženi Đ.R, Đ.R, C.S., G.Đ, B.M, S.S i Š.R. presudom Višeg suda oslobođeni su od optužbe jer nije dokazano da su učinili krivično djelo za koje su optuženi. Apelacioni sud Crne Gore preinačio je presudu Višeg suda samo u pogledu osnova za koji su oslobođeni, jer je našao da djelo za koje su optuženi po Zakonu nije krivično djelo shodno članu 373 tačka 1 ZKP.

Predmet „**Kaluđerski laz**“: Optuženi su P.S. M.B. P.L. A.K. B.R. B.N. M.B. R.Đ. za krivično djelo ratni zločin protiv civilnog stanovništva iz čl.142 st.1 KZ SRJ. Zahtjev za sprovođenje istrage podnjet dana 9. februara 2007. godine, a rješenje o sprovođenju istrage donijeto dana 22. februara 2007. godine. Optužnica dostavljena Višem sudu u Bijelom Polju dana 30.07.2008. godine u kojoj se navodi da su optuženi kao pripadnici Vojske Jugoslavije u mjestu Kaluđerski Laz, dana 18.04.1999. godine, prema civilnom stanovništvu albanske nacionalnosti, kršeći pravila međunarodnog prava, izvršili predmetno krivično djelo na način što su iznad i oko sela Kaluđerski Laz zauzeli borbene položaje na kojima su sačekali kolonu nenaoružanih civila koja se sa Kosova kretala prema Crnoj Gori, te otvorili rafalnu paljbu kada je kolona zastala. Pored toga, optuženom Predragu Strugaru, stavlja se na teret da je kao komadant bataljona naredio grupi vojnika nepoznatog identiteta nečovječno postupanje i ubistva civila u sedam navrata na području Opštine Rožaje u periodu od 18. aprila do 21. maja 1999. godine, sve za vrijeme oružanog sukoba između SRJ i Koalicije NATO pakta. Posljedica je 17 smrtno stradalih i ranjavanje 5 lica. Pritvor prema svim optuženim određen 1.08.2008. godine i lišeni su slobode svi osim optuženog Predraga Strugara.

-prema optuženom B.R, na predlog branioca i uz saglasnost Vrhovnog državnog tužilaštva pritvor ukinut 23.10.2009. godine, ali određena mjera nadzora zabrane napuštanja boravišta, obaveznog javljanja i privremenog oduzimanja putne isprave;

-prema optuženom A.K, na predlog branioca i uz saglasnost Vrhovnog državnog tužilaštva pritvor ukinut 9.05.2011.godine, ali određena mjera nadzora zabrane napuštanja boravišta i obaveznog javljanja;

-prema optuženim B.M, L.P, N.B, B.M. i Đ.R, pritvor ukinut dana 1.08.2011. godine po isteku vremena od tri godine od kada je isti određen, odnosno po isteku najdužeg zakonom predviđenog roka trajanja pritvora nakon podizanja optužnice.

Glavni pretres - optuženom P.S. nije mogla biti uručena optužnica i rješenje o određivanju pritvora jer nije bio dostupan državnim organima, što je predstavljalo prepreku za stupanje optužnice na pravnu snagu i određivanje glavnog pretresa.

-zatražena je međunarodna pravna pomoć od nadležnih organa Srbije (jer je pribavljen podatak da optuženi ima prebivalište u Beogradu);

-6. februara 2009. godine primljena je potvrda o uručenju pismena optuženom;

-16. marta 2009. godine određeno je da se optuženom Predragu Strugaru sudi u odsustvu;

-glavni pretres je prvi put određen za 19. i 20. mart 2009. godine i do 30.09.2009. godine, održano je više glavnih pretresa;

-dana 30.09.2009. godine glavni pretres je počeo iznova zbog izmjene sastava vijeća, nakon čega je održano više glavnih pretresa;

-dana 9.05.2011. godine glavni pretres je po drugi put počeo iznova zbog izmjene sastava vijeća usljed primjene novog Zakonika o krivičnom postupku, nakon čega je, takođe, održano više glavnih pretresa;

-posljednji glavni pretres zakazan za dan 26.06.2012. godine zbog nedolaska branioca optuženih L.P, R.B. i N.B odložen je, a naredni glavni pretres zakazan je za dan 14.09.2012. godine.

Predmet „**Orlov let**“: U predmetu K.br.281/06 optuženo je 17 lica i to: Lj.D, D.Đ, S.A, S.V. kao saizvršioци da su izvršili krivično djelo udruživanje radi protivustavne djelatnosti iz čl.372 st.1 u vezi čl.365 KZ i pripremanje djela protiv ustavnog uređenja i

bezbjednosti CG iz čl.373 st.2 u vezi st.1 u vezi čl.365 KZ, a optuženi: B.Z, I.S, I.Đ, L.Đ, D.V, D.P, D.R. i D.K, za udruživanje radi protivustavne djelatnosti iz čl.372 st.3 u vezi st.1 u vezi čl.365 KZ i pripremanje djela protiv ustavnog uređenja i bezbjednosti CG iz čl.373 st2 u vezi st1 u vezi čl.365 KZ.

- D.Đ, krivično djelo nedozvoljeno držanje oružja i eksplozivnih materija iz čl.403 st1 KZ;

- Lj.N, za krivično djelo nedozvoljeno držanje oružja i eksplozivnih materija iz čl.403 st2 u vezi st1 KZ;

- I.M. za produženo za krivično djelo putem pomaganja nedozvoljeno držanje oružja i eksplozivnih materija iz čl.403 st2 u vezi st1 u vezi čl 25 i 49 KZ;

- K.V. za krivično djelo nedozvoljeno držanje oružja i eksplozivnih materija iz čl.403 st2 KZ;

- B. M. za krivično djelo nedozvoljeno držanje oružja i eksplozivnih materija iz čl.403 st2 u vezi st1 KZ.

Osuđeni su na kazne zatvora u trajanju:

Jedinstvena kazna 6 (šest) godina i 6 (šest) mjeseci Lj.D, državljanin SAD-a;

Jedinstvena kazna 5 (pet) godina D.Đ;

jedinstvena kazna 6 (šest) godina S.A;

jedinstvena kazna 5 (pet) godina S.V;

jedinstvena kazna 4 (četiri) godine, B.Z, I.S - državljanin SAD-a;

jedinstvena kazna 3 (tri) godine, D.P, D.R. i D.K -državljanin SAD-a;

jedinstvena kazna 3 (tri) godine i 3 (tri) mjeseca, u odsustvu Lj.N;

jedinstvena kazna 2 (dvije) godine i 5 (pet) mjeseci I.Đ;

kazna od 6 (šest) mjeseci Lj.N, K.V. i B.M,

kazna od 7 (sedam) mjeseci i kazna od 3 (tri) mjeseca, D.Đ.

U predmetu Ks br 11/08 - vodio se poseban postupak (razdvojen postupak) protiv D.V.- suđenje u odsustvu. Optuženi je osuđen na jedinstvenu kaznu zatvora u trajanju od 6 (šest) godina i 6 (šest) mjeseci, zbog krivičnog djela udruživanje radi protivustavne djelatnosti iz čl.372 st.1 u vezi čl.360KZ i pripremanje djela protiv ustavnog uređenja i bezbjednosti CG iz čl.373 st2 u vezi st1 u vezi čl. 360 KZ.

Predmeti K.br.281/06 i Ks.br.11/08 su pravosnažni.

Predmet „Morinj“

Poslovna oznaka predmeta	Broj optuž. akta	Ime, prezime svojstvo i zanimanje okrivljenog	Naziv krivičnog djela	Članovi krivičnog djela	Vrsta odluke	Visina izrečene kazne, odnosno sankcije	osuđeni za čl.	Spisi dostavljeni po žalbi drugostepenom sudu
Ks33/10	Kts.7/08 15.08.2008.g od.	G.M.vojna akademija vojni penzioner	Ratni zločin protiv civilnog stanovništva i ratni zločin protiv ratnih zarobljenika	Čl. 142 st.1 KZ SRJ i čl. 144 KZ SRJ	PRESUDA od 25.01.2012. oslobođen			APELACIONI SUD 2.04.2012. god.
		T.Z. vojna akademija urednik lista	Ratni zločin protiv civilnog	Čl. 142 st.1 KZ SRJ i čl.	oslobođen			

Drugi izvještaj Crne Gore o ostvarivanju Okvirne konvencije

		Odgovor, novinar	stanovništva i ratni zločin protiv ratnih zarobljenika	144 KZ SRJ				
		G.I. ekonomista slikar	Ratni zločin protiv civilnog stanovništva i ratni zločin protiv ratnih zarobljenika	Čl. 142 st.1 KZ SRJ i čl. 144 KZ SRJ	2 god. zatvora za čl 144			
		L.Š.pomorac Viša pomorska škola	Ratni zločin protiv civilnog stanovništva i ratni zločin protiv ratnih zarobljenika	Čl. 142 st.1 KZ SRJ i čl. 144 KZ SRJ	3 god. zatvora za čl 144			
		M.I. ugostitelj privatnik, vlasnik restorana u Beogradu	Ratni zločin protiv civilnog stanovništva i ratni zločin protiv ratnih zarobljenika	Čl. 142 st.1 KZ SRJ i čl. 144 KZ SRJ	4 god. zatvora za čl 144			
		G.B. moler	Ratni zločin protiv civilnog stanovništva i ratni zločin protiv ratnih zarobljenika	Čl. 142 st.1 KZ SRJ i čl. 144 KZ SRJ	3 god. zatvora za čl 144			

Predmet: „Deportacija izbjeglica iz BiH“

Poslovna oznaka predmeta	Broj optuž.akta	Ime, prezime, svojstvo i zanimanje okrivljenog	Naziv krivičnog djela	Članovi krivičnog djela	Vrsta odluke	Visina izrečene kazne, odnosno sankcije	Visina oduzete imovinske koristi	Datum pravosnažnos ti presude
Ks.3/09	Kts.18/08	B.B. pravnik zaposlen u Privrednoj komori Beograda Drž. RS	Ratni zločin protiv civilnog stanovništva	Čl. 142 st.1 KZ SRJ	glavni pretres zakazan za dan 06.09.2012. god.			ukinut stari broj K br 214/08
		M.M.pravnik penzioner držav. RS i CG	Ratni zločin protiv civilnog stanovništva	Čl. 142 st.1 KZ SRJ				
		R.R. pravnik penzioner držav. RS i CG	Ratni zločin protiv civilnog stanovništva	Čl. 142 st.1 KZ SRJ				
		B.D.pravnik	Ratni zločin	Čl. 142				

	penzioner držav. RS i CG	protiv civilnog stanovništva	st.1 KZ SRJ				
	S.B. fakultet za bezbjednost penzioner	Ratni zločin protiv civilnog stanovništva	Čl. 142 st.1 KZ SRJ				
	I.M. pravnik - advokat u Beogradu držav. RS i CG	Ratni zločin protiv civilnog stanovništva	Čl. 142 st.1 KZ SRJ				
	Š.M.ekonomista SO Herceg Novi	Ratni zločin protiv civilnog stanovništva	Čl. 142 st.1 KZ SRJ				
	B.B. prof. istorije nezaposlen	Ratni zločin protiv civilnog stanovništva	Čl. 142 st.1 KZ SRJ				
	G.S. pravnik ovlaš. službenik policije	Ratni zločin protiv civilnog stanovništva	Čl. 142 st.1 KZ SRJ				

Statistički podaci o predmetima pred crnogorskim sudovima (za period 2008-jul 2012) za sljedeća krivična djela:

- Povreda prava upotrebe jezika i pisma iz čl. 158 KZ CG;
- Povreda ravnopravnosti iz čl. 159 KZ CG;
- Povreda slobode izražavanja nacionalne ili etičke pripadnosti iz čl. 160 KZ CG;
- Povreda slobode ispovijedanja vjere i vršenja vjerskih obreda iz čl. 161 KZ CG;
- Izazivanje nacionalne, rasne i vjerske mržnje iz čl. 370 KZ CG;

U **2008.** godini, pred osnovnim sudovima u Crnoj Gori vođen je jedan postupak za krivično djelo povreda slobode izražavanja nacionalne ili etičke pripadnosti iz čl. 160 KZ CG koji je obustavljen.

Iste godine, pred Višim sudom u Podgorici, vođen je jedan postupak za krivično djelo izazivanje nacionalne, rasne i vjerske mržnje iz čl. 370 KZ CG protiv jednog lica koje je oglašeno krivim i osuđeno na kaznu zatvora u trajanju od 7 mjeseci. Odluka je pravosnažna.

U **2009.** godini, pred osnovnim sudovima u Crnoj Gori, vođena su dva postupka za krivično djelo povreda slobode ispovijedanja vjere i vršenja vjerskih obreda iz čl. 161 KZ CG protiv 2 lica. Jedno lice je oslobođeno optužbe dok je jedno lice oglašeno krivim i izrečena mu novčana kazna u visini od 800,00 eura. Obje odluke su pravosnažne.

U **2010.** godini, pred Višim sudom u Podgorici, vođen je jedan postupak za krivično djelo izazivanje nacionalne, rasne i vjerske mržnje iz čl. 370 KZ CG protiv 2

lica. Oba lica oglašena su krivim i osuđena na kazne zatvora u trajanju od 5 odnosno 4 mjeseca. Odluka je pravosnažna.

U **2011.** godini, pred osnovnim sudovima u Crnoj Gori, vođen je jedan postupak za krivično djelo povreda slobode ispovijedanja vjere i vršenja vjerskih obreda iz čl. 161 KZ CG protiv 22 lica. Postupak je u toku.

Iste godine, pred Višim sudom u Podgorici, vođen je jedan postupak za krivično djelo izazivanje nacionalne, rasne i vjerske mržnje iz čl. 370 KZ CG protiv 2 lica. Postupak je u toku.

U **2012.** godini do 15. jula nije bilo sudskih predmeta za navedena krivična djela.

Borba protiv trgovine ljudima

Za kriminalizaciju i procesuiranje trgovine ljudima glavni propisi su Krivični zakonik i Zakonik o krivičnom postupku. Prioriteti u suzbijanju trgovine ljudskim bićima obezbijedeni su donošenjem seta zakona u oblasti pravosuđa. Krivičnim zakonikom Crne Gore obuhvaćena su krivična djela kojim se kriminalizuje trgovina ljudima (trgovina ljudima, trgovina djecom radi usvojenja i zasnivanje ropskog odnosa i prevoz lica u ropskom odnosu). Zakonom o izmjenama i dopunama Krivičnog zakonika predviđena je izmjena krivičnog djela "Trgovina ljudima", uz uvođenje posebnog oblika tog djela koji inkriminiše korišćenje usluga žrtve, čime se težilo i preventivno djelovati zapriječenom zatvorskom kaznom od 6 mjeseci od 5 godina, ili od tri do 15 godina ako je ovo djelo učinjeno prema maloljetnom licu.

Kancelarija za borbu protiv trgovine ljudima Vlade Crne Gore koordinira aktivnostima nadležnih tijela državne uprave, međunarodnih i nevladinih organizacija, objedinjujući na taj način sve pozitivne napore usmjerene na borbu protiv trgovine ljudima u Crnoj Gori. Kancelarija rukovodi radom i Skloništa za žrtve trgovine ljudima i kompletnim programom zaštite žrtava trgovine ljudima.

Prema ocjenama relevantnih domaćih i međunarodnih subjekata Crna Gora je prepoznata kao zemlja tranzita, manje kao zemlja porijekla i krajnje destinacije za žrtve trgovine ljudima. Vlada je pristupila izgradnji sistema suzbijanja navedene pojave razvojem nacionalnog mehanizma za suzbijanje trgovine ljudima, kao i uspostavljanjem i jačanjem međunarodne saradnje. Od 2006. se u kontinuitetu sprovode projekti Međunarodnog centra za razvoj migracione politike ICMPD, pod nazivom "Transnacionalni referalni mehanizmi za žrtve trgovine ljudima u Jugoistočnoj Evropi- TRM I" i „Jačanje prekogranične saradnje u slučajevima trgovine ljudima TRM- II“. Sprovođenje navedenih programa je znatno doprinijelo unapređenju prekogranične saradnje između zemalja JIE u borbi protiv trgovine ljudima, kroz realizaciju niza regionalnih obuka za predstavnike insitucija nadležnih za pitanja borbe protiv ovog fenomena u zemljama JIE. Osim unaprjeđenja prekogranične saradnje Crne Gore sa drugim zemljama JIE, navedeni programi ICMPD-a su dali značajan doprinos jačanju stručnih kapaciteta crnogorskih organa nadležnih za pitanje borbe protiv trgovine ljudima, u prvom redu predstavnika policije i tužilaštva, kao i predstavnika zdravstvenih institucija i NVO koji se bave pitanjem pružanja pomoći žrtvama trgovine ljudima.

Vrhovno državno tužilaštvo zaključilo je sporazume o saradnji u borbi protiv teškog transnacionalnog kriminala, krivičnih djela protiv čovječosti i drugih dobara zaštićenih međunarodnim pravom – trgovine ljudima sa tužilaštvima Srbije, Albanije, Makedonije, Hrvatske, Ruske Federacije, Italije, Ukrajine i Kancelarijom Eulex Kosovo. Saradnja na policijskom nivou se odvija posredstvom Interpola, Oficira za vezu Odjeljenja za međunarodnu policijsku saradnju i Evropske integracije Uprave policije CG i SECI Centara, kao i na osnovu bilateralnih sporazuma.

Sproveden je niz mjera na planu prevencije i borbe:

- U okviru zajedničkog projekta „Saradnja javnog i privatnog sektora u prevenciji trgovine i seksualne eksploatacije maloljetnika u putovanjima i turizmu“ preko 200 predstavnika turističke privrede potpisalo je i u kontinuitetu sprovodi principe „Kodeksa ponašanja za zaštitu djece od seksualne eksploatacije u putovanjima i turizmu“. Kodeks ima za cilj da uveća i obezbijedi posvećenost turističkih kompanija Crne Gore da se pridruže naporima u borbi protiv trgovine djecom.
- Sporazuma o saradnji institucija Vlade iz 2007. godine je poseban akcenat stavio na postupanje u odnosu na žene i djecu žrtve trgovine ljudima. Usljed potrebe da slučajevi trgovine ljudima u što kraćem roku dobiju sudski epilog i cijeneći snažan doprinos civilnog sektora u procesu pružanja pomoći i zaštite žrtava, Sporazum je 2010. godine revidiran. Očekuje da potpisivanje istog i sa Vrhovnim sudom, JU Centrom za podršku djeci i porodici i još tri nevladine organizacije.
- U želji da se obezbijedi redovno i obavezno predavanje o trgovini ljudima u svim školama u Crnoj Gori, Kancelarija za borbu protiv trgovine ljudima je akreditovala program za obuku nastavnika na temu: „Jačanje svijesti o trgovini djecom kroz obrazovni sistem“ u okviru kojeg su obučeni nastavnici o fenomenu trgovine djecom. Tema o trgovini ljudima će biti uvedena kao zasebna nastavna jedinica u okviru predmeta Građansko obrazovanje. Ovaj projekat je sproveden uz podršku Kancelarije UNICEF.
- Vladina SOS linija za žrtve trgovine ljudima je 24 h dostupna i besplatna kako za potencijalne žrtve trgovine ljudima, tako i za sve one koji žele da se informišu o ovom fenomenu.
- Posebna pažnja u svim programima se posvećuje ranjivim grupama, pogotovu Romima.

Nacionalna Radna grupa za praćenje implementacije Nacionalne strategije za borbu protiv trgovine ljudima izradila je Nacrt nacionalne strategije za borbu protiv trgovine ljudima za period 2012-2018 godine, sa pratećim Akcionim planom. Nacrt strategije se trenutno nalazi u proceduri javne rasprave. Ciljevi Strategije 2012-18 su usklađeni sa ciljevima koje propisuje Direktiva 2011/36/EU Evropskog Parlamenta i Savjeta od 5. aprila 2011. godine o prevenciji i borbi protiv trgovine ljudima, preporukama relevantnih aktera na međunarodnom nivou, kao i NATO programom borbe protiv trgovine ljudima. Praćena je usaglašenost sa relevantnim međunarodnim standardima (UN i Savjet Evrope), uključujući i pravnu tekovinu Evropske unije ("acquis communautaire"). U novoj strategiji poseban akcenat stavljen je na proces identifikacije žrtava trgovine ljudima.

Član 7.

Ustavom Crne Gore članom 52, jamči se sloboda mirnog okupljanja, bez odobrenja uz prethodnu prijavu nadležnom organu. Sloboda okupljanja se može privremeno ograničiti odlukom nadležnog organa radi sprječavanja nereda ili vršenja krivičnih djela, ugrožavanja zdravlja, morala ili radi bezbjednosti ljudi i imovine, u skladu sa zakonom.

Zakonom o javnim okupljanjima („Sl.list Republike Crne Gore“, br. 31/05) definisana je sloboda javnog okupljanja na način utvrđen ovim zakonom. Mirna okupljanja održavaju se na za to prikladnom prostoru, uz prethodnu obavezu organizatora da prijavi okupljanje teritorijalno nadležnom organu za policijske poslove.

Uprava policije, shodno članu 11 pomenutog zakona može rješenjem zabraniti održavanje javnog okupljanja u sljedećim slučajevima: ukoliko nije blagovremeno i uredno prijavljeno; prijavljeno na prostoru na kojem se shodno zakonu ne može održavati; okupljanje je usmjereno na kršenje zajamčenih sloboda i prava čovjeka ili podsticanje na upotrebu nasilja, nacionalnu, rasnu, vjersku i drugu mržnju i netrpeljivost; postoji stvarna opasnost da bi održavanjem mirnog okupljanja bila ugrožena bezbjednost ljudi i imovine ili bi došlo do narušavanja javnog reda i mira u većem obimu; ako je to potrebno radi sprečavanja ugrožavanja zdravlja ljudi, na zahtjev državne organa nadležnog za poslove zdravlja.

Zakonom o javnim okupljanjima, eksplicitno je utvrđeno da se sloboda zbora i drugog okupljanja građana može privremeno ograničiti radi zaštite prava drugih ljudi, javnog poretka i bezbjednosti, javnog morala, životne sredine i zdravlja ljudi.

Sprječavanje javnog skupa predstavlja krivično djelo propisano članom 181 Krivičnog zakonika, na način da će se kazniti novčanom kaznom ili zatvorom do jedne godine ko silom, prijetnjom, obmanom ili na drugi način spriječi ili ometa javni skup koji je organizovan u skladu sa zakonom. Ako ovo djelo učini službeno lice u vršenju službe, kazniće se zatvorom do tri godine.

U periodu 2006-2011. godine Uprava policije je registrovala 1 krivičnu prijavu zbog krivičnog djela Sprječavanje javnog skupa iz člana 181 Krivičnog zakonika. Statistika sudskih predmeta za krivično djelo Sprječavanje javnog skupa (član 181)¹³ od 2006 do 2011. godine: pred osnovnim sudovima 2011. godine je vođen jedan postupak.

Ustavom Crne Gore jamči se sloboda političkog, sindikalnog i drugog udruživanja i djelovanja, bez odobrenja, uz upis kod nadležnog organa. Niko se ne može prisiliti da bude član nekog udruženja. Država pomaže politička i druga udruženja, kad za to postoji javni interes (član 53). Ustav Crne Gore štiti i pravo zaposlenih na štrajk. Pravo na štrajk može se ograničiti zaposlenim u Vojsci, policiji, državnim organima i javnoj službi u cilju zaštite javnog interesa, u skladu sa zakonom (član 66).

Zakonom o radu propisano je da zaposleni neposredno preko svojih prestavnika ima pravo na udruživanje, učešće u pregovorima za zaključivanje kolektivnih ugovora, mirno rješavanje kolektivnih i individualnih radnih sporova, konsultovanje, informisanje i izražavanje svojih stavova o bitnim pitanjima u oblasti rada, u skladu sa zakonom. Zaposleni, odnosno predstavnik zaposlenih iz stava 1 ovog člana ne može biti pozvan na odgovornost, niti stavljen u nepovoljniji položaj u pogledu uslova rada, ako postupa u

---

¹³ Izvor: Vrhovni sud Crne Gore

skladu sa zakonom, kolektivnim ugovorom i ugovorom o radu. Zaposleni i poslodavci imaju pravo da po slobodnom izboru, bez prethodnog odobrenja, osnivaju svoje organizacije i da se u njih učlanjuju, pod uslovima utvrđenim statutom i pravilima tih organizacija (član 154). Zaposlenima se jemči sloboda sindikalnog organizovanja i djelovanja, bez prethodnog odobrenja. Sindikalna organizacija upisuje se u registar sindikalnih organizacija koji vodi ministarstvo. Postupak upisa u registar, promjenu upisa i brisanje iz registra propisuje ministarstvo.

Zakon o nevladinim organizacijama ("Sl.list Crne Gore", br. 39/11) uređuje način osnivanja, upisa i brisanja iz registra, status, organe, finansiranje i druga pitanja od značaja za rad i djelovanje nevladinih organizacija. Nevladine organizacije, u smislu tog zakona, su nevladina udruženja i nevladine fondacije. Nevladino udruženje je dobrovoljna neprofitna organizacija sa članstvom, koju osnivaju domaća i/ili strana fizička i/ili pravna lica, radi ostvarivanja određenih zajedničkih ili opštih ciljeva i interesa. Nevladina fondacija je dobrovoljna neprofitna organizacija bez članstva, koju osnivaju domaća i/ili strana fizička i/ili pravna lica sa ili bez početne imovine, radi ostvarivanja opštih ciljeva i interesa. Nevladina organizacija ima svojstvo pravnog lica koje stiče danom upisa u registar, u skladu sa ovim zakonom. Rad nevladinih organizacija je javan. Javnost rada ostvaruje se u skladu sa statutom nevladine organizacije. Nevladina organizacija se osniva na neodređeno ili određeno vrijeme. Nevladina organizacija se može učlanjivati u saveze ili druge oblike povezivanja nevladinih organizacija u Crnoj Gori i inostranstvu. Na osnivanje saveza ili drugog oblika povezivanja nevladinih organizacija u Crnoj Gori primjenjuju se odredbe ovog zakona kojima je uređeno osnivanje udruženja. Udruženje mogu osnovati najmanje tri lica, od kojih jedno mora imati prebivalište, boravište ili sjedište u Crnoj Gori. Osnivač udruženja može biti i maloljetno lice sa navršених 14 godina života, uz saglasnost zakonskog zastupnika, u skladu sa zakonom.

Fondaciju može osnovati jedno ili više lica nezavisno od prebivališta, boravišta ili sjedišta u Crnoj Gori. Ukoliko fondaciju osniva više lica, svoja prava ostvaruju zajednički, ako statutom nije drukčije utvrđeno. Fondacija se može osnovati i testamentom.

Registar udruženja, registar fondacija i registar stranih organizacija u pisanoj i elektronskoj formi vodi organ državne uprave nadležan za poslove uprave (Ministarstvo unutrašnjih poslova), koji propisuje sadržinu i način vođenja registara, kao i obrasce prijave za upis. Upis nevladine organizacije u registar vrši se na osnovu prijave za upis, u skladu sa zakonom. Podaci upisani u registre su javni i objavljuju se na sajtu Ministarstva unutrašnjih poslova ako posebnim zakonom nije drukčije propisano. Rješenje o upisu u registar i rješenje o brisanju iz registra objavljuje se u "Službenom listu Crne Gore".

Strana organizacija može djelovati na teritoriji Crne Gore ako je svoje predstavništvo upisala kod Ministarstva, u skladu sa zakonom. Predstavništvo strane organizacije nema svojstvo pravnog lica. U registar udruženja koje vodi Ministarstvo unutrašnjih poslova upisano je 198 fondacija i 5948 udruženja i 122 strane NVO.

U Crnoj Gori, u skladu sa odredbama člana 182 Krivičnog zakonika, sprječavanje političkog, sindikalnog i drugog organizovanja i djelovanja predstavlja krivično djelo, na način da će se kazniti novčanom kaznom ili zatvorom do jedne godine ko svjesnim kršenjem zakona ili na drugi protivpravan način spriječi ili ometa političko, sindikalno ili

drugo organizovanje ili djelovanje građana ili djelovanje njihovih političkih, sindikalnih ili drugih organizacija.

U periodu 2006-2011. godine nije vođen ni jedan krivični postupak zbog krivičnog djela Sprječavanje političkog, sindikalnog i drugog organizovanja i djelovanja. U jednom predmetu donešeno je rješenje o odbačaju.

Ostvarivanje prava u oblasti informisanja garantovano je Ustavom Crne Gore. Svako ima pravo na slobodu izražavanja govorom, pisanom riječju, slikom ili na drugi način. Pravo na slobodu izražavanja može se ograničiti samo pravom drugog na dostojanstvo, ugled i čast i ako se ugrožava javni moral ili bezbjednost Crne Gore (čl. 47).

Jemči se sloboda štampe i drugih vidova obavještavanja, kao i pravo da se, bez odobrenja, osnivaju novine i druga sredstva javnog informisanja, uz upis kod nadležnog organa. Ustavom se garantuje pravo na odgovor i pravo na ispravku neistinite, nepotpune ili netačno prenijete informacije kojom je povrijeđeno nečije pravo ili interes i pravo na naknadu štete prouzrokovane objavljivanjem netačnog podatka ili obavještenja (čl. 49).

U Crnoj Gori nema cenzure. Ustavom je predviđeno da nadležni sud može spriječiti širenje informacija i ideja putem sredstava javnog obavještavanja samo ako je to neophodno radi sprečavanja pozivanja na nasilno rušenje Ustavom utvrđenog poretka, zatim očuvanje teritorijalnog integriteta Crne Gore, sprečavanja propagiranja rata ili podstrekavanja na nasilje ili vršenje krivičnog djela, kao i sprečavanja propagiranja rasne, nacionalne ili vjerske mržnje ili diskriminacije (čl. 50).

Po Ustavu svako ima pravo pristupa informacijama u posjedu državnih organa i organizacija koje vrše javna ovlašćenja koje se može ograničiti ako je to u interesu: zaštite života, javnog zdravlja, morala i privatnosti, vođenja krivičnog postupka, bezbjednosti i odbrane Crne Gore, spoljne, monetarne i ekonomske politike (čl. 51).

Ustavnom zajamčena prava na slobodu izražavanja u Crnoj Gori bliže se uređuju medijskom regulativom, usklađenom sa međunarodnim standardima u oblasti medija.

Povreda slobode govora i javnog istupanja predstavlja krivično djelo u Crnoj Gori, za koje je propisana novčana kazna ili zatvor do jedne godine. Ukoliko je djelo učinilo službeno lice u vršenju službe, zapriječena je kazna zatvora do tri godine (član 178). Krivični zakonik propisuje i krivično djelo Sprječavanje štampanja i rasturanja štampanih stvari i emitovanje programa (član 179), na način da će se kazniti novčanom kaznom ili zatvorom do jedne godine ko neovlašćeno spriječi ili ometa štampanje, snimanje, prodaju ili rasturanje knjiga, časopisa, novina, audio i video kasete ili drugih sličnih štampanih ili snimljenih stvari. Ovom kaznom kazniće se i ko neovlašćeno spriječi ili ometa emitovanje radio i televizijskog programa. Ako je djelo učinjeno od strane službenog lica u vršenju službe, propisana kazna je zatvor do tri godine. Sprječavanje objavljivanja odgovora i ispravke takođe predstavlja krivično djelo, na način da će se kazniti novčanom kaznom ili zatvorom do jedne godine ko kazniće se i ko neovlašćeno spriječi ili ometa emitovanje radio i televizijskog programa.

U periodu 2006-2011. godine nije vođen ni jedan krivični postupak zbog krivičnih djela Povreda slobode govora i javnog istupanja (član 178) i Sprječavanje štampanja i rasturanja štampanih stvari i emitovanje programa (član 179). U jednom predmetu iniciranom pred sudom donešeno je rješenje o oglašavanju suda nenadležnim.

U cilju daljeg unapređenja medijskih sloboda, izmjenama Krivičnog zakonika u junu 2011. godine izbrisana su krivična djela uvreda i kleveta.

Zakonom o manjinskim pravima i slobodama, u članu 9, u cilju očuvanja i razvoja nacionalnog ili etničkog identiteta, manjinski narodi i druge manjinske nacionalne zajednice i njihovi pripadnici imaju pravo da osnivaju ustanove, društva, udruženja i nevladine organizacije u svim oblastima društvenog života. U članu 22, pripadnici manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica imaju pravo da se slobodno udružuju, u skladu sa zakonom i načelima međunarodnog prava o slobodi udruživanja.

Posebna mogućnost koju daje Zakon o manjinskim pravima i slobodama jeste mogućnost osnivanja **manjinskih savjeta**, kao svojevrsnog vida manjinske samouprave, a sve u cilju unapređenja sloboda i prava manjina. Jedna manjina može izabrati samo jedan savjet, a savjet čine članovi po funkciji, koji to žele, i članovi koji se biraju na elektorskoj skupštini. Članovi savjeta po funkciji mogu biti poslanici i članovi Vlade iz reda odnosnog manjinskog naroda ili druge manjinske nacionalne zajednice, predsjednici opština, predsjednici gradskih opština, predsjednici skupština opština, predsjednici skupština gradskih opština, predsjednici stranaka zastupljenih u Skupštini Crne Gore, skupštini opštine, skupštini gradske opštine, iz reda odnosnog manjinskog naroda ili druge manjinske nacionalne zajednice. Osnovne ingerencije, date Zakonom, su te da savjet: predstavlja i zastupa manjinu; podnosi predlog državnim organima, organima lokalne uprave i javnim službama za unapređenje i razvoj prava manjina i njihovih pripadnika; podnosi inicijativu Predsjedniku Crne Gore da zakon kojim se narušavaju prava manjina i njihovih pripadnika ne proglasi; učestvuje u planiranju i osnivanju vaspitno-obrazovnih institucija; daje mišljenje na predmetne programe koji izražavaju posebnost manjina; predlaže upis određenog broja studenata na Univerzitet Crne Gore; pokreće inicijativu za izmjenu propisa i drugih akata kojima se uređuju prava pripadnika manjina. Radi izgradnje međusobnog povjerenja, o pitanjima o kojima raspravljaju organi državne vlasti i javne službe, a tiču se prava manjina i njihovih pripadnika, neophodno je ostvariti saradnju sa savjetima manjina. Sredstva za rad savjeta idu na teret budžeta Crne Gore.

Ministarstvo za manjinska prava je donijelo Pravila za prve izbore savjeta manjina i Uputstvo o jedinstvenim obrascima za sprovođenje izbora za članove savjeta (»Službeni list RCG«, br. 46/07). Ova Pravila i Uputstva preciziraju sastav i broj članova savjeta manjina, način izbora savjeta, način sazivanja i rada elektorske skupštine, način izbora članova savjeta, a daju i jasna uputstva u ovom procesu. Ovim aktima stvorene su pravne pretpostavke za izbor prvih savjeta manjina. Pored toga, svi ovi akti objavljeni su na zvaničnom sajtu ministarstva, štampani su kao dodatak dnevnom listu »Pobjeda« i na albanskom jeziku u nedeljniku »Koha Javore«, obznanjeni su preko javnog servisa RTCG, TV IN i lokalnih radio i televizijskih stanica, sa nevladinim organizacijama iz svih manjinskih zajednica su održani sastanci i prezentovan im je postupak formiranja savjeta manjina. Shodno zakonskim rješenjima, do sada su održane elektorske skupštine za izbor članova sljedećih savjeta: Hrvatski savjet (21.12.2007.god.), Bošnjački savjet (15.03.2008.god.), Romski savjet (22.03. 2008.god.), Muslimanski savjet (29.03.2008.god.), Albanski savjet (19.04.2008.god.) i Srpski savjet (27.09.2008.god.). Održane su Konstitutivne sjednice savjeta, a savjeti su registrovani kod Ministarstva za manjinska prava. Od avgusta 2008.godine rad savjeta se finansira preko ovog Ministarstva. U 2008. godini savjeti su finansirani u ukupnom iznosu od 130.000 eura, u 2009. godini u ukupnom iznosu od 210.576,48 eura, u 2010. godini 278.533,80 eura, a u 2011. godini 300.000,00 eura.

Zakonom o političkim partijama pripadnicima manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica nije uskraćeno pravo političkog angažmana i udruživanja kroz djelovanje nacionalnih partija. Pored toga što su pripadnici manjina prisutni u građanskim političkim partijama, postoji i izvjestan broj nacionalnih političkih partija od kojih su parlamentarne: Bošnjačka stranka, Demokratska unija Albanaca, Demokratski savez u Crnoj Gori, Forca, Albanska koalicija Perspektiva i Hrvatska građanska inicijativa. Muslimani i Romi nemaju svoje nacionalne političke partije.

Član 8.

Ustav Crne Gore, u članu 46 „jamči pravo na slobodu misli, savjesti i vjeroispovijesti, kao i pravo da promijeni vjeru ili uvjerenje i slobodu da, sâm ili u zajednici sa drugima, javno ili privatno, ispoljava vjeru ili uvjerenje molitvom, propovijedima, običajima ili obredom. Niko nije obavezan da se izjašnjava o svojim vjerskim i drugim uvjerenjima.

Sloboda ispoljavanja vjerskih uvjerenja može se ograničiti samo ako je to neophodno radi zaštite života i zdravlja ljudi, javnog reda i mira, kao i ostalih prava zajemčenih Ustavom.

U članu 14 navodi se da su „vjerske zajednice odvojene od države. Vjerske zajednice su ravnopravne i slobodne u vršenju vjerskih obreda i vjerskih poslova.” Ističemo da Ustav jamči i pravo na prigovor savjesti: „niko nije dužan da protivno svojoj vjeri ili ubjeđenju ispunjava vojnu ili drugu obavezu koja uključuje upotrebu oružja.“ (član 48).

Ostvarivanje vjerskih prava posebno se uređuje Zakonom o pravnom položaju vjerskih zajednica i Zakonom o svetkovanju vjerskih praznika.

Premijer Igor Lukšić je sa vjerskim poglavarima potpisao Ugovor o uređenju odnosa od zajedničkog interesa između Vlade Crne Gore i Islamske zajednice u Crnoj Gori (30. januara 2012. godine) i Ugovor o uređenju odnosa od zajedničkog interesa između Vlade Crne Gore i Jevrejske zajednice u Crnoj Gori (31. januara 2012. godine). Takođe, Skupština Crne Gore je 27. juna 2012. godine donijela Zakon o potvrđivanju Temelnog ugovora između Crne Gore i Svete Stolice. Ovim ugovorima uređuju se odnosi između Vlade Crne Gore i vjerskih zajednica, u pitanjima koja su od zajedničkog interesa (sloboda komunikacije i održavanje veza sa vjerskim organizacijama, garantuje se sloboda djelovanja i javnog nastupanja, usmenog i pismenog izražavanja, štamparske djelatnosti, osnivanje radio i televizijskih stanica, osnivanja udruženja i ustanova sa ciljem socijalne pomoći i humanitarnog djelovanja, sloboda vršenja vjerskih obreda, način imenovanja i dodjele vjerskih službi, imenovanje, premještanje i smjena lica koja vrše vjerske službe, u načelu, regulišu se pitanja u vezi imovine, priznaje se pravo osnivanja vjerskih škola i obrazovnih institucija višeg ranga, itd.)

Vlada Crne Gore je otvorena za dijalog da i sa drugim vjerskim organizacijama u Crnoj Gori odnose uredi na sličan način.

Uredbom o organizaciji i načinu rada državne uprave iz avgusta 2011. godine poslovi odnosa sa vjerskim zajednicama su bili povjerene tadašnjem Ministarstvu za ljudska i manjinska prava. Novom organizacijom iz maja 2012. godine, poslovi odnosa sa vjerskim zajednicama se nalaze u Ministarstvu pravde i ljudskih prava.

Krivični zakonik u korpusu krivičnih djela protiv sloboda i prava čovjeka i građanina propisuje i krivično djelo Povreda slobode ispovijedanja vjere i vršenja vjerskih obreda (član 161).

U periodu 2006-2011. godine Uprava policije je registrovala 4 krivične prijave zbog krivičnog djela Povreda slobode ispovijedanja vjere i vršenja vjerskih obreda iz člana 161 Krivičnog zakonika.

Član 9.

Ustav u članu 47 daje pravo na slobodu izražavanja govorom, pisanom riječju, slikom ili na drugi način. Pravo na slobodu izražavanja može se ograničiti samo pravom drugoga na dostojanstvo, ugled i čast i ako se ugrožava javni moral ili bezbjednost Crne Gore. Takođe, u članu 49 Ustavom se jemči sloboda štampe i drugih vidova javnog obavještanja. Jemči se pravo da se, bez odobrenja, osnivaju novine i druga sredstva javnog informisanja, uz upis kod nadležnog organa.

Zakonom o medijima, kao sistemskim zakonom u medijskoj oblasti, uređuju se pretpostavke za ostvarivanje slobode izražavanja i slobode medija. Zakon o medijima u članu 1 propisuje sljedeće: „Mediji u Republici Crnoj Gori su slobodni. U Republici Crnoj Gori zabranjena je cenzura medija. Republika Crna Gora obezbjeđuje i jamči slobodu informisanja na nivou standarda koji su sadržani u međunarodnim dokumentima o ljudskim pravima i slobodama (OUN, OEBS, Savjet Evrope, EU). Ovaj zakon treba tumačiti i primjenjivati u skladu sa principima Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda uz korišćenje prakse precedentnog prava Evropskog suda za ljudska prava.“ Članom 2 Zakona o medijima propisano je da „Republika Crna Gora (u daljem tekstu: Republika) garantuje pravo na slobodno osnivanje i nesmetan rad medija zasnovan na: slobodi izražavanja mišljenja; slobodi istraživanja, prikupljanja, širenja, objavljivanja i primanja informacija; slobodnom pristupu svim izvorima informacija; zaštiti čovjekove ličnosti i dostojanstva i slobodnom protoku informacija. Republika garantuje ravnopravno učešće u informisanju domaćim i stranim pravnim i fizičkim licima u skladu sa ovim i Zakonom o radio-difuziji.“ Nadalje, članom 3 Zakona o medijima propisano je da „Republika obezbjeđuje dio finansijskih sredstava za ostvarivanje ustavom i zakonom zajamčenih prava građana na informisanje, bez diskriminacije.“ Radi ostvarivanja ovih prava, Crna Gora obezbjeđuje dio finansijskih sredstava za programske sadržaje na albanskom i jezicima drugih nacionalnih i etničkih grupa. Članom 11 Zakona o medijima je propisano da „nadležni sud može, na predlog državnog tužioca, zabraniti distribuciju objavljenog programskog sadržaja medija kojim se poziva na nasilno rušenje ustavnog poretka, narušavanje teritorijalne cjelokupnosti Republike, kršenje zajamčenih sloboda i prava čovjeka i građanina ili izazivanje nacionalne, rasne ili vjerske netrpeljivosti ili mržnje.“ Član 23 stav 1 propisuje da je „zabranjeno je objavljivanje informacija i mišljenja kojima se podstiče diskriminacija, mržnja ili nasilje protiv osoba ili grupe osoba zbog njihovog pripadanja ili nepripadanja nekoj rasi, vjeri, naciji, etničkoj grupi, polu ili seksualnoj opredijeljenosti.“

Zakonom o javnim radio-difuznim servisima Crne Gore uređuje se djelatnost javnih radio-difuznih servisa, Radija i televizije Crne Gore, u skladu sa zakonom i međunarodnim standardima i pravilima u ovoj oblasti. Članom 9 Zakona o javnim radio-

difuznim servisima Crne Gore propisano je da je „RTCG je dužna da, uz primjenu visokih standarda profesionalne etike i kvaliteta, bez bilo kojeg oblika diskriminacije ili socijalne različitosti, proizvodi i emituje programske sadržaje, koji:

- 1) služe kao referentne tačke u pogledu jačanja zajedništva i društvenog integrisanja svih pojedinaca, grupa i zajednica;
- 2) na uravnotežen način, uz odgovarajuću zastupljenost informativnih, kulturnih, obrazovnih, naučnih, sportskih i zabavnih emisija, zadovoljavaju interese javnosti na nacionalnom i lokalnom nivou;
- 3) obezbjeđuju prostor za otvoreno i slobodno izražavanje različitih mišljenja i stavova o pitanjima od javnog interesa;
- 4) su namijenjeni svim segmentima društva, posebno vodeći računa o djeci i omladini, pripadnicima manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica, licima sa invaliditetom, socijalno ugroženim i drugim specifičnim grupama;
- 5) afirmišu i njeguju crnogorski nacionalni i kulturni identitet, kulturni i etnički identitet manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica, evropsko kulturno nasljeđe i kulturnu raznolikost;
- 6) afirmišu crnogorsku kulturnu baštinu, podstiču i njeguju kulturno i umjetničko stvaralaštvo i šire saznanja o drugim kulturama koje su zastupljene u Crnoj Gori;
- 7) odražavaju različite ideje i religijska uvjerenja u društvu, radi jačanja razumijevanja i tolerancije i promovisanja multikulturalnog, multietničkog i multivjerskog karaktera Crne Gore;
- 8) doprinose poštovanju i unapređivanju osnovnih ljudskih prava i sloboda, demokratskih vrijednosti i institucija, pluralizma ideja, kulture javnog dijaloga, jezičkih standarda, privatnosti i digniteta ličnosti;
- 9) podstiču razvoj i unapređivanje domokratske kulture društva;
- 10) promovišu i podržavaju vrijednosti građanskog društva i prezentuju građansku inicijativu;
- 11) nepristrasno, tačno, blagovremeno, razumljivo i uravnoteženo informišu o domaćim i međunarodnim dešavanjima od javnog interesa;
- 12) odražavaju aktuelne životne probleme različitih struktura crnogorskog društva;
- 13) prezentuju i afirmišu istorijske izvore i materijalne dokaze o prošlim vremenima;
- 14) promovišu razvoj Crne Gore i njen ekološki karakter;
- 15) informišu javnost o pitanjima od značaja za zdravlje ljudi i o zaštiti ljudi, imovine, kulturnih dobara i životne sredine;
- 16) obezbjeđuju produkciju i predstavljanje crnogorskih kinematografskih i audiovizuelnih djela;
- 17) u vrijeme predizborne kampanje, u skladu sa posebnim pravilima, obezbjeđuju ravnomjerno predstavljanje političkih stranaka, koalicija i pojedinaca.”

Donošenjem **Zakona o elektronskim medijima** („Sl.list CG“ broj 46/10) stavljen je van snage Zakon o radio difuziji iz 2002. godine. Usvojeni su i podzakonski akti, Pravilnik o programskim standardima u elektronskim medijima („Sl.list CG“, broj 35/11) i Pravilnik o komercijalnim audiovizuelnim komunikacijama („Sl.list CG“, broj 36/11). Zakonom o elektronskim medijima „uređuju se prava, obaveze i odgovornosti pravnih i fizičkih lica koja obavljaju djelatnost proizvodnje i pružanja audiovizuelnih medijskih usluga (u daljem tekstu: AVM usluga), usluga elektronskih publikacija putem elektronskih komunikacionih mreža; nadležnosti, status i izvori finansiranja Agencije za

elektronske medije; sprečavanje nedozvoljene medijske koncentracije, podsticanja medijskog pluralizma i druga pitanja od značaja za oblast pružanja AVM usluga, u skladu s međunarodnim konvencijama i standardima.“ Nadalje, članom 2 Zakona o elektronskim medijima propisuje se da „odredbe ovog zakona ne mogu se tumačiti na način da daju pravo na cenzuru ili ograničenje prava slobode govora ili slobode izražavanja. Ovaj zakon treba tumačiti u skladu sa principima Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, uz korišćenje prakse precedentnog prava Evropskog suda za ljudska prava.“ Uređivanje odnosa u oblasti audio-vizuelnih medijskih usluga zasniva se na načelima: slobode, profesionalizma i nezavisnosti; zabrane svakog oblika cenzure; uravnoteženog razvoja javnih i komercijalnih pružalaca audio-vizuelnih medijskih usluga; slobodnog i ravnopravnog pristupa svim audio-vizuelnim medijskim uslugama; razvoja konkurencije i pluralizma; primjene međunarodnih standarda; objektivnosti, zabrane diskriminacije i transparentnosti.

Članom 5 pomenutog Zakona propisuje se da „Crna Gora obezbjeđuje slobodu prijema i reemitovanja AVM usluga iz država članica Evropske unije i drugih evropskih država, potpisnica Evropske konvencije o prekograničnoj televiziji, a može u pojedinim slučajevima ograničiti slobodu prijema i reemitovanja, u skladu sa međunarodnim ugovorima i odredbama ovog zakona.“

Članom 48, stav 2, propisano je da „AVM uslugom se ne smije podsticati, omogućavati podsticanje ili širiti mržnja ili diskriminacija po osnovu rase, etničke pripadnosti, boje kože, pola, jezika, vjere, političkog ili drugog uvjerenja, nacionalnog ili socijalnog porijekla, imovnog stanja, članstva u sindikatu, obrazovanja, društvenog položaja, bračnog ili porodičnog statusa, starosne dobi, zdravstvenog stanja, invaliditeta, genetskog nasljeđa, rodnog identiteta ili polne orijentacije.“ Članom 55, tačka 9 propisano je da „Upotreba crnogorskog jezika nije obavezna u programima namijenjenim pripadnicima manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica.“ Članom 74 Zakona o elektronskim medijima propisano je da su „javni emiteri dužni da proizvode i emituju radijske i/ili televizijske programe sa informativnim, kulturnim, umjetničkim, obrazovnim, naučnim, dječjim, zabavnim, sportskim i drugim programskim sadržajima, kojima se obezbjeđuje ostvarivanje prava i interesa građana i drugih subjekata u oblasti informisanja. U cilju ostvarivanja javnog interesa u oblasti informisanja, javni emiteri su dužni da:

1) samostalno i nezavisno proizvode, uređuju i emituju programe koji nijesu u službi političkih, ekonomskih ili drugih centara moći;

2) objektivno i pravovremeno informišu javnost o političkim, privrednim, kulturnim, obrazovnim, naučnim, sportskim i drugim značajnim događajima i pojavama u zemlji i inostranstvu;

3) proizvode i emituju programe namijenjene različitim segmentima društva, bez diskriminacije, posebno vodeći računa o specifičnim društvenim grupama kao što su djeca i omladina, pripadnici manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica, osobe sa invaliditetom, socijalno i zdravstveno ugroženi i dr.;

4) njeguju kulturu javne komunikacije i jezičke standarde;

5) proizvode i emituju programe koji izražavaju crnogorski nacionalni i kulturni identitet i kulturni i etnički identitet manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica;

6) proizvode i emituju programe na jezicima manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica na područjima na kojima žive;

7) u vrijeme predizborne kampanje, na osnovu posebnih pravila, obezbjeđuju ravnopravno predstavljanje političkih stranaka, koalicija i kandidata koji imaju prihvaćene kandidature i izborne liste;

8) međusobno sarađuju i razmjenjuju programske sadržaje koji su od interesa za građane Crne Gore.

Nadalje, članom 76 propisano je da „javni emiteri stiču prihode iz dijela opštih prihoda Budžeta Crne Gore odnosno dijela opštih prihoda budžeta jedinice lokalne samouprave i drugih izvora u skladu sa zakonom i osnivačkim aktom. Budžetom Crne Gore odnosno budžetom jedinice lokalne samouprave obezbjeđuje se dio finansijskih sredstava za ostvarivanje Ustavom i zakonom zajemčenih prava građana na informisanje, bez diskriminacije, po osnovu programskih sadržaja koji su značajni za:

1. ostvarivanje prava na javno informisanje i obavještanje građana Crne Gore, ostvarivanje prava pripadnika manjinskih naroda u Crnoj Gori i pripadnika drugih manjinskih nacionalnih zajednica i crnogorskih zajednica u inostranstvu,
2. ostvarivanje ljudskih i političkih prava građana i unapređivanje pravne i socijalne države i civilnog društva;
3. razvoj kulture, nauke, obrazovanja i umetnosti;
4. očuvanje crnogorskog nacionalnog i kulturnog identiteta i kulturnog i etničkog identiteta manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica;
5. podsticanje kulturnog stvaralaštva;
6. informisanje lica oštećenog sluha i vida.

Radi ostvarivanja prava iz stava 2 ovog člana, Budžetom Crne Gore odnosno budžetom jedinice lokalne samouprave obezbjeđuje se dio finansijskih sredstava za programske sadržaje na albanskom i romskom jeziku. Organ državne uprave nadležan za poslove medija, u ime Vlade, odnosno nadležni organ lokalne uprave i javni emiter, ugovorom uređuju međusobna prava i obaveze u vezi sa za korišćenjem sredstava iz st. 1, 2 i 3 ovog člana. Način i uslovi obezbjeđivanja sredstava, iz st. 1, 2 i 3 ovog člana, ne smiju uticati na uredničku nezavisnost i samostalnost javnog emitera. Ugovor, iz stava 4 ovog člana, objavljuje se na način propisan osnivačkim aktom javnog emitera i dostavlja se Agenciji na uvid. Budžetom Crne Gore odnosno budžetom jedinice lokalne samouprave obezbjeđuju se sredstva za pokriće troškova prenosa i emitovanja programa javnih emitera putem zemaljskih radio-difuznih sistema.“ Članom 136 Zakona o elektronskim medijima je propisano da „za podsticanje medijskog pluralizma, produkcije komercijalnih emitera i očuvanja raznovrsnosti elektronskih medija u Crnoj Gori, iz dijela prihoda od igara na sreću obezbjeđuju se sredstva u visini i na način koji se utvrđuje posebnim zakonom koji reguliše djelatnost igara na sreću. Sredstva iz stava 1 ovog člana koristiće se za podsticanje proizvodnje programskih sadržaja komercijalnih emitera koji su od javnog interesa, a posebno su značajni za:

1. pripadnike manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica u Crnoj Gori,
2. promociju prevencije i sprečavanja svih vidova diskriminacije,
3. podsticanje i promociju društvene integracije osoba sa invaliditetom,
4. podsticanje pružaoca AVM usluga da svoje usluge postepeno učine dostupnim osobama sa oštećenjem sluha ili vida,

5. promociju zaštite prirode, okoline i ljudskog zdravlja,
6. podsticanje kulture javnoga dijaloga,
7. podsticanje kulturnog stvaralaštva,
8. razvoj obrazovanja, nauke i umjetnosti,
9. očuvanje crnogorskog nacionalnog i kulturnog identiteta,
10. podsticanje i promociju ostvarivanja i zaštite ljudskih prava,
11. podsticanje razvoja svijesti o rodnoj ravnopravnosti.

Zakonom o manjinskim pravima i slobodama, u članu 12, „manjinskim narodima i drugim manjinskim nacionalnim zajednicama i njihovim pripadnicima obezbjeđuje se sloboda informisanja na nivou standarda koji su sadržani u međunarodnim dokumentima o ljudskim pravima i slobodama. Pripadnici manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica imaju pravo na slobodno osnivanje medija i nesmetan rad zasnovan na: slobodi izražavanja mišljenja, istraživanja, prikupljanja, širenja, objavljivanja i primanja informacija, slobodnom pristupu svim izvorima informacija, zaštiti čovjekove ličnosti i dostojanstva i slobodnom protoku informacija. Nadležni upravni i programski organi medija čiji je osnivač Crna Gora obezbjeđuju odgovarajući broj časova radi emitovanja informativnog, kulturnog, obrazovnog, sportskog i zabavnog programa na jezicima manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica i njihovih pripadnika, kao i programske sadržaje koji se odnose na život, tradiciju i kulturu manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica i obezbjeđuju finansijska sredstva za finansiranje tih programskih sadržaja. Sadržaji koji se odnose na život, kulturu i identitet manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica emituju se najmanje jednom mjesečno, na službenom jeziku, preko javnih servisa. Crna Gora može, u skladu sa svojim materijalnim mogućnostima, obezbijediti prevodjenje (titlovanje) programa sa manjinskih jezika na službeni jezik. Vlada može preduzimati i podsticajne mjere da se u okviru i drugih radio i televizijskih programa obezbijedi emitovanje programskih sadržaja iz stava 3 ovog člana”.

Vlada Crne Gore, u kontekstu održivosti komercijalnih emitera u periodu ekonomske krize, nastoji da kroz državnu pomoć interveniše u dijelu izmirivanja nastalih dugova za zakup objekata za prenos i emitovanje radio-difuznih signala i korišćenje frekvencija.

U okviru informisanja pripadnika manjina putem štampanih medija u Crnoj Gori najveći broj se izdaje na albanskom jeziku, a zastupljeni su srpski, hrvatski, romski i bosanski jezik. Štampani mediji se uglavnom finansiraju iz sredstava Fonda za manjine, izuzev nedjeljnika „Koha Javore“ (finansiran u okviru NIP „Pobjeda“) i časopisa „Alav“ (finansiran od strane Centra za očuvanje i razvoj kulture manjina).

Nedeljnik „Koha Javore“ tretirao je široki spektar tema koje se odnose na kulturu, obrazovanje i naučnu djelatnost Albanaca kao i njihov suživot sa drugim narodima u Crnoj Gori. List je objavio intervju i autorske tekstove poznatih albanskih, crnogorskih i međunarodnih autora. Ovaj list je posebnu pažnju posvetio licima sa invaliditetom, za koje je objavio posebne dodatke. „Koha javore“ je objavio i druge slične dodatke o multikulturi, ekologiji i obrazovanju (ukupno 21 dodatak). Ukupan broj primeraka nedeljnika „Koha Javore“ izdatih za period 2008-2012. god. je 222 broja. U cjelosti je poštovana predviđena dinamika izdavanja nedeljnika „Koha Javore”.

Radio „Crne Gore“

U periodu od 2008. do 2011. godine radio „Crne Gore“ je emitovao 2.883 emisije na albanskom i romskom jeziku.

Ukupan broj emisija u 2008. godini: 624

Ukupan broj emisija u 2009. godini: 753

Ukupan broj emisija u 2010. godini: 753

Ukupan broj emisija u 2011. godini: 753

Lajmet (Vijesti):

Žanr: informativni program

Dinamika emitovanja: svakodnevno

Termin emitovanja: svakodnevno u 8,05 h

Minutaža: 3' (prosječno)

Ukupan broj realizovanih emisija: 2008–312, u 2009– 365, 2010– 365 i 2011– 365)

Ukupna minutaža relizovanih emisija: 2008-936',2009-1095', 2010-1095' i 2011-1095'

Informativna emisija o najvažnijim dnevnim zbivanjima u Crnoj Gori i inostranstvu.

Ditari (Dnevnik):

Žanr: informativni program

Dinamika emitovanja: svakodnevno

Termin emitovanja: radnim danima u 17,30 h

Minutaža: 30'

Ukupan broj realizovanih emisija: 2008-240, 2009-312, 2010-312, 2011-312,

Ukupan minutaža relizovanih emisija:2008-7200',2009-9360',2010-9360',2011-9360'

Emisiju čine informacije i izvještaji o dnevnim, domaćim i inostranim aktuelnostima, u prvom redu aktuelnosti od značaja za Albance u Crnoj Gori.

Ne fund te javes (Na kraju nedelje):

Žanr: informativni program

Dinamika emitovanja: nedeljno

Termin emitovanja: subota 17,30 h

Minutaža: 30'

Ukupan broj relizovanih emisija: 2008-48, 2009-52, 2010-52, 2011-52

Ukupna minutaža relizovanih emisija: 2008-1440',2009-1560',2010-1560',2011-1560',

Informativno-muzička emisija posvećena tradiciji, kulturi, obrazovanju, poljoprivredi, turizmu i drugim aktuelnim temama za albansko stanovništvo u Crnoj Gori. Emisije predstavljaju sopstvenu produkciju i razmjenu programa. Od 13. jula 2011. redakcija na albanskom jeziku priprema i vijesti dana za Web stranicu RTCG na internetu.

Emisija o Romima:

Žanr: informativni program

Dinamika emitovanja: petnaestodnevno

Termin emitovanja: ponedjeljak u 19,30

Minutaža: 30'

Ukupan broj realizovanih emisija: 2008-24, 2009-24, 2010-24, 2011-24,

Ukupna minutaža realizovanih emisija: 2008-720', 2009-720', 2010-720', 2011-720',
Govorno-muzička emisija o aktelnim pitanjima života, obrazovanja i integracije romskog stanovništva u Crnoj Gori u društvene tokove. U najvećem dijelu emisije koristi se romski jezik, a govorni sadržaj ilustrovan je romskom muzikom. Emisije predstavljaju sopstvenu produkciju i razmjenu programa. Obrađivane su teme iz svakodnevnog života Roma, stambeni problemi, problemi zapošljavanja, obrazovanja, kulture, komunikacije i rada nevladinih organizacija koje se bave integracijom Roma u društvene tokove, radu romskog Savjeta, kao i saradnji Instituta za medije u Podgorici i romskog Savjeta.

Radio emisije o životu, kulturi, običajima, tradiciji idr. ostalih manjinskih zajednica su realizovane u sklopu redovnih emisija radija „Crne Gore“.

Lokalni javni radio-difuzni servis Radio Bar (redakcija na albanskom jeziku) emituje programske sadržaje na albanskom jeziku kroz informativno-zabavni program pet puta nedjeljno, u trajanju po 45 minuta. Lokani javni radio-difuzni servis - Radio Ulcinj emituje program dvojezično: 70% na albanskom , a 30% na crnogorskom jeziku. Radio Rožaje, Radio Kotor, Radio Tivat, Radio Nikšić, Radio Bar emituju emisije o lokalnim temama i temama o manjinskim narodima. Takođe, krajem 2009.godine je počeo sa emitovanjem programa »Dux-radio«, osnovan “u interesu očuvanja identiteta promoviranja povijesne kulturne baštine te zaštite prava Hrvata kao manjinskog i autohtonog naroda u Crnoj Gori”, a osnivač je NVO Hrvatska krovna zajednica “DUX Croatorum”. Od 2009. Godine program emituje i srpski radio »Kul«, finansiran od strane Fonda za manjine. Od 08. aprila 2011. godine program emituje i »Romski radio«, finansiran iz sredstava namjenjenih za sprovođenje Strategije za poboljšanje položaja RAE populacije u Crnoj Gori 2008-2012.

Televizija „Core Gore“

2008. godine realizovano je 260 informativnih emisija na albanskom jeziku LAJMET u pojedinačnom trajanju 15 minuta. LAJMET je emitovan u 17 sati i 15 minuta.

2009. godine realizovano je 260 informativnih emisija na albanskom jeziku LAJMET u pojedinačnom trajanju 15 minuta. LAJMET je emitovan u 17 sati i 15 minuta.

2010. godine realizovano je 260 informativnih emisija na albanskom jeziku LAJMET u pojedinačnom trajanju 15 minuta. LAJMET je emitovan u 17 sati i 15 minuta

2011. godine realizovano je 260 emisija LAJMET u pojedinačnom trajanju 10 minuta. Lajmet je emitovan u terminu 15 sati i 10 minuta.

2012. godine do 15. 06. realizovano je 117 emisija u trajanju 10 minuta i u terminu 15 sati i 10 minuta.

2008. godine realizovano je 47 emisija MOZAIKU, emisije o životu i radu Albanaca u Crnoj Gori u terminu 17 sati i 30 minuta i pojedinačnom trajanju 1 sat.

2009. godine realizovano je 47 emisija MOZAIKU, emisije o životu i radu Albanaca u Crnoj Gori u terminu 17 sati i 30 minuta i pojedinačnom trajanju 1 sat.

2010. godine realizovano je 47 emisija MOZAIKU u terminu 14 sati i 10 minuta i pojedinačnom trajanju 40 minuta.

2011. godine realizovano je 47 emisija MOZAIKU u terminu 14 sati i 10 minuta i pojedinačnom trajanju 30 minuta.

2012. godine do 15.06. realizovane su 23 emisije MOZAIKU u terminu 14 sati i 10 minuta i pojedinačnom trajanju 30 minuta.

U naznačenom periodu realizovane su 4 jednosatne novogodišnje emisije na albanskom jeziku.

Od septembra 2011. godine pokrenut je televizijski serijal „MOSTOVI“ koji se bavi kulturom, tradicijom, istorijom i položajem Bošnjaka, Muslimana, Albanaca, Hrvata i Roma u Crnoj Gori. Emisija se priprema u saradnji s Centrom za očuvanje i razvoj kulture manjina Crne Gore, nacionalnim savjetima i kulturnim centrima manjinskih naroda. U okviru „Mostova“ jednom mjesečno priprema se emisija za Rome, odnosno na romskom jeziku, koja je prilagođena potrebama te populacije i njenim integracionim tokovima u naše društvo.

U 2011. godini u okviru serijala MOSTOVI realizovane su 4 emisije posvećene umjetnosti i kulturi Hrvata u Crnoj Gori, tradiciji i kulturi Bošnjaka i Muslimana u Crnoj Gori posvećeno je 5 emisija, albanskom kulturnom stvaralaštvu u Crnoj Gori posvećene su 2 emisije, Romima u Crnoj Gori posvećene su 2 emisije, s tim što je o RAE populaciji tokom godine realizovano još 7 polusatnih emisija u okviru drugih programskih segmenata.

MOSTOVI 2011. god.

- 07.10. Savremeno muslimansko pjesništvo u Crnoj Gori, traje 30 minuta
- 14.10. Društvene aktivnosti bjelopoljskih Roma (na romskom jeziku), trajanje 30 minuta
- 21.10. Hrvatski pjesnik Viktor Vida, trajanje 30 minuta
- 28.10. Srednjevjekovno slikarstvo u Boki Kotorskoj, trajanje 30 minuta
- 05.11. Bošnjačka kulturno-umjetnička društva u Crnoj Gori, trajanje 30 minuta
- 12.11. Albanski muzički korijeni, trajanje 30 minuta
- 19.11. Život u romskom naselju u Doljanima (na romskom jeziku), trajanje 30 minuta
- 26.11. Tragovi islamske arhitekture u Crnoj Gori, traje 30 minuta
- 02.12. Intervju s Abdulahom Sidranom, bošnjačkim scenaristom i pjesnikom, trajanje 25 minuta
- 09.12. Albansko slikarstvo u Crnoj Gori, trajanje 25 minuta
- 16.12. Savremena hrvatska umjetnost u Crnoj Gori, trajanje 25 minuta
- 23.12. Obilježavanje katoličkog Božića, trajanje 25 minuta
- 30.12. Izdanja Almanaha, društva za očuvanje kulture Bošnjaka/Muslimana u Crnoj Gori, trajanje 25 minuta

U 2012. godini u okviru serijala „MOSTOVI“ hrvatskoj umjetnosti i kulturi posvećeno je 6 emisija, kulturi i tradiciji Bošnjaka 3 emisije, kulturi i tradiciji Muslimana 5 emisija, albanskom kulturnom stvaralaštvu posvećene su 4 emisije, a kulturi i tradiciji Roma u Crnoj Gori posvećeno je 5 emisija.

MOSTOVI 2012. godine

- 13.01. Hrvatska likovna umjetnost u Crnoj Gori, trajanje 25.00
- 20.01. Slikanje tišine, likovna umjetnica Majda Mučić, trajanje 25.00
- 27.01. Forum Bošnjaka/Muslimana Crne Gore, trajanje 25.00
- 03.02. Albanski etno muzej u Tuzima, trajanje 25.00

- 10.02. Albanski kulturolog Đerđ Đokaj, trajanje 25.00
- 17.02. Monografija o Albancima u Malesiji, trajanje 25.00
- 24.02. Bogatstvo različitosti, nacionalni savjeti u Crnoj Gori s posebnim osvrtom na romski savjet, trajanje 25.00
- 02.03. Glasila Roma u Crnoj Gori, trajanje 25.00
- 09.03. Bošnjaci u Baru, trajanje 25.00
- 16.03. Pod zvoncima bazilike, bokeljska mornarica, trajanje 25.00
- 23.03. Stari romski zanati, trajanje 25.00
- 30.03. Portret hrvatskog kulturologa Miloša Miloševića, trajanje 25.00
- 06.04. Svjetski dan Roma, trajanje 25.00
- 13.04. Etno zvuci Malesije, trajanje 25.00
- 20.04. Hrvatska književnost u Boki, trajanje 25.00
- 27.04. Koreografije muslimanskih narodnih igara, trajanje 25.00
- 04.05. Od Kuča do Kelna, portret romskog pisca Ruždije Sejdovića, trajanje 25.00
- 11.05. Portret bošnjačkog muzičara Omera Đurđevića, trajanje 25.00
- 18.05. Portret kompozitora Senada Gačevića, prvi dio, trajanje 25.00
- 25.05. Portret kompozitora Senada Gačevića, drugi dio, trajanje 25.00
- 01.06. Muslimanska duhovna muzika, trajanje 25.00
- 08.06. Mostovi su kao duge, hrvatsko horsko pjevanje, trajanje 25.00
- 15.06. Kotor, moj grad i moja muzika, portret hrvatskog dirigenta Nikole Čučića, trajanje 25.00

U okviru Programa za manjine realizovana su 4 direktna prenosa bajramskih molitvi u pojedinačnom trajanju 1 sat i 30 minuta, kao i direktan prenos božićne mise u trajanju 1 sat.

Televizija Crne Gore emituje sadržaje koji govore o kulturi, tradiciji, običajima i životu svih manjinskih naroda. Posebno kroz obrazovno-naučni program postoje specijalni sadržaji vezani za nacionalni identitet manjina. Naročito je važno istaći da satelitski program TV „Crna Gora“, s obzirom da je uglavnom namjenjen crnogorskoj dijaspori, a s obzirom da veliki dio te dijaspore pripada manjinskim zajednicama, svoj sadržaj prilagođava ovoj činjenici, tako da je veći dio programa namjenjen manjinama. Od 2009. godine se u centralnom dnevniku TVCG svake nedjelje emituje po jedan prilog na albanskom ili jezicima drugih manjina, a titl ide na crnogorskom jeziku. Doprinos televizijskom informisanju na albanskom jeziku daju i komercijalne televizije u Crnoj Gori, TV Teuta iz Ulcinja i TV Boin iz Tuzi, čije projekte je u proteklom periodu sufinansiralo Ministarstvo putem konkursa.

Pojedini djelovi Crne Gore imaju mogućnost prijema radio i televizijskih programa zemalja iz neposrednog okruženja. Treba reći da su još tokom 2008.godine skoro svi operatori koji su dobili dozvolu za izgradnju i korišćenje sistema za distribuciju radio i tv programa do krajnjih korisnika, počeli sa pružanjem tih usluga. Trenutno, u Crnoj Gori programske sadržaje, pa i one iz susjednih zemalja, pruža 9 operatora (kablovski, MMDS, IPTV, DTH).

Član 10.

U Crnoj Gori, službeni jezik je crnogorski, a jezici u službenoj upotrebi su srpski, bosanski, hrvatski i albanski. Službena upotreba jezika posebno podrazumijeva korišćenje jezika u upravnom i sudskom postupku i u vođenju upravnog i sudskog postupka, kod izdavanja javnih isprava i vođenja službenih evidencija, na glasačkom listiću i drugom izbornom materijalu i u radu predstavničkih tijela.

I zakonom o manjinskim pravima i slobodama dato je pravo na upotrebu svog jezika i pisma. U jedinicama lokalne samouprave u kojima pripadnici manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica čine većinu ili značajan dio stanovništva, prema rezultatima poslednjeg popisa, u službenoj upotrebi je i jezik tih manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica. Na teritorijama lokalne samouprave u kojima pripadnici manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica čine većinu ili značajan dio stanovništva, imena organa koji vrše javna ovlašćenja, naziv jedinice lokalne samouprave, naziv naseljenih mjesta, trgova i ulica, ustanova, poslovnih i drugih firmi i toponima ispisuju se i na jeziku i pismu manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica.

Statutima i poslovnicama o radu Glavnog grada Podgorice, Gradske opštine Tuzi, opštine Ulcinj i opštine Plav definisana je upotreba jezika i pisma.

Shodno Poslovniku Skupštine Crne Gore, poslanik čiji jezik nije službeni jezik u Crnoj Gori ima pravo da na sjednici Skupštine govori na svom jeziku, s tim što je dužan da, ukoliko želi da koristi to pravo, o tome blagovremeno obavijesti generalnog sekretara Skupštine, kako bi se obezbijedio prevod na službeni jezik.

Pravo na upotrebu jezika koji razumije lice u sudskom postupku, propisano je i procesnim zakonima Crne Gore. Pravo pripadnika manjine da bude obavješten o razlozima hapšenja i o prirodi i razlozima optužbe protiv njega, kao i da se brani u tom postupku, na jeziku koji razumije, bliže je definisano kroz odredbe Zakonika o krivičnom postupku.

Članom 7 Zakonika crnogorski jezik je određen kao službeni jezik u krivičnom postupku. U sudu na čijem području značajan dio stanovništva čine pripadnici manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica, u službenoj upotrebi u krivičnom postupku je i njihov jezik, u skladu sa zakonom.

Članom 8 Zakonika definiše se pravo na upotrebu jezika i pisma u krivičnom postupku, na način da Stranke, svjedoci i druga lica koja učestvuju u postupku imaju pravo da u postupku upotrebljavaju svoj jezik ili jezik koji razumiju. Ako se postupak ne vodi na jeziku nekog od tih lica, obezbijediće se prevođenje iskaza, isprava i drugog pisanog dokaznog materijala. O pravu na prevođenje poučiće se lice, koje se može odreći tog prava ako zna jezik na kojem se vodi postupak. Prevođenje se povjerava tumaču.

U okviru postupka u skladu sa članom 9 Zakonika propisano je da se tužbe, žalbe i drugi podnesci upućuju sudu na crnogorskom jeziku. Lice lišeno slobode ima pravo da upućuje sudu podneske na svom jeziku ili na jeziku koji razumije. Pozive, odluke i druga pismena upućuje sud na crnogorskom jeziku. Ako je u sudu u službenoj upotrebi i jezik manjine, sud će na tom jeziku dostavljati sudska pismena licima koja su pripadnici te manjine, a koja su se u postupku služila tim jezikom. Ta lica mogu zahtijevati da im se pismena dostavljaju na crnogorskom jeziku. Okrivljenom koji je u pritvoru, na

izdržavanju kazne ili u zdravstvenoj ustanovi u kojoj se izvršava mjera bezbjednosti, dostaviće se i prevod pismena na jeziku kojim se služi u postupku.

Zakon o parničnom postupku članom 7 definiše da se postupak vodi na jeziku u službenoj upotrebi, što znači pod istim uslovima kao i u Zakoniku o krivičnom postupku, kada su u pitanju pripadnici nacionalnih manjina.

S druge strane, stranke ili drugi učesnici u postupku koji ne razumiju ili ne govore jezik koji je u službenoj upotrebi u sudu, imaju pravo da se služe svojim jezikom ili jezikom koji razumiju, bilo kada su neposredno u sudu, bilo kada se sudu obraćaju podnescima. Sud je u skladu sa članom 99 Zakona dužan da, ukoliko se postupak ne vodi na jeziku stranke, odnosno drugih učesnika u postupku, na njihov zahtjev, obezbijediti prevođenje na njihov jezik ili jezik koji razumiju, svih podnesaka i pismenih dokaza, kao i onoga što se na ročištu iznosi. U stavu 3 istog člana navedena je obaveza o pravnoj pouci o pravu da usmeni postupak pred sudom prate na svom jeziku posredstvom tumača. U zapisniku se vrši zabilježba date pouke. Prevođenje obavlja tumač.

Član 11.

U odnosu na **član 11** Okvirne konvencije, pored Ustavnih normi kojima je manjinama omogućena slobodna upotreba jezika i pisma, Zakonom o ličnom imenu član 2 stav 3 propisano je da pripadnici nacionalnih i etničkih grupa lično ime mogu upisati na svom pismu. Takođe, Zakonom o manjinskim pravima i slobodama (član 10) pripadnicima manjina omogućeno je pravo na slobodan izbor i korišćenje ličnog i porodičnog imena i imena svoje djece, kao i pravo na upisivanje tih imena u matične knjige i lična dokumenta na svom jeziku i pismu. Pored ovog prava koje je dato individuama, zakon je omogućio pravo na naziv i upisivanje naziva na jeziku i pismu manjine i manjinskim organizacijama, udruženjima, ustanovama, društvima.

Zakon o ličnom imenu je donijet 29. jula 2008. godine i u članu 5, stav 2 jasno kaže da crnogorski državljanin lično ime može upisati u matične registre na jednom od jezika u službenoj upotrebi (srpski, bosanski, albanski i hrvatski).

Zakon o ličnoj karti je donijet 29. novembra 2007. godine (izmjene i dopune u maju 2011. godine), u članu 7 kaže: „obrazac lične karte štampa se na crnogorskom i na engleskom jeziku i popunjava na crnogorskom jeziku. Za građane koji u službenoj upotrebi koriste srpski, bosanski, albanski ili hrvatski jezik sadržaj obrasca lične karte i podaci unose se i na tim jezicima, osim imena i prezimena koji se unose na jeziku i pismu podnosioca zahtjeva, ako on to zahtjeva“. Prilikom predaje neophodne dokumentacije za izdavanje ličnih dokumenata, obaveza ovlašćenog službenika je da podnosioca zahtjeva upozori i pita na kom jeziku želi svoja dokumenta.

Zakon o matičnim registrima (donijet kad i Zakon o ličnom imenu) - ovim zakonom uređuje se evidentiranje rođenja, zaključenje braka, smrti i drugih zakonom utvrđenih podataka koji se odnose ili su u vezi sa ličnim i porodičnim statusom crnogorskih državljana nastalim u Crnoj Gori i drugoj državi, kao i državljana drugih država i lica bez državljanstva. Zakonom je propisano da se matični registri rođenih, vjenčanih i umrlih vode na crnogorskom jeziku, a izvodi i uvjerenja se izdaju na crnogorskom jeziku. Takođe Zakonom je propisano da se podaci u matičnim registrima koji se odnose na pripadnike manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih

zajednica upisuju se i na jeziku i pismu tih manjina u skladu sa Zakonom. Lično ime pripadnika manjine upisuje se u matični registar na njegovom jeziku i pismu u skladu sa zakonom. Izvodi i uvjerenja iz matičnog registra za pripadnika manjine izdaju se i na jeziku i pismu manjine kojoj pripada. Radi implementacije ove norme, izvod iz matičnog registra rođenih, izvod iz matičnog registra umrlih i uvjerenje o crnogorskom državljanstvu izdaju se na zahtjev podnosioca zahtjeva, na sljedećim obrascima:

- crnogorski jezik – latiničnim pismom;
- srpski jezik – ćiriličnim pismom;
- bosanski jezik – latiničnim pismom (dvojezično);
- albanski jezik – albanskim pismom (dvojezično);
- hrvatski jezik - latiničnim pismom (dvojezično).

Pod terminom «dvojezično» podrazumijeva se pisanje na crnogorskom jeziku latiničnim pismom, kao službenim jezikom, i pisanje na jednom od jezika u službenoj upotrebi.

Od početka primjene Zakona o ličnoj karti (05.05.2008.), zaključno sa 16.12.2011. godine, za crnogorske državljanke koji u službenoj upotrebi koriste srpski, crnogorski, bosanski, albanski ili hrvatski jezik, podaci u ličnoj karti su unijeti i najednom od tih jezika, a ime i prezime unijeto je samo na jeziku podnosioca zahtjeva, i to:

- srpski jezik – 19.335;
- bosanski jezik – 1.420;
- albanski jezik – 4.922;
- hrvatski jezik – 483.

Od početka primjene Zakona o putnim ispravama (05.05.2008.), zaključno sa 16.12.2011. godine, na zahtjev podnosioca zahtjeva, podaci o imenu i prezimenu unijeti su u pasoš na zahtjev podnosioca zahtjeva na jezicima u službenoj upotrebi, i to:

- srpski jezik – 6.907;
- bosanski jezik – 1.417;
- albanski jezik – 5.941;
- hrvatski jezik – 355.

Zakon o ličnom imenu uređuje pojam, strukturu, određivanje, korišćenje i promjenu ličnog imena crnogorskog državljanina. Lično ime ili samo prezime ili samo ime može se promijeniti nakon promjene porodičnog ili ličnog statusa (usvojenje, utvrđivanje očinstva ili materinstva, sklapanje, razvoj ili poništenje braka) ili po zahtjevu crnogorskog državljanina. U članu 14 propisuje se da se lično ime ili samo prezime ili samo ime punoljetnog lica može promijeniti, na njegov zahtjev, a maljoljetnog na zahtjev njegovog zakonskog zastupnika. O zahtjevu za promjenu ličnog imena odlučuje rješenjem organ državne uprave nadležan za unutrašnje poslove.

U članu 15 Zakona o ličnom imenu propisano je da se promjena imena ili samo prezimena, ili samo imena neće dozvoliti licu koje je pravosnažno osuđeno za krivično djelo koje se goni po službenoj dužnosti, do izvršenja kazne ili dok traju pravne posljedice osude, te da je ministarstvo dužno da u postupku odlučivanja po zahtjevu za promjenu ličnog imena, po službenoj dužnosti pribavi podatke iz kaznene evidencije i podatke o sudskom postupku, u slučaju da lice protiv koga teče sudski postupak za krivično djelo koje se goni po službenoj dužnosti podnose zahtjev za promjenu ličnog imena.

Zakon o ličnom imenu, u članu 16 propisuje, ako promjenu ličnog imena maloljetnog lica zahtijeva jedan roditelj, uz zahtjev se prilaže saglasnost drugog roditelja, ako promjenu ličnog imena zahtijeva staralac maloljetnog lica potrebno je odobrenje organa starateljstva. Istim članom propisano je da ukoliko drugi roditelj ne da saglasnost za promjenu ličnog imena maloljetnog lica, organ starateljstva pruža pomoć roditeljima u postizanju sporazuma, a ako se roditelji ne sporazumiju o promjeni ličnog imena maloljetnog lica ni uz pomoć organa starateljstva, o promjeni ličnog imena odlučuje sud u vanparničnom postupku, na prijedlog jednog ili oba roditelja.

Zakon o ličnom imenu, u članu 17 propisuje, ako se mijenja lično ime maloljetnog lica koje je napunilo 10 godina, potrebna je njegova saglasnost, ukoliko je sposobno da izrazi svoje mišljenje.

Prezime koje se stiče prilikom zaključenja braka upisuje se na jeziku lica čije se prezime uzima ili pridružuje, pri čemu novo lično ime mora biti upisano na jednom pismu.

Shodno tome, član 22 Zakona o ličnom imenu propisuje da državljaninu Crne Gore, kome je lično ime upisano po ranijim propisima, dozvoliće se promjena ličnog imena ukoliko se zahtjev podnese u roku od pet godina od dana stupanja na snagu ovog zakona (počev od 16. avgusta 2008. godine).

Zahtjev za promjenu ličnog imena podnosi se organizacionoj jedinici za upavne unutrašnje poslove Ministarstva unutrašnjih poslova uz dokaz o izvršenoj uplati takse u iznosu od 20,00 eura, osim ako je zahtjev podnešen po članu 22 Zakona o ličnom imenu kada će se dozvoliti promjena ličnog imena bez obaveze plaćanja takse.

Zakonom o manjinskim pravima i slobodama je u članu 11 stav 4 predviđeno da, na teritorijama lokalne samouprave gdje je u službenoj upotrebi i jezik te manjine, imena organa koji vrše javna ovlašćenja, naziv jedinice lokalne samouprave, naziv naseljenih mjesta, trgova i ulica, ustanova, poslovnih i drugih firmi i toponima, se ispisuju i na jeziku i pismu manjine.

Član 12.

Ustav Crne Gore (član 75) jemči pravo na školovanje pod jednakim uslovima, a osnovno obrazovanje je obavezno i besplatno. Opštim zakonom o obrazovanju i vaspitanju, koji tretira predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje (gimnazijsko i stručno) garantuje se građanima Crne Gore jednakost u ostvarivanju prava na obrazovanje, bez obzira na nacionalnu pripadnost, rasu, pol, jezik, vjeru, socijalno porijeklo ili drugo lično svojstvo (član 9). Zakon o visokom obrazovanju ističe, takođe, dostupnost visokog obrazovanja svim licima, kao i da u ostvarivanju prava na visoko obrazovanje nije dozvoljena diskriminacija po osnovu: pola, rase, bračnog stanja, boje, jezika, vjere, političkog ili drugog ubjeđenja, nacionalnog, etničkog ili drugog porijekla, pripadnosti nacionalnoj zajednici, imovinskom statusu, onesposobljenosti (invalidnosti) ili drugom sličnom osnovu, položaju ili okolnosti (članovi 6 i 7).

Opštim zakonom o obrazovanju i vaspitanju regulisana je upotreba jezika na kojem se izvodi nastava. »Nastava u ustanovi izvodi se na crnogorskom jeziku. U sredinama u kojima većinu ili značajan dio stanovništva čine pripadnici manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica nastava se izvodi i na jeziku pripadnika

tih manjinskih naroda, odnosno manjinskih nacionalnih zajednica« (član 11). Nastava se u vaspitno-obrazovnim ustanovama odvija na crnogorskom jeziku, u sredinama u kojima albansko stanovništvo čini većinsku populaciju nastava se odvija na albanskom jeziku ili dvojezično (na crnogorskom i albanskom jeziku), dok se u jednoj privatnoj osnovnoj školi za obrazovanje djece stranih državljana, nastava odvija na engleskom jeziku.

Članom 101 Opšteg zakona o obrazovanju i vaspitanju propisano je zapošljavanje nastavnika putem javnog konkursa pri čemu, nastavnici u ustanovama ili posebnim odjeljenjima ustanove sa nastavom na jeziku manjine moraju, pored uslova propisanih zakonom, da imaju aktivno znanje jezika i pisma te manjine i crnogorskog jezika.

U skladu sa ustavnim opredjeljenjem da se razvija kao građanska i demokratska država Crna Gora je u sklopu reforme obrazovanja u skladu sa evropskim standardima uradila nove predmetne programe, iz oblasti maternjeg jezika, poznavanja društva, istorije, muzičke i likovne kulture, u kojima su u značajnoj mjeri ugrađeni i integrisani sadržaji koji reprezentuju jezik, stvaralaštvo, istoriju i kulturu manjinskih naroda u Crnoj Gori. U osnovnoj školi je uveden obavezan predmet Građansko obrazovanje a, u srednjoj školi se ovaj predmet nalazi na listi izbornih predmeta. Sadržaj predmeta Gradjansko obrazovanje je koncipiran da promovise ljudska prava, demokratiju i multikulturalno društvo.

U školama se izučava predmetni program za crnogorski – srpski, bosanski i hrvatski jezik i književnost. Usvojeno rješenje, da se maternji jezici i književnost naroda koji žive u Crnoj Gori: Crnogoraca, Srba, Bošnjaka i Hrvata izučavaju u okviru jednog jedinstvenog programa dalo je dobre rezultate i doprinosi međukulturalnom prožimanju, integraciji i sprečava segregaciju djece i mladih.

U protekle četiri školske godine izvjestan broj nastavnika je prošao planirane obuke i seminare, kao što su: Indeks za inkluziju - (35 nastavnika); Mir i tolerancija - Kreativno rješavanje problema (32 nastavnika); Korak po korak - osnovni (28 nastavnika) i napredni (26 nastavnika); Razvoj kritičkog mišljenja (18 nastavnika); Obrazovanje za socijalnu pravdu - Protiv stereotipa i predrasuda (25 nastavnika); Aktivno učenje (48 nastavnika); Inovativne metode u obrazovanju za integraciju Roma (12 nastavnika), i dr.

Zavod za školstvo Crne Gore u skladu sa usvojenim godišnjim programom kontinuiranog stručnog stručnog usavršavanja nastavnika izvodi redovnu obuku nastavnika iz oblasti ljudskih prava, inkluzivnog obrazovanja, gradjanskog obrazovanja, nastave maternjeg jezika i dr. Zavod za školstvo, Odsjek za kontinuirani profesionalni razvoj nastavnika, izdaje Katalog programa stručnog usavršavanja nastavnika. U Katalogu za 2011/12. školsku godinu, se nudi niz programa koji se u cjelini ili kroz teme odnose na interkulturalnost:

a) Interkulturalno obrazovanje u osnovnoj školi i gimnaziji

Ciljevi programa su unapređivanje znanja o interkulturalnom obrazovanju, pluralizmu kultura i potrebi zajedničkog življenja i poštovanja različitosti. Program pospješuje profesionalne vještine i sposobnosti: razumijevanje i primjena principa interkulturalnosti u nastavi i životu škole i kreiranje škole kao demokratske zajednice u kojoj su svi ravnopravni i uvaženi i u kojoj je postignuta demokratska klima za rad.

Program nudi teme: Šta je kultura; Uticaj obrazovanja na razvoj kulturnih vrijednosti; Multikulturalnost, interkulturalnost, poštovanje različitosti; Interkulturalno obrazovanje i njegov uticaj na pozitivnu klimu za učenje u školi; Podizanje svijesti o sebi i drugima;

Interkulturalno učenje kroz različite predmete i vannastavne aktivnosti u školi, izrada projekata; Primjeri suživota u lokalnoj sredini, regiji i državi, afirmacija pozitivnih iskustava.

b) Integracija romske dece u osnovne škole – podrška inkluziji

Ciljevi programa su pružanje podrške romskim zajednicama i romskoj deci u integraciji u društvo i obrazovni sistem.

Teme koje se nude za edukaciju su: Obuka odraslih profesionalaca i odraslih Roma za ulogu asistenata; Razvijanje mehanizama za prevazilaženje problema u vezi sa uključivanjem romske dece u obrazovne institucije; Usvajanje znanja i vještina potrebnih za rad sa romskom zajednicom i porodicom; Ovladavanje bazičnim znanjima i vještinama potrebnim za sveobuhvatno pripremanje romske dece za školovanje na nematernjem jeziku; Razvijanje profesionalne osjetljivosti za prepoznavanje i uvažavanje specifičnosti romske zajednice i kulture; Sticanje vještina potrebnih za kreiranje sredine koja je podsticajna za učenje i rad; Ovladavanje vještinama komunikacije potrebnih za kreiranje atmosfere jednakosti i ravnopravnosti među učenicima u vaspitnim procesima; Ovladavanje vještinom primjene individualnog plana napredovanja učenika.

c) Kultura ljudskih prava

Ciljevi programa su da učesnici shvate građanska, politička, socijalna, ekonomska i prava u oblasti kulture, prava deteta, prava manjina i multikultura; evropske vrijednosti u obrazovanju o ljudskim pravima i osnovnim slobodama, i širenje kulture ljudskih prava.

U ovom programu nude se sljedeće teme: Koncept savremene zaštite ljudskih prava; Evropski sistem zaštite ljudskih prava; Implementacija ljudskih prava; Zabrana diskriminacije; Građanska, politička, ekonomska, socijalna prava; kolektivna, kulturna i prava deteta; Pravo i multikultura; Interkulturalni dijalog.

d) Obuka nastavnika za nastavu istorije religije u osnovnoj školi i gimnaziji

Ciljevi programa su osposobljavanje za predavanje predmeta istorija religije u osnovnoj školi i gimnaziji; sticanje znanja koja nedostaju bazičnom obrazovanju nastavnika i jačanje profesionalnog identiteta nastavnika istorije religije; multikonfesionalnost u nastavi istorije religije i izbjegavanje religijskih dogmi.

Ovaj program nudi teme kao što su: Primjena u osnovnoj školi i gimnaziji nastavnog programa istorija religije; Uloga nastavnika u isticanju i jačanju multikonfesionalnosti i multikulturalnosti crnogorskog društva; Savremeni oblici i metode rada: interaktivne strategije/metode rada, uloga nastavnika/učenika i aktivna nastava.

Na teritoriji na kojoj žive pripadnici albanskog naroda predškolsko vaspitanje i obrazovanje je organizovano u javnim predškolskim ustanovama u skladu sa zakonom. Ovim nivom obrazovanja i vaspitanja je obuhvaćeno 272 djece raspoređenih 8 vaspitnih grupa. Vaspitno obrazovni rad realizuju vaspitači na albanskom jeziku.

Na teritorijama gdje albansko stanovništvo predstavlja većinu ili značajan dio stanovništva (Ulcinj, Tuzi, Rožaje, Plav, Bar) nastava na albanskom jeziku se izvodi u 12 javnih osnovnih škola koje imaju veliki broj područnih odjeljenja, kao i u školi za osnovno muzičko obrazovanje i vaspitanje. U ovim školama nastavu na albanskom jeziku pohađaju 3472 učenika. Posebna pažnja je posvećena pripremanju i izdavanju udžbenika za nastavu na albanskom jeziku koji predstavlja produkciju Zavoda za udžbenike i nastavna sredstva.

Srednje obrazovanje na albanskom jeziku se realizuje u četiri srednje škole (u Ulcinju, gdje postoje dvije srednje škole, od kojih je jedna privatna gimnazija, kao i Tuzima i Plavu). Ove školske godine srednje škole sa nastavom na albanskom jeziku (gimnazija i stručne škole) pohađaju 1343 učenika. Zavod za izdavanje udžbenika i drugih nastavnih sredstava obezbijedio je sve potrebne udžbenike za nastavu na albanskom jeziku za gimnaziju, i to kao sopstvenu produkciju, dok još uvijek postoji problem sa udžbenicima za određene stručne škole uključujući i one sa nastavom na albanskom jeziku. Ovaj nedostatak udžbenika Zavod za udžbenike i nastavna sredstva nastoji riješiti preuzimanjem izdanja udžbenika za stručno obrazovanje iz zemalja u okruženju čiji je sadržaj kompatibilan sa sadržajem obrazovnih programa u našoj zemlji, u skladu sa preporukom Ministarstva prosvjete i sporta

Na Univerzitetu Crne Gore realizuje se studijski program za učitelje na albanskom jeziku, u skladu sa Zakonom o visokom obrazovanju. To je akademski studijski program u četvorogodišnjem trajanju. Program je počeo da se realizuje studijske 2004/05. godine kada je upisano 49 studenata. Na ovom studijskom programu nastavu trenutno pohađa 84 studenta, a do sada je ovaj studijski program završilo 39 studenata, što je od izuzetnog značaja za dalju afirmaciju ovog manjinskog jezika i stvaranje uslova za realizovanje obrazovanja na tom jeziku. Na ovom odsjeku 80% nastave se realizuje na albanskom jeziku a 20% na crnogorskom jeziku. Radi punog uvažavanja manjinskih prava, državni Univerzitet može svake studijske godine upisati određeni broj studenata, pripadnika manjina u skladu sa aktom Univerziteta.

Obrazovanje odraslih je dio jedinstvenog obrazovnog sistema u Crnoj Gori. Ministarstvo prosvjete i sporta, saglasno Opštem zakonu o obrazovanju i vaspitanju je nadležno za izdavanje licenci ustanovama koje ispunjavaju propisane uslove za izvođenje akreditovanih programa za obrazovanje odraslih. Do sada je licencu za izvođenje programa za obrazovanje odraslih dobila JU Srednja mješovita škola „Bratstvo-Jedinstvo“ u Ulcinju, koja izvodi nastavu na albanskom jeziku, a u postupku dobijanja licence je i Osnovna škola „Boško Strugar“, takođe iz Ulcinja.

Ministarstvo za manjinska prava, u saradnji sa Ministarstvom obrazovanja Republike Albanije, svake školske godine obezbjeđuje određeni broj mjesta na fakultetima univerziteta u Skadru i Tirani radi upisa studenata albanske nacionalnosti iz Crne Gore. U školskoj 2008/2009. godini upisano je 86 studenata koji ne plaćaju školovanje, u školskoj 2009/2010. godini upisano je 113 studenata, 84 studenta koji ne plaćaju školovanje i 29 studenata koji snose troškove svog školovanja, u školskoj 2010/2011. godini upisano je 118 studenata, 103 studenta koji ne plaćaju školovanje i 15 studenata koji snose troškove svog školovanja i u školskoj 2011/2012. godini upisano je 108 studenata, 89 studenata koji ne plaćaju školovanje i 19 studenata koji snose troškove svog školovanja.

Priznavanja inostranih obrazovnih isprava u Crnoj Gori uređeno je Zakonom o priznavanju inostranih obrazovnih isprava i izjednačavanju kvalifikacija, Zakonom o nacionalnim stručnim kvalifikacijama i Zakonom o priznavanju inostrane kvalifikacije za obavljanje regulisanih profesija. Prema Zakonu o priznavanju inostranih obrazovnih isprava, priznavanje inostrane obrazovne isprave je potvrđivanje inostrane obrazovne isprave o stečenom, odnosno započetom obrazovanju ili dijelu obrazovanja (član 2). Priznavanje inostrane obrazovne isprave o stečenom osnovnom, srednjem opštem ili stručnom obrazovanju radi nastavka obrazovanja ili zapošljavanja, vrši Ministarstvo

prosvjete i sporta. Priznavanje isprave o stečenom visokom obrazovanju, radi zapošljavanja vrši Ministarstvo prosvjete i sporta preko Nacionalnog informacionog centra - ENIC centra. Priznavanje isprave radi nastavka visokog obrazovanja vrši stručni organ licencirane ustanove visokog obrazovanja, po prethodno dobijenom mišljenju ENIC centra.

Ako se u postupku priznavanja, odnosno izjednačavanja utvrdi značajna razlika u obrazovnom, odnosno studijskom programu, vrši se djelimično priznavanje inostrane obrazovne isprave, odnosno izjednačavanje kvalifikacije (član 4). U postupku priznavanja isprave Ministarstvo donosi se rješenje u roku od 30 dana od dana podnošenja zahtjeva, koje je konačno u upravnom postupku (član 19).

Član 13.

Članom 17 stav 1 Zakona o manjinskim pravima i slobodama, propisano je da „manjinski narodi i druge manjinske nacionalne zajednice i njihovi pripadnici imaju pravo da osnivaju vaspitno - obrazovne ustanove“. Stavom 2 člana 17 ovog Zakona definisano je da je finansiranje vaspitno-obrazovne ustanove obaveza njenog osnivača. Takođe, članom 32 Zakona o manjinskim pravima i slobodama, manjinskim narodima i drugim manjinskim nacionalnim zajednicama i njihovim pripadnicima je omogućeno primanje materijalne i finansijske pomoći od domaćih i stranih organizacija, fondacija i privatnih lica. Ako se radi o pomoći iz inostranstva koja je upućena manjinskim udruženjima, ustanovama, društvima i nevladinim organizacijama, ostavljena je mogućnost da država može obezbijediti odgovarajuće poreske i druge olakšice ili oslobođanja od carine.

Školske 2006/07 godine u Ulcinju, osnovana je i počela sa radom prva privatna gimnazija na albanskom jeziku „Drita“. Gimnazija „Drita“ je licencirana od strane Ministarstva prosvjete i nauke i izvodi javno važeći obrazovni program koji je usvojio nadležni Savjet za opšte obrazovanje.

Član 14.

Članom 11 Opšteg zakona o obrazovanju i vaspitanju propisano je da se nastava u ustanovi izvodi na crnogorskom jeziku i da se u sredinama u kojima većinu ili značajan dio stanovništva čine pripadnici manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica nastava se izvodi i na jeziku pripadnika tih manjinskih naroda, odnosno manjinskih nacionalnih zajednica. Kada se nastava izvodi na jeziku pripadnika nacionalnih odnosno etničkih grupa, obavezno se uči jezik koji je u službenoj upotrebi. Škola je dužna da učeniku koji prati nastavu na maternjem jeziku, pruži odgovarajuću pomoć u učenju jezika na kojem se nastava izvodi. Članom 114 Opšteg zakona o obrazovanju i vaspitanju propisano je da se u školi u kojoj se nastava izvodi na jeziku pripadnika manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica, pedagoška evidencija se štampa i vodi na crnogorskom jeziku i na jezicima pripadnika manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica. U školi u kojoj se nastava izvodi na jeziku pripadnika manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica, javne

isprave štampaju se i izdaju na crnogorskom jeziku i na jeziku pripadnika manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica.

Takođe, i članom 13 Zakona o manjinskim pravima i slobodama, predviđeno je da manjine i njihovi pripadnici imaju prava na školovanje na svom jeziku i na odgovarajuću zastupljenost svog jezika u opštem i stručnom obrazovanju, u zavisnosti od broja učenika i finansijskih mogućnosti države. Ova prava se ostvaruju kroz posebne škole ili posebna odjeljenja u redovnim školama, i to u svim stepenima vaspitanja i obrazovanja.

Članom 14 Zakona o manjinskim pravima i slobodama propisano je da, odjeljenje sa nastavom na jeziku i pismu manjine može se osnovati i za manji broj učenika od broja utvrđenog za rad te ustanove, a koji ne može biti manji od 50 % broja učenika predviđenih propisima iz oblasti obrazovanja.

U skladu sa članom 114 stav 2 Opšteg zakona o obrazovanju i vaspitanju, u školama u kojima se nastava izvodi na jeziku pripadnika nacionalnih i etničkih grupa, pedagoška evidencija štampa se i vodi na jeziku koji je u službenoj upotrebi i na jeziku pripadnika nacionalnih, odnosno etničkih grupa.

Odredbama člana 115 stav 3 Opšteg zakona o obrazovanju i vaspitanju, propisano je da se u školi u kojoj se nastava izvodi na jeziku pripadnika nacionalnih i etničkih grupa, javne isprave štampaju se i izdaju na jeziku koji je u službenoj upotrebi i na jeziku pripadnika nacionalnih i etničkih grupa.

Pripadnici nacionalnih manjina ostvaruju svoje pravo na učenje maternjeg jezika u skladu sa zakonom i Ustavom. Ovo pravo ne uživaju pripadnici romske i egipćanske manjine koja po popisu iz 2011. godine zajedno čini 1,34% stanovništva Crne Gore. Ovo pravo nije moguće obezbijediti pripadnicima ove nacionalne manjine i zbog toga što u Crnoj Gori ne postoji stručan nastavni kadar za izvodjenje nastave na romskom jeziku. Takođe, romski jezik nije standardizovan i ne postoje odgovarajući udžbenici na romskom jeziku.

Član 15.

Ustav u članu 79, tačkama 9 i 10 manjinskim narodima i drugim manjinskim nacionalnim zajednicama garantuje pravo „na autentičnu zastupljenost u Skupštini Crne Gore i skupštinama jedinica lokalne samouprave u kojima čine značajan dio stanovništva, shodno principu afirmativne akcije; na srazmjernu zastupljenost u javnim službama, organima državne vlasti i lokalne samouprave”.

Zakon o manjinskim pravima i slobodama u članu 25 definiše da “manjinski narodi i druge manjinske nacionalne zajednice imaju pravo na srazmjernu zastupljenost u javnim službama, organima državne vlasti i lokalne uprave. O zastupljenosti pripadnika manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica, u smislu stava 1 ovog člana, staraju se nadležni organi zaduženi za kadrovska pitanja, u saradnji sa savjetima manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica”. Članom 26 manjinski narodi i druge manjinske nacionalne zajednice i njihovi pripadnici imaju pravo na učešće u procesu donošenja i predlaganja odluka državnih organa koje su od interesa za ostvarivanje prava manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica, u skladu sa zakonom. Učešće manjina se sastoji u konsultacijama, ispitivanjima javnog mnjenja,

dijalogom i posebnim postupcima onih kojih se data odluka neposredno tiče. Članom 28 definisan je obaveza lokalne samouprave, “u jedinicama lokalne samouprave u kojima većinu ili značajan dio stanovništva čine manjinski narodi i druge manjinske nacionalne zajednice, lokalna samouprava je dužna da, u okviru plana i programa za djelotvorno učešće lokalnog stanovništva u vršenju javnih poslova ili donošenjem posebnog plana i programa, preko savjeta odnosnih manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica, obezbijedi uslove za učešće manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica u donošenju programa razvoja opštine, prostornih i urbanističkih planova, budžeta i opštih akata kojima se utvrđuju prava i obaveze građana i uredi način i postupak učešća manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica u vršenju javnih poslova i da odredi organ koji sprovodi javnu raspravu po tim i drugim aktima”.

U članu 49 stav 3 Zakona o državnoj upravi, ministar, odnosno starješina samostalnog organa uprave, se obavezuje da prilikom donošenja odluke o zapošljavanju „vodi računa o ostvarivanju prava na srazmjernu zastupljenost pripadnicima manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica“.

Zakon o manjinskim pravima i slobodama je dao mogućnost manjinskim narodima i drugim manjinskim nacionalnim zajednicama osnivanja savjeta. U članu 35 definisane su nadležnosti savjeta.

Zakonom o izboru odbornika i poslanika (koji je donijela Skupština Crne Gore je 08. septembra 2011. godine) je na bliži način definisana ustavna garancija manjinskim narodima i drugim manjinskim nacionalnim zajednicama na autentičnu zastupljenost u Skupštini Crne Gore. Princip afirmativne akcije definisan izbornim zakonodavstvom se posebno ogleda u:

- mogućnosti manjeg broja kandidata na poslaničkim listama koju podnose grupe građana ili političke stranke koje predstavljaju manjinski narod ili manjinsku nacionalnu zajednicu;
- manji broj potpisa za potvrđivanje lista koje podnose grupe građana ili političke stranke koje predstavljaju manjinski narod ili manjinsku nacionalnu zajednicu;
- preferencijalni tretman kada nijedna izborna lista za izbor poslanika pripadnika određenog manjinskog naroda ili manjinske nacionalne zajednice ne ispuni definisani cenzus od 3% ukupnog broja važećih glasova, a pojedinačno dobiju najmanje 0,7% važećih glasova, stiču pravo na učešće u raspodjeli mandata kao jedna – zbirna izborna lista sa ukupno dobijenim brojem važećih glasova, s tim što će se za obračun mandata priznavati zbrajanje koje obezbjeđuje osvajanje do tri mandata;
- za hrvatski narod u Crnoj Gori, u slučaju da ni jedna izborna lista za izbor poslanika iz reda ovog naroda ne ispuni gore navedene uslove, najuspješnija od tih lista sa najmanje 0,35% važećih glasova stiče pravo na jedan poslanički mandat.

Navedena prava koriste izborne liste pripadnika određenog-istog manjinskog naroda, odnosno određene-iste manjinske nacionalne zajednice, sa učešćem do 15% od ukupnog stanovništva u izornoj jedinici, prema podacima sa posljednjeg popisa stanovništva.

Zakonom o manjinskim pravima i slobodama je definisano da ako poslanici izabrani shodno principu afirmativne akcije, a u skladu sa izbornim zakonodavstvom smatraju da predloženi akt ili propis bitno zadire u interese tih manjinskih naroda i drugih

manjinskih nacionalnih zajednica, o tome će podnosilac predloga i ti poslanici usaglašavati stavove. Usaglašavanje se odnosi na: pitanja koja se odnose na promjene etničke strukture stanovništva suprotno članu 39 stav 1 ovog zakona; pitanja koja se odnose na sadržaje obrazovnih programa bez mišljenja Savjeta manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica; pitanja koja se tiču očuvanja jezičkog i nacionalnog identiteta manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica” (član 29).

Glavni projekat Ministarstva za manjinska prava, u saradnji s Upravom za kadrove, započeo krajem 2010. godine, jeste priprema i izrada *Informacije o zastupljenosti manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica u javnim službama, organima državne vlasti i lokalne samouprave u Crnoj Gori*.¹⁴ Za prikupljanje podataka korišćen je anketni metod, sa upitnikom kao instrumentom, posebno kreiranom za ostvarivanje cilja istraživanja. Upitnik je bio standardizovan i sadržavao je devet osnovnih pitanja, na koja se odgovaralo upisom odgovora ili zaokruživanjem ponuđenih odgovora. Svaki obrazac je sadržavao i kratko uputstvo za popunjavanje upitnika. Upitnici su bili anonimni, odnosno od ispitanika se nije zahtjevalo da upiše svoje lično ime.

Podaci koji su prikupljeni na osnovu utvrđenog upitnika obuhvatili su sljedeće državne organe: organe državne uprave (ministarstva, uprave, direkcije, zavode, sekretarijat, agencije); jedinice lokalne samouprave; sudove; tužilaštva; vijeće za prekršaje i područne organe za prekršaje i druge državne organe na koje se primjenjuje Zakon o državnim službenicima i namještenicima. Svim starješinama organa upućeno je cirkularno pismo, sa objašnjenjem cilja istraživanja, kao i zahtjevom da se dostavi ukupan broj zaposlenih rasvrstanih na osnovu načina radnog angažovanja (rad na neodređeno, rad na određeno, angažovanje po osnovu Ugovora o djelu, pripravničkog staža). Pismo i upitnik su postavljeni na zvaničnim sajtovima Ministarstva za manjinska prava i Uprave za kadrove i upućeno je na adrese 144 organa. Uzvratne informacije smo dobili od 132 organa, dok 12 organa nije dostavilo podatke. Od 15.118 zaposlenih lica, 13.900 je dostavilo podatke o nacionalnoj pripadnosti. Svaki popunjeni upitnik, odnosno podaci iz upitnika, su unešeni u posebno izrađen računarski program. Poseban računarski program je bio potreban i zbog obimnosti istraživanja, odnosno obimnosti prikupljenih podataka, te brze dostupnosti podataka po kriterijumu koji je potreban. Poslije unosa podataka iz svih prispjelih obrazaca, izvršena je i kontrola tačnosti unosa.

Od ukupnog broja od 13.900 upitnika, u nacionalnom smislu, zaposleni su se izjasnili kao: Crnogorci 10.985 (79,03%), Srbi 1.194 (8,59%), Albanci 389 (2,80%), Bošnjaci 575 (4,14%), Muslimani 332 (2,39%), Romi 1 (0,01%), Hrvati 124 (0,89%), ostali 59 (0,42%).

Iz dobijenih podataka, koji ne daju preciznu sliku nacionalne strukture zaposlenih, ipak se može zaključiti da je učešće manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica u javnim službama, organima državne vlasti i lokalne samouprave veće nego u ranijem periodu (bar po nepotpunim informacijama Ministarstva za ljudska i manjinska prava, koje je u dva navrata pokušalo da dođe do validnih podataka), ali da još uvijek ne dostiže željene i proklamovane nivoe. Da bi se dosljedno sprovele ustavne i zakonske garancije o srazmjernoj zastupljenosti manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih

¹⁴ Ova Informacija je bila predmet razmatranja na sjednici Odbora za ljudska prava i slobode Skupštine Crne Gore.

zajednica u javnim službama, organima državne vlasti i lokalne samouprave potrebno je preduzeti niz mjera, koje je Vlada usvojila prilikom razmatranja ove Informacije.

Prema podacima Ministarstva za manjinska prava, na bazi ličnog izjašnjenja poslanika prilikom konstituisanja savjeta manjina, u trenutnom sazivu Skupštine Crne Gore, zastupljenost pripadnika manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica je slijedeća:

r/b	Nacionalnost poslanika	Broj mandata	Udio u ukupnom broju mandata (81)	Udio u stanovništvu
1.	Bošnjaci – ukupno	16	19,75%	8,65%
	- SDP	5		
	- DPS	8		
	- BS	3		
2.	Albanci – ukupno	7	8,64%	4,91%
	- DPS	3		
	- UDSH	1		
	- FORCA	1		
	- Lidhja Demokratike në Mal të Zi	1		
	- Albanska koalicija Perspektiva	1		
3.	Muslimani ukupno	1	1,23%	3,34%
	- DPS	1		
4.	Hrvati ukupno	1	1,23%	0,97%
	- HGI	1		
U K U P N O		25	30,85%	17,87%

Izborom nove Vlade Crne Gore decembra 2010. godine, od 18 članova Vlade, 3 su pripadnici manjinskih naroda (16,66%). Ministar rada i socijalnog staranja je po nacionalnoj pripadnosti Musliman, Ministar za manjinska prava Albanac, a Ministar bez portfelja je Bošnjak.

Član 16.

Članom 39 stav 1 Zakona o manjinskim pravima i slobodama »zabranjeno je preduzimanje mjera i aktivnosti kojim bi se promjenila struktura stanovništva na područjima na kojima žive pripadnici manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica, a imaju za cilj ograničavanje zakonskih prava i sloboda«.

Zakonom o teritorijalnoj organizaciji Crne Gore od 17. 11. 2011. godine, propisano je da se ovim zakonom uređuje teritorijalna organizacija Crne Gore, uslovi, način i postupak teritorijalnog organizovanja i druga pitanja od značaja za teritorijalnu organizaciju (čl 1); da se teritorija jedinica lokalne samouprave i naziv opština mogu

mijenjati u skladu sa ovim zakonom (čl. 3); da se nova opština može osnovati na teritoriji koja predstavlja prirodnu i geografsku cjelinu, kao i ekonomski povezani prostor sa sjedištem opštine kao gravitacionom centru (čl 15); da se teritorijalna promjena vrši radi podsticanja ekonomskog razvoja određenog područja, pružanja višeg nivoa usluga, kao i efikasnijeg vršenja poslova u cilju zadovoljavanja lokalnog stanovništva i privrednih subjekata na području opštine, stim da teritorijalne promjene ne smiju ugroziti ekonomski razvoj nekog područja niti kapacitet opština da uspješno vrše svoje funkcije (čl 18); da se teritorijalna promjena procjenjuje na osnovu kriterijuma propisanih u čl. 15 zakona, pokazatelja efekata teritorijalne promjene koja se inicira (ekonomskih, demografskih, prostornih i drugih), fiskalnog kapaciteta opština i područja za koje se zahtijeva teritorijalna promjena (čl. 19).

Nadalje, Zakonom je propisano: da inicijativu za teritorijalnu promjenu mogu podnijeti najmanje 30% građana koji imaju biračko pravo sa područja za koje se zahtijeva teritorijalna promjena, skupština opštine i predsjednik opštine (čl. 22); da se uz inicijativu podnosi studija opravdanosti teritorijalne promjene (čl. 24 stav 1); da sadržaj i metodologiju studije utvrđuje Ministarstvo nadležno za poslove lokalne samouprave (čl. 25 stav 3); da inicijativu sa studijom podnosioc dostavlja Ministarstvu radi davanja mišljenja koje se odnosi na ispunjavanje formalno pravnih pretpostavki (čl. 26 stav 1); da su skupština, odnosno skupštine opštine dužne da se o podnijetoj inicijativi izjasne u roku od 30 dana od dana dostavljanja (čl. 27 stav 2); da radi prethodnog izjašnjavanja građana o teritorijalnoj promjeni skupština opštine raspisuje za jedinicu lokalne samouprave referendum (konsultativni referendum), čiji se rezultati iskazuju za teritoriju opštine, a u slučaju podjele ili promjene granica i na područje na koje se teritorijalna promjena odnosi (čl. 29 st. 1 i 4); da radi ocjenjivanja ispunjenosti uslova za teritorijalnu promjenu, Vlada obrazuje Komisiju u roku od 15 dana, od dana prijema rezultata referenduma, koja dostavlja Vladi mišljenje o ispunjenosti uslova za teritorijalnu promjenu, u roku od 30 dana od dana obrazovanja (čl. 30 st. 1 i 5); da odluku o inicijativi, nakon sprovedenog postupka donosi Vlada, koja, ukoliko prihvati inicijativu utvrđuje predlog zakona, u roku od 30 dana od dana donošenja odluke (čl. 31 st. 1 i 2); da, ukoliko je predlagač zakona poslanik ili najmanje 6 000 birača, iz predlog zakona se dostavlja i studija, koja se dostavlja Vladi na dalju proceduru u skladu sa zakonom, a nakon dobijanja mišljenja od Vlade, Skupština odlučuje o predlogu zakona.

Pravilnik o sadržaju i metodologiji izrade studije o opravdanosti teritorijane promjene („Službeni list CG“, broj 15/12), bliže reguliše sadržaj i metodologiju izrade studije o teritorijalnoj opravdanosti teritorijalne promjene, koja, sadrži uvod, analizu postojećeg stanja, analizu fiskalnog kapaciteta, parametre mogućeg razvoja, SWOT analizu i korišćene izvore podataka.

Navedene odredbe Zakona su usaglašene sa Evropskom poveljom o lokalnoj samoupravi, koja je ratifikovana 2008. godine („Službeni list CG - Međunarodni ugovori", br. 5/08), sa Paragrafom 5, kojim je utvrđeno da se promjene granica teritorije na koju se prostire autoritet lokalnih vlasti neće vršiti bez prethodnog konsultovanja zainteresovanih lokalnih zajednica, ukoliko je moguće putem referenduma, ako je to statutom (zakonom) dozvoljeno.

Član 17.

Ustav u članu 79, tačka 12 daje pravo manjinskim narodima i drugim manjinskim nacionalnim zajednicama „da uspostavljaju i održavaju kontakte sa građanima i udruženjima van Crne Gore sa kojima imaju zajedničko nacionalno i etničko porijeklo, kulturno-istorijsko nasljeđe, kao i vjerska ubjeđenja”.

Takođe, članom 31 Zakona o manjinskim pravima i slobodama “manjinski narodi i druge manjinske nacionalne zajednice i njihovi pripadnici imaju pravo da zasnivaju i održavaju slobodne i miroljubive odnose preko granice sa matičnim državama i sa sunarodnicima koji borave u drugim državama, posebno s onim sa kojima imaju zajednički etnički, kulturni, jezički ili vjerski identitet”.

Zakon precizira ograničenje korišćenja ovog prava samo u slučaju ako se ovo pravo ostvaruje suprotno interesima Crne Gore. Zakon je u obimu prava otišao i korak dalje od Okvirne konvencije, jer dok Okvirna konvencija zahtjeva od država omogućenje slobodnih i miroljubivih kontakata sa *licima*, odnosno sunarodnicima, u drugim državama, Zakon daje mogućnost i kontakata sa samim *državama* (s obzirom da su za neke manjine susjedne države i matične države).

Saradnja pripadnika manjina sa državama u okruženju i sa svojim sunarodnicima u Crnoj Gori se ostvaruje intenzivno. Interes Crne Gore su dobrosusjedski odnosi sa svima, pogotovu sa državama u okruženju, tako da Crna Gora ima dinamične odnose sa svojim susjedima. Ova dinamika se ogleda u veoma dobroj komunikaciji na ekonomskom i privrednom, kao i na kulturnom, naučnom i sporstkom planu.

Poslije proglašenja državne nezavisnosti Crne Gore i otvaranja diplomatsko-konzularnih predstavništava, saradnja je još intenzivirana. Pored državne saradnje, uspostavljene su dobre veze i odnosi između udruženja manjina i država, odnosno sunarodnika tih manjina sa okruženjem.

Ustav je zajemčio slobodu udruživanja i djelovanja (član 53), a Zakon o manjinskim pravima i slobodama, u članu 9 definiše da „u cilju očuvanja i razvoja nacionalnog ili etničkog identiteta, manjinski narodi i druge manjinske nacionalne zajednice i njihovi pripadnici imaju pravo da osnivaju ustanove, društva, udruženja i nevladine organizacije u svim oblastima društvenog života”. U finansiranju ovih organizacija učestvuje i Crna Gora, u skladu sa materijalnim mogućnostima.

Članom 22 je definisano da pripadnici manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica imaju pravo da se slobodno udružuju, u skladu sa zakonom i načelima međunarodnog prava o slobodi udruživanja. Manjinski narodi i druge manjinske nacionalne zajednice i njihovi pripadnici mogu, radi ostvarivanja zajedničkih interesa, saradivati sa vladinim i nevladinim organizacijama u zemlji i inostranstvu.

Zakon o nevladinim organizacijama daje mogućnost domaćim i/ili stranim fizičkim i/ili pravnim licima da osnuju nevladinu organizaciju ili fondaciju, radi ostvarivanja opštih ciljeva i interesa (čl. 2 i 3). Član udruženja može biti svako lice, pod jednakim uslovima utvrđenim statutom (član 21).

Član 18.

Ustav u članu 15 definiše da „Crna Gora, na principima i pravilima međunarodnog prava, saraduje i razvija prijateljske odnose sa drugim državama, regionalnim i međunarodnim organizacijama”.

Zakon o manjinskim pravima i slobodama u članu 6 kaže da „Crna Gora s drugim državama zaključuje međunarodne sporazume o zaštiti prava pripadnika manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica. Prilikom zaključivanja međunarodnih sporazuma iz stava 1 ovog člana, Crna Gora će se zalagati da se njima stvaraju i unapređuju uslovi potrebni za održavanje, razvijanje i zaštitu nacionalnog, etničkog, kulturnog, jezičkog i vjerskog identiteta”.

Shodno ovako datim mogućnostima, a polazeći od činjenice postojanja crnogorske manjine u Republici Hrvatskoj i hrvatske manjine u Crnoj Gori, s namjerom osiguravanja manjinama koje žive u Crnoj Gori i Republici Hrvatskoj najvišeg nivoa pravne zaštite, te očuvanja i razvoja njihovih nacionalnih identiteta, Crna Gora i Republika Hrvatska su potpisale bilateralni sporazum. S obzirom na odredbe člana 82 stav 1 tačka 17 Ustava, kojim je propisano da Skupština potvrđuje međunarodne ugovore, Vlada Crne Gore je utvrdila Predlog zakona o potvrđivanju Sporazuma između Crne Gore i Republike Hrvatske o zaštiti prava crnogorske manjine u Republici Hrvatskoj i hrvatske manjine u Crnoj Gori, na sjednici od 16. decembra 2010. godine. Skupština Crne Gore je 05. aprila 2011. godine donijela ovaj Zakon.

Član 19.

U pravnom sistemu Crne Gore postoje ograničenja ljudskih prava i sloboda i ta ograničenja i derogacija pojedinih prava su u skladu sa relevantnim međunarodno-pravnim dokumentima. Opšti osnov za ograničavanje ljudskih prava i sloboda je poštovanje sloboda i prava drugih (član 6 stav 3 Ustava), a granice sloboda su definisane članom 10 Ustava: “U Crnoj Gori slobodno je sve što Ustavom i zakonom nije zabranjeno. Svako je obavezan da se pridržava Ustava i zakona”.

Zajemčena ljudska prava i slobode mogu se ograničiti samo zakonom u obimu koji dopušta Ustav i međunarodno pravni standardi, u mjeri koja je neophodna da bi se u otvorenom i slobodnom demokratskom društvu zadovoljila svrha zbog koje je ograničenje dozvoljeno. Ograničenja se ne smiju uvoditi u druge svrhe osim onih radi kojih su propisana. Za vrijeme proglašenog ratnog ili vanrednog stanja može se ograničiti ostvarivanje pojedinih ljudskih prava i sloboda, samo u obimu u kojem je to neophodno da bi se ostvarila svrha ograničenja. Ne smiju se uvoditi ograničenja po osnovu pola, nacionalnosti, rase, vjere, jezika, etničkog ili društvenog porijekla, političkog ili drugog uvjerenja, imovnog stanja ili bilo kakvog drugog ličnog svojstva.

Prema odredbama člana 25 Ustava, ne mogu se ograničiti prava na: život; pravni lijek i pravnu pomoć; dostojanstvo i poštovanje ličnosti; pravično i javno suđenje i načelo zakonitosti; pretpostavka nevinosti; pravo na odbranu; naknadu štete za nezakonito ili neosnovano lišenje slobode i neosnovanu osudu; slobodu misli, savjesti i vjeroispovijesti; zaključenje braka. Ne mogu se ukidati zabrane: izazivanja ili podsticanja mržnje ili netrpeljivosti; diskriminacije; ponovnog suđenja i osude za isto krivično djelo; nasilne

asimilacije. Mjere ograničenja mogu se uvoditi najduže za vrijeme dok traje ratno ili vanredno stanje.